

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ"

Богдан Жанна, Мовчан Яна

ГЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ

навчально-методичний посібник

Харків
Друкарня Мадрид
2021

УДК 159.9:331 (073)
Б73

*Затверджено редакційно-видавничою радою
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
Протокол № 1 від 19 лютого 2020 року*

Укладачі:
Богдан Жанна, Мовчан Яна

Рецензенти:
Н. Е. Мілорадова, професор кафедри прикладної психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС, доктор психологічних наук, доцент;
Є. В. Фролова, доцент кафедри психологічного консультування і психотерапії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат психологічних наук, доцент

Богдан Ж., Мовчан Я.

Б73 Гендерна психологія : навчально-методичний посібник для здобувачів другої (магістерської) вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія. Харків : Друкарня Мадрид, 2021. 155 с. Іл. 73. Табл. 18. Бібліогр.: 52 назв.
ISBN 978-617-7988-24-2

Навчально-методичний посібник з дисципліни «Гендерна психологія» відображає сучасний стан психологічних досліджень гендерної проблематики, містить: робочу програму, конспект лекцій, зміст практичних занять, тести для контролю знань, завдання для самостійної роботи, питання до заліку, інформаційні ресурси, фільмографію, рекомендовану літературу.

Призначено для здобувачів другої (магістерської) вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія.

УДК 159.9:331 (073)

ISBN 978-617-7988-24-2

© Богдан Ж., Мовчан Я., 2021

© НТУ «ХПІ», 2021

© ТОВ «Друкарня Мадрид», 2021

ЗМІСТ

	Стор.
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ.....	12
ТЕМА 1. Основні поняття гендерної психології, її завдання і методи.....	12
ТЕМА 2. Стратифікація (нерівність) чоловіків та жінок у різних сферах життєдіяльності людини.....	17
ТЕМА 3. Етапи формування гендерної психології.....	23
ТЕМА 4. Гендерні відношення в дитячих групах.....	34
ТЕМА 5. Гендерні особливості в юнацькому віці.....	38
ТЕМА 6. Гендерні взаємовідносини.....	44
ТЕМА 7. Гендерні взаємовідносини батьків і дітей в сім'ї... ..	52
ТЕМА 8. Гендерні відносини в ділових групах.....	58
ТЕМА 9. Гендерні аспекти соціальної поведінки.....	66
ТЕМА 10. Поведінка чоловіків і жінок та їх взаємовідносини в конфліктних ситуаціях і в умовах правопорушень... ..	75
ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ.....	81
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ «ГЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ» ДЛЯ ДЕННОЇ / ЗАОЧНОЇ / ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ.....	83
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ ЗАОЧНОЇ / ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ.....	85
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..	88
ФІЛЬМИ, РЕКОМЕНДОВАНІ ДО ПЕРЕГЛЯДУ В МЕЖАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	95
ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ, РЕКОМЕНДОВАНІ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В МЕЖАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	100

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

Кафедра Педагогіка і психологія управління соціальними системами імені
акад. І.А. Зязюна
(назва)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова групи забезпечення зі спеціальності 053 «Психологія»
(назва комісії)

(підпис)

Н.В. Підбуцька
(ініціали та прізвище)

«27» травня 2019 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Гендерна психологія

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти другий
перший (бакалаврський) / другий (магістерський)

галузь знань 05 «Соціальні поведінкові науки»
(шифр і назва)

спеціальність 053 Психологія
(шифр і назва)

вид дисципліни професійна підготовка
(загальна підготовка / професійна підготовка)

форма навчання денна, заочна
(денна / заочна)

Харків – 2019 рік

ЛИСТ ЗАТВЕРДЖЕННЯ

Робоча програма з навчальної дисципліни Гендерна психологія
(назва дисципліни)

Розробники:

доцент, к.психол.н., доцент
(посада, науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Ж.Б. Богдан
(ініціали та прізвище)

доцент, к.психол.н.
(посада, науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Я.О. Мовчан
(ініціали та прізвище)

Робоча програма розглянута та затверджена на засіданні кафедри

Педагогіки і психології управління соціальними системами
ім. акад. І.А. Зязюна
_____ (назва кафедри)

Протокол № 10 від «27» травня 2019 року

Завідувач каф.

ППУСС ім. акад. І.А. Зязюна
(назва кафедри)

_____ (підпис)

О.Г. Романовський
(ініціали та прізвище)

МЕТА, КОМПЕТЕНТНОСТІ, РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ТА СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: Мета викладання навчальної дисципліни «Гендерна психологія» є ознайомлення зі специфікою гендерних особливостей в майбутній професійній діяльності психолога; відпрацьовування основних прийомів, які використовуються в психодіагностиці статевих взаємовідносин. Завданням вивчення дисципліни «Гендерна психологія» є проведення лекційного курсу, практичних занять та самостійної діагностичної роботи студентів. Передбачені види занять включають послідовне представлення матеріалу, що забезпечує надання знань студентам з основ гендерних особливостей та закріплення цих знань у відповідності з планом вивчення дисциплін.

Компетентності:

Шифр	Зміст
<i>Підготовка за спеціальністю</i>	
ФК 8	Визначати гендерні проблеми в особистісному та суспільному житті людини

Результати навчання:

Шифр	Зміст
<i>Професійна підготовка</i>	
ПРН-12	Описувати специфіку соціально-психологічних, гендерних відмінностей особистості
ПРН-18	Планувати виконання дослідницької методів підбору, аналізу, статистичної обробки та інтерпретації даних
ПРН-19	Оцінювати стан та рівень розвитку соціально- психологічних характеристик особистості

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни

Попередні дисципліни:	Наступні дисципліни:
Загальна психологія	
Диференціальна психологія	
Соціальна психологія	

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(розподіл навчального часу за семестрами та видами навчальних занять)

Семестр	Загальний обсяг (годин) / кредитів ECTS	Аудиторні заняття (годин)	Самостійна робота (годин)	Лекції	Лабораторні заняття	Практичні заняття, семінари	Індивідуальні завдання студентів (КП, КР, РГ, Р, РЕ)	Контрольні роботи (кількість робіт)	Залік	Екзамен
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
10	120/4	64	56	32	-	32	КР	2	+	-

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до загального обсягу складає 53,3 (%)

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п.	Види навчальних занять (Л, ПЗ, СР)	Кількість годин	Назви змістових модулів. Найменування тем та питань кожного заняття. Завдання на самостійну роботу.	Рекомендована література
1	2	3	4	5
			Змістовий модуль № 1 <i>Індивідуально-психологічні гендерні особливості</i>	
			<u>Тема 1.</u> Основні поняття гендерної психології, її завдання і методи	
1	Л	3	Визначення і зміст предмета гендерної психології. Основні розділи гендерної психології.	3, 4, 7, 14, 25
2	ПЗ	3	Психологія гендерних відносин. Гендерна психологія лідерства.	
3	СР	5	Психологія порівняння чоловіків і жінок. Психологія жінки. Психологія чоловіка. Гендерна соціалізація.	
			<u>Тема 2.</u> Стратифікація (нерівність) чоловіків та жінок у різних сферах життєдіяльності людини	
4	Л	4	Статевий розподіл праці, освіти та релігії в різні історичні епохи.	4, 13, 20, 26, 41
5	ПЗ	3	Розвиток освіти для жінок у минулому. Ставлення релігії до чоловіків та жінок.	
6	СР	6	Статева дискримінації та престижність праці.	
			<u>Тема 3.</u> Етапи формування гендерної психології	
7	Л	4	Уявлення про гендерну психологію в історичному контексті від античності до сучасного часу.	4, 18, 29, 32, 45
8	ПЗ	3	«Фрейдівський період» у розвитку гендерної психології.	
9	СР	6	Експериментальні дослідження гендерної психології.	

10	Л	3	<u>Тема 4. Гендерні відношення в дитячих групах</u> Особливості гендерних відмінностей дітей.	4, 8,
11	ПЗ	3	Гендерна сегрегація та конвергенція в дитячій взаємодії між статями.	11, 15, 16, 27,
12	СР	6	Рекомендації для роботи шкільного психолога для взаємодії та допомоги в роботі з хлопчиками та дівчатками.	40
13	Л	3	<u>Тема 5. Гендерні особливості в юнацькому віці</u> Гендерні особливості психічних станів в юнацькому віці.	4, 9,
14	ПЗ	3	Характеристика особливостей гендерної ідентичності юнаків і дівчат.	30, 35, 37, 39,
15	СР	6	Риси, які притаманні маскулінному, фемінному та андрогінному гендеру у юнаків і дівчат.	42
16	КР	1	Контрольна робота за змістовним модулем № 1	
			Змістовий модуль № 2 <i>Гендер в соціумі</i>	
17	Л	3	<u>Тема 6. Гендерні взаємовідносини</u> Дружні і сексуальні гендерні відносини. Гендерні відносини у подружніх стосунках.	2, 4, 19, 22,
18	ПЗ	3	Лідерство в родині.	24, 36,
19	СР	6	Дослідити фактори, що впливають на вибір шлюбного партнера	44
20	Л	3	<u>Тема 7. Гендерні взаємовідносини батьків і дітей в сім'ї</u> Поділ видів відповідальності за дітей. Стилі поведінки батьків.	1, 4, 14, 31
21	ПЗ	3	Ставлення до дітей різної статі. Відмінності в ставленні до синів та дочок.	
22	СР	6	Сегрегація або конвергенція. Конфронтація статей або їх гармонія.	
23	Л	3	<u>Тема 8. Гендерні відносини в ділових групах</u> Гендерні відносини, які складаються між дорослими чоловіками і жінками в діловому світі	4, 6, 12, 14, 17, 38,
24	ПЗ	3	Гендерний аспект в контексті теорії влади.	43
25	СР	5	Гендерна структура зайнятості в Україні.	
26	Л	3	<u>Тема 9. Гендерні аспекти соціальної поведінки</u> Гендерні особливості стилю поведінки.	4, 5, 10, 21
27	П	3	Успішність діяльності і поведінки в присутності осіб своєї та протилежної статі.	
28	СР	5	Успішність чоловіків та жінок в професійній діяльності	

			<u>Тема 10. Поведінка чоловіків і жінок та їх взаємовідносини в конфліктних ситуаціях і в умовах правопорушень</u>	
29	Л	3	Особистісні характеристики чоловіків та жінок в залежності від стилю поведінки в конфліктній ситуації.	4, 23, 24, 28, 33, 34
30	ПЗ	3	Способи вирішення конфлікту, яким надають перевагу чоловіки та жінки.	
31	СР	5	Поле злочинця і жертви.	
32	КР	1	Контрольна робота за змістовним модулем № 2	
Σ		120		

САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва видів самостійної роботи	Кількість годин
1	Опрацювання лекційного матеріалу	10
2	Підготовка до практичних(лабораторних, семінарських) занять	10
3	Самостійне вивчення тем та питань, які не викладаються на лекційних заняттях	16
4	Виконання індивідуального завдання:	10
5	Інші види самостійної роботи	10
	Разом	56

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

реферативна робота

(вид індивідуального завдання)

№ з/п	Назва індивідуального завдання та (або) його розділів	Терміни виконання (на якому тижні)
1	Аналіз особистісних проблем чоловіків та жінок, які породжені диференціацією їх психологічних характеристик	7
2	Укладання психологічної характеристики особистості з врахуванням гендерних аспектів	15

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Методами навчання у викладанні навчальної дисципліни «Гендерна психологія» є:

- словесні (бесіда, дискусія, лекція, робота з книгою)
- наочні (ілюстрація практичними прикладами)
- практичні (практичні вправи).

Активні методи навчання, які застосовуються: дискусія, мозковий штурм, проблемні методи, метод конкретних практичних професійних ситуацій, навчальні, ділові та рольові ігри.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Методами контролю у викладанні навчальної дисципліни «Гендерна психологія» є усний та письмовий контроль під час проведення поточного та семестрового контролю.

Поточний контроль реалізується у формі опитування, виступів на практичних заняттях, тестів, виконання індивідуальних завдань, проведення контрольних робіт.

Контроль складової робочої програми, яка освоюється під час самостійної роботи студента, проводиться:

- з лекційного матеріалу – шляхом перевірки конспектів;
- з практичних занять – за допомогою перевірки виконаних завдань, реферату за обраною темою.

Семестровий контроль проводиться у формі екзамену відповідно до навчального плану в обсязі навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою та у терміни, встановлені навчальним планом.

Семестровий контроль також проводиться в усній формі по контрольним завданням.

Результати поточного контролю враховуються як допоміжна інформація для виставлення оцінки з даної дисципліни.

Студент вважається допущеним до семестрового заліку з навчальної дисципліни за умови повного відпрацювання усіх практичних занять, передбачених навчальною програмою з дисципліни.

ТЕМА 1

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ, ЇЇ ЗАВДАННЯ І МЕТОДИ

1. Визначення і зміст предмета гендерної психології

Гендерна психологія – це розділ психології, що вивчає соціально-психічні особливості чоловіків і жінок. Так само в рамках гендерної психології займаються порівнянням психології чоловіків і жінок, вивчають гендерну соціалізацію і психологію гендерних відносин.

Все це становить *предмет* гендерної психології. Як і у будь-якого розділу психології, завдання гендерної психології діляться на теоретичні і практичні:

1. До перших слід відносити створення теорій, концепцій, які пояснюють закономірності гендерної психології обох статей, особливості їх взаємовідносин, причини відмінностей і конфліктів. Теорії ці базуються на результатах аналізу проведених досліджень, які можливі лише завдяки розробці методів і методик вивчення гендерних особливостей. Розробка таких методик також є основним *завданням* гендерної психології.

2. Практичні завдання гендерної психології набагато ширші й різноманітніші. Їх можна об'єднати одним загальним критерієм – це використання отриманих теоретичних знань для вирішення самих різноманітних питань і проблем у повсякденному житті суспільства. Ось кілька прикладів: використання викладок гендерної психології в створенні реклами, гендерний підхід до сімейної терапії або до ділових тренінгів. Велике значення гендерна психологія має і в процесі соціалізації дитини та інш.

Розуміння гендерних проблем, оволодіння основними положеннями гендерної концепції є актуальним завданням у сфері виховання й освіти молоді, а також у сфері підготовки психологів, які професійно займаються проблемами формування гармонійно роз-

виної особистості. Використання гендерної психології дуже різноманітно і сама вона вкрай затребувана, як в сфері бізнесу, так і в сфері соціології, особистих відносин і становлення особистості.

2. Основні розділи гендерної психології

Можна виділити *6 розділів* гендерної психології:

2.1. Психологія порівняння чоловіків і жінок. В історичному розвитку гендерної психології цей розділ носив різні назви: статевий диморфізм, статевої дипсихізм, статевої відмінності, гендерні відмінності.

Чоловіки і жінки, хлопчики і дівчатка порівнюються за різними параметрами – від психофізіологічних і нейропсихологічних до соціально-психологічних особливостей психіки. При цьому не обов'язково встановлюються відмінності. Необхідно встановлювати і схожість (відсутність відмінностей не завжди означає подібність). Мета цього порівняння – встановити своєрідність статі, специфічні особливості чоловіків і жінок. Цей розділ гендерної психології найбільш розвинений. На сьогоднішній день досліджені далеко не всі параметри психіки. Крім того, повинна бути змінена парадигма – від встановлення відмінностей до встановлення специфіки (включаючи і схожість статі). Дослідницький потенціал нової галузі психології дуже великий: можна повторити практично всі дослідження – від психофізики до соціальної психології, але на рівних вибірках чоловіків і жінок.

2.2. Психологія жінки вивчає ті особливості психіки і поведінки жінок, які не стали предметом першого розділу. Дуже часто в зарубіжних роботах переплітаються психологія жінки і психологія гендерних відмінностей.

Ця традиція – вивчати жінок і чоловіків в порівнянні – робить розмитим кордон між обома розділами, проте у психології жінок існує і свій специфічний предмет: ті особливості психіки, яких немає у чо-

ловіків, перш за все – пов'язані з жіночою фізіологією. Тут вивчається психічний стан жінок під час менструального циклу, дефлорації, вагітності, пологів, клімаксу. Крім цього, предметом психології жінки стають материнство (особливо в ситуації неповної сім'ї, коли немає феномена, з яким можна було б провести порівняння – батьківства), жіноча зайнятість та жіночі професії (особливо ті, де немає чоловіків або їх так мало, що порівняння не може бути адекватним), жіноче безробіття, жіноче девіантна поведінка (особливо в чисто жіночому середовищі), нарешті, специфічно жіночі захворювання (і не тільки гінекологічні, але і інші – порівняння з чоловіками навіть в області психіатрії виявляється нерелевантним).

2.3. Психологія чоловіка робить перші кроки. Тут предметом є ті особливості психіки, яких немає у жінок. Зокрема, вивчається вплив чоловічих гормонів на здатність чоловіків вирішувати просторові завдання.

Часто порівняння з жінками також є нерелевантним – бо сама маскулінна жінка відрізняється від самого фемінінного чоловіка. Також існують специфічні чоловічі захворювання (наприклад, пов'язані зі статевою сферою), які впливають на психіку чоловіків і яких немає у жінок. Важливо вивчити психологічні чинники чоловічої смертності. Можна досліджувати чоловічі професії, де немає жодної жінки або їх дуже мало, а також чоловічі групи – ділові, професійні, клуби, компанії, куди жінок не допускають. Наприклад, Маргарет Мід описує такі клуби в різних культурах. Отже, цей розділ потребує подальшого розвитку досліджень.

2.4. Гендерна соціалізація. Предметом цієї галузі гендерних досліджень є соціалізація, яка полягає у формуванні гендерної ідентичності та засвоєнні гендерних ролей, в тому числі і тих, які впливають на процес формування гендерних стереотипів.

2.5. Психологія гендерних відносин. Предмет цієї галузі досить широкий, тому що гендерні відносини – це не тільки взаємини між чоловіками та жінками, а і взаємини у середині кожної статі. Нижче

буде показано, що люди інакше поведуться в одностатевих та змішаних по статі групах. Інтерес представляє і спілкування в інтимних взаєминах, товариських відносинах, подружніх парах. Нарешті, активно вивчаються девіантні відносини між чоловіками та жінками, зокрема пов'язані з насильством.

2.6. *Гендерна психологія лідерства.* Ця галузь могла б вважатися розділом психології гендерних відносин, однак виділити її в окремий розділ дозволяє наступне:

По-перше, ця проблематика виходить за рамки тільки гендерних відносин, охоплюючи і відмінності між чоловіками і жінками лідерами, і гендерну соціалізацію лідерства, і психологію жіночого менеджменту.

По-друге, між чоловіками та жінками часто виникають відносини домінування-підлеглості, лідера та послідовника, що само по собі потребує самостійного дослідження.

Що стосується завдань гендерної психології, то до її теоретичних ас-аспектів відноситься розробка теорій та концепцій, методів та методик, проведення широких досліджень, до прикладних – впровадження результатів і досягнень в практику. Гендерний підхід повинен стати невід'ємною частиною роботи психолога: і дослідника, і консультанта, і керівника тренінгових груп. Цей підхід надає широкі можливості для допомоги практикам, які працюють з різними сферами професійної діяльності.

Питання для самоконтролю:

1. *Дайте визначення основних понять гендерної психології (об'єкт, предмет, мета, завдання).*
2. *Охарактеризуйте основні розділи гендерної психології.*
3. *Які основні питання розглядає психологія порівняння чоловіків і жінок?*
4. *Що саме вивчає психологія жінки?*

5. Поясніть особливості розділу психологія чоловіка.
6. Визначте що являє собою гендерна соціалізація?
7. Охарактеризуйте психологія гендерних відносин.
8. Перерахуйте основні питання гендерної психології лідерства.

Бібліографічний список використаної літератури до теми 1:

1. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов : пер. с англ. М. : РОССПЭН, 2004. 336 с. URL: <http://www.owl.ru/gender/alphabet.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

3. Богдан Ж., Крамчанинова Д. Визначення співвідношення емпатійних каналів та їхніх об'єктів відповідно до гендерного аспекту. *Теорія і практика управління соціальними системами*: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2019. № 2. С. 108-115. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/43085> (дата звернення 28.01.2020).

4. Гендерная психология и педагогика : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / О. И. Ключко [и др.] ; под общей редакцией О. И. Ключко. М. : Юрайт, 2019. 404 с. URL: https://stud.com.ua/167815/pedagogika/genderna_psihologiya_ta_pedagogika (дата звернення: 14.02.2020).

5. Кон И.С. Мужчина в меняющемся мире. М. : Время, 2009. 496 с. URL: https://socioline.ru/files/5/52/kon_i.s._muzhchina_v_menyayushchemsya_mire_-_2009.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 2

СТРАТИФІКАЦІЯ (НЕРІВНІСТЬ) ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК У РІЗНИХ СФЕРАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Розглянемо ще такий аспект гендерної проблематики, що має відношення до історії розвитку людства. У багатьох культурах дві статі розглядаються як нерівні. Це явище носить назву *стратифікації* статі (тобто їхню нерівності). У ряді культур існує явище, при якому чоловіки та жінки займають нерівне становище в суспільстві (як правило, перевагу мають чоловіки, але це не обов'язково).

Це пов'язано зі:

- статевим розподілом праці,
- освітою,
- власністю,
- володінням владою,
- ставленням церкви і влади в цілому до суспільства.

1. *Статевий розподіл праці* бере початок ще в спільнотах тварин. У приматів самки виконують функцію догляду за дитинчатами, а самці – захисту від ворогів, але у людей до цих функцій додаються й інші: у жінок - приготування їжі, а у чоловіків – видобуток засобів до існування. У первісному суспільстві не було статевого розподілу праці: заняття і обов'язки у всіх чоловіків (за винятком шаманів) і у всіх жінок були однаковими.

В Античності праця не вважався чесною, в пізньому античному періоді не цінилася фізична праця, в ранньому Середньовіччі працю як різновид аскези стала вважатися нормальним станом людини, а неробство – тяжким гріхом. В епоху Відродження відношення до праці змінилося:

воно придбало релігійно-етичну цінність, лінь стала вважатися пороком, а професійна компетентність – гідністю. Так формувалася престижність праці і окремих занять, і в подальшому це призвело до статевої дискримінації: одні заняття стали вважатися чоловічими, інші – жіночими, і дуже часто саме перші були престижними, а другі – ні (наприклад, публічна робота перших в порівнянні з домашньою роботою других).

2. Важливим фактором, що визначає нерівність статей, була і *освіта*. Так, знання шамана, яких не було у інших членів первісного племені, забезпечували йому особливий статус і навіть сприяли отриманню влади – вождем племені нерідко був шаман. У 16 столітті всі жінки, які мешкали у селах були безграмотні. Тому не випадково, що в Середні століття знання, якими володіли жінки, викликали гостре неприйняття у влади (зокрема, у церкві, яка володіла владою). В інших культурах було різне ставлення до утворення жінок – в Індії, наприклад, воно було позитивним, а в інших країнах Азії – негативним. Ідеологи феміністського руху з самого початку пов'язували грамотність і освіту з положенням жінки в суспільстві. У Європі та Росії під впливом руху суфражисток і інших «равноправок» на початку ХХ ст. спостерігалось різне ставлення до освіти жінок – від всілякої підтримки до гострого неприйняття.

У Харкові в ХІХ столітті з'явився ряд освітніх установ для жінок. Єдиною можливістю для дівчат із збіднілих дворянських сімей отримати освіту, а значить і можливість самостійно заробляти на життя, був Інститут благородних дівчат.

Випускниці закладу отримували атестат домашньої наставниці по різним наукам, досконально опановували німецьку та французьку мови, вміли грати на музичних інструментах, знали як вести домашнє господарство і навіть як доглядати за овочевими грядками. Відкриття Харківського інституту благородних дівчат відбулося в 1812 році, ставши результатом громадської ініціативи. На початку 20 століття число вихованок Інституту вже перевищувало 200 жінок, серед яких все більше з'являлися представниці купецтва, дочки почесних громадян, військових і цивільних чинів. Це стало своєрідним відображенням соціальних змін, що відбувалися в країні. У 1919 році Харківський інститут благородних дівчат припинив своє існування.

Для навчання дочок військових і цивільних чиновників, купців і духовенства, які не могли вчитися в Харківському інституті благородних дівчат, в 1820-1827 роках в місті працювала Жіноча школа. Вихованки школи вивчали російську граматику, основи російської словесності, правопис, чистописання, французьку та німецьку мови, географію, давню історію, арифметику, основи фізики, малювання,

займалися музикою і танцями. Крім того, особливу увагу керівництво школи приділяло знайомству з етикетом і правилами поведінки в суспільстві. Спархіальне жіноче училище було засновано у місті Харкові в 1852 році. Готувало майбутніх

«матінок»-дружин священнослужителів і настоятельок жіночих монастирів. Випускниці також мали право працювати вчительками в нижчих навчальних закладах.

Вихованки вивчали в якості головного предмета Закон Божий, а також російську і слов'янську мови, чистописання, арифметику, історію Росії і географію в стислому вигляді, нотний церковний спів, рукоділля.

У другій половині XIX століття в місті Харкові з'явилися жіночі гімназії, першою з яких стала заснована в 1860 році Маріїнська. При євангелічно-лютеранській громаді діяла Вознесенська гімназія. Масово відкривалися приватні гімназії – Драшковської, Оболенської, Грегорцевіч.

3. Наступним фактором нерівності статей була *власність*. Оскільки в багатьох суспільствах власність давала влада і високий статус, то, що жінки нею не володіли, визначало їх підлегле становище. В даний час економічний фактор як і раніше має велике значення. Він визначає статус жінки і в суспільстві в цілому, і в родині зокрема.

Слід відзначити, що у цивільно-правових відносинах статус жінки в давньоруському праві був набагато вище, ніж, наприклад, в римському чи давньо-германському. У цих суспільствах жінка, дочка, дружина та мати завжди перебували під опікою чоловіка і були позбавлені правоздатності. Натомість на Русі, жінка в шлюбі зберігала за собою все своє майно, яке і після смерті чоловіка не включалося у спільну спадщину, а вдова ставала повноправною головою сім'ї. Жінки володіли правом на придане і спадок. Ще в дохристиянський період дружини мали своє майно, княгині та інші знатні жінки володіли великими статками, містами, селами. Так, княгині Ользі належало власне місто. Чоловіки нерідко майново залежали від дружин.

4. *Володіння владою*, можливо, – найважливіший фактор, що впливає на нерівність статей. У багатьох культурах чоловіки займали і займають вище становище. Жінки в цьому плані є винятком. І в даний час у владних структурах багатьох країн зберігається гендерна нерівність. У межах однакових сфер зайнятості чоловіки й жінки мають зовсім різні перспективи просування, тобто, статусні наслідки певних занять різні для чоловіків і жінок. Особливо це помітно у сфері управління – що вищий соціальний статус посади, тим менша ймовірність, що її обійматиме жінка. За даними досліджень, у сфері приватного бізнесу підприємств, які працюють під керівництвом жінок, утрічі менше, ніж підприємств, де головуєть чоловіки.

У гендерному аспекті влада, зазвичай, реалізується як спосіб самоствердження, утвердження себе за рахунок іншої статі. Історично становлення й розвиток соціального інституту владних відносин у національному контексті нерозривно пов'язувалося з чоловічою домінантою, з нав'язуванням силового тиску: концентрація влади вимагала прояву таких особливих якостей, як фізична сила, агресивність, раціональність, воля, а також креативність мислення. Окрім того, в прагненні до відродження національних засад соціокультурного середовища відбувається насадження патріархальних поглядів на роль жінки в суспільстві.

5. Ставлення *церкви* як інституту, що володіє владою, і владних структур в цілому також мало вплив на нерівне становище чоловіків та жінок. У межах гендерних досліджень в галузі релігієзнавства сьогодні спостерігається тенденція від аналізу матриархату, партіархату, феміністичних явищ до сучасного рівнозначного ставлення до чоловічого та жіночого. Стійкі уявлення про «сильну стать» та «слабку стать», що існують в нашому суспільстві до сьогодні, сформувався багато століть тому і сягають своїм корінням стародавніх міфів та легенд, релігійних переконань про роль жінки та чоловіка в суспільній ієрархії. Своім корінням «перша хвиля»

фемінізму сягає біблійного вчення про рівність людей, чоловіка і жінки, створених за образом та подобою Бога і рівних у його очах. Під впливом феміністичних досліджень релігії з'явилася переконаність у тому,

що до панування патріархату в останній доміантними були жіночі божества. Віра в Богиню отримала назву «теалогія». Є свідчення, що в ранніх християнських церквах жінки мали лідерські ролі. Однак у 352 році Рада Лаодикеї заборонила жінкам бути священицями, очолювати церкви та наближатися до вівтаря.

Водночас релігійні організації залишаються в певному сенсі останньою барикадою патріархатних порядків у західних суспільствах. Адаже понині найчисельніші католицькі церкви, православні церкви й низка протестантських не готові визнати право жінки на роль священнослужительки. Таким чином, жінка може бути президенткою країни й кардіохірургинею, ректоркою університету та суддею, однак формальне духовне лідерство залишається забороненою територією. Жінці довіряють життя та здоров'я, економічний і політичний розвиток, але не царину духовного.

У дискусії про рівність жінок і чоловіків у мусульманському суспільстві все доволі неоднозначно. Необхідно розрізнити те, як трактується рівність чоловіків і жінок у Корані, а саме рівність перед Богом, і те, як сформована державна політика щодо гендерного балансу в ісламських країнах. У духовній сфері, відповідно до священної книги мусульман – Корану, чоловіки й жінки рівні перед Богом за свої дії і молитви.

Відтак, проголошена рівність в одній, духовній сфері, не дає підстав стверджувати про наявність у мусульманському суспільстві гендерної рівності у соціальних відносинах.

Єврейські джерела сповнені парадоксів і протиріч щодо статусу жінки в іудаїзмі. Існує фундаментальне протиріччя (хоча про нього рідко говорять) між біблійними законами про жінок і біблійними розповідями про них.

Біблійний закон стоїть на боці чоловіків. Разом з тим, говорячи про місце і роль жінки в будь-якому з напрямків сучасного іудаїзму, слід зауважити, що процеси, які сьогодні відбуваються в гендерному вимірі іудаїзму, досить суперечливі.

Полеміка прибічників/-ць гендерної рівності в християнстві та її опонентів/-ок триває. Не лише християнство, а й низка інших віросповідань у різних куточках світу залишаються наразі значною мі-

рою андроцентричними. Водночас рухи за гендерну рівність і надання жінкам рівних із чоловіками можливостей в ієрархіях релігійних спільнот мають місце не лише в християнстві, а й усіх інших релігіях тих суспільств, де гендерна рівність є цінністю. Понині такі рухи часто зазнають значного спротиву.

Питання для самоконтролю:

1. *Дайте визначення поняттю стратифікації статі.*
2. *Охарактеризуйте статевим розподілом праці.*
3. *Визначте що являла собою освіта для жінок у минулому.*
4. *Охарактеризуйте ставлення релігії до чоловіків та жінок.*

Бібліографічний список використаної літератури до теми 2:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://allengl.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Гендерна проблематика та антропологічні горизонти : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. 4-5 жовт. 2013 р. Острог : «Острозька академія», 2013. 238 с. URL: http://uamoderna.com/images/biblioteka/Ostrog_gender_anthropology/Ostrog_gender_3.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

3. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні : Гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства / за наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко і О. Кісь. Київ : ТОВ "Арт-книга", 2015. 336 с. URL: <http://www.womenhistory.org.ua/index.php/novi-vydannya/109-zbirnyk-statei-zhinky-tsentralnoi-ta-skhidnoi-yevropy-u-druhii-svitovii-viini-henderna-spetsyfika-dosvidu-v-chasy-ekstremalnoho-nasylstva> (дата звернення: 14.02.2020).

4. Коран. Переклад смислів українською мовою / переклад Михайла Якубовича. Київ : ДУМУ «УММА», 2017. 608 с. URL: <https://umma.in.ua/ua/node/1750> (дата звернення: 14.02.2020).

5. Darlene M. Juschka «Interdisciplinarity in Religious and Women's Studies» in Studies in Religion/Sciences Religieuses 35/34 (2006). P. 391-401.

ТЕМА 3

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Термін «гендер» (соціальна стать, стать як продукт культури) з'явився порівняно недавно (в 1975 р), проте в науці і раніше існували розробки, ідеї, які ми можемо віднести до цієї області психології.

1. Перший етап розвитку - від античних часів до кінця XIX ст.

Платон Афінський (427-347 рр. до н. е.) в діалозі «Бенкет» ввів поняття андрогінів і висловив думку про додатковості статі, розглядав сімейно-шлюбні відносини, підійшов до ідеї рівноправності статей, завдяки цьому його називаються першим античним «феміністом». Він використовував міф про андрогіна, предка людей, який

поєднав у собі ознаки чоловічої і жіночої статі. Подібно титанам, андрогіни були страшні своєю силою і зазіхали на владу богів. Зевс вирішив розрізати їх навпіл, зменшивши тим самим їх силу і нахабство вдвічі. Таким чином, чоловіки і жінки – це дві половинки єдиного людини, і тільки об'єднавшись (коли

полюблять один одного), вони можуть знайти цілісність. Платон пропонував встановити норми поведінки в шлюбі – зокрема обмежити народжуваність: чоловіки повинні мати дітей тільки в віці від 30 до 55 років. При надлишку населення частина його необхідно переселяти в колонії.

Ставлення до жінки у Платона було суперечливим: з одного боку, негативним, так як він вважав її нижчою істотою, любов чоловіка до жінки – вимушеної і також низькою порівняно з любов'ю-дружбою до чоловіка (першу він назвав «вульгарної Афродітою», а другу – «небесної Афродітою»), і, нарешті, стверджував, що якщо чоловік був боягузом і нечесною людиною, то після смерті його душа переходить в жінку.

З іншого боку, це ставлення було позитивним: в ідеальній державі, яке він описав, жінка могла брати участь у всіх справах нарівні з чоловіком, Платон звільняв її від необхідності вести госпо-

дарство, вважав її професійні здібності рівними чоловічим (жінки могли бути навіть філософами і воїнами), а виховання дітей зобов'язував в рівній мірі обом статям.

Аристотель (384-322 pp. до н. е.), на відміну від Платона, виглядає скоріше «антифеміністом». Його ідеї: а) закони про шлюб; б) відносини між чоловіком і дружиною в сім'ї; в) обмеження народонаселення; г) способи скорочення надлишку народонаселення; д) роль жінки і чоловіка в суспільстві; е) розподіл праці між статями і ж) в цілому погляди на сутність чоловіка та жінки, висловлені в таких творах, як «Політика», «Про виникнення тварин» та інш.

Так, Аристотель вважав, що гармонійні відносини в суспільстві можливі тільки якщо населення буде досить малим. По-цьому необхідно його регулювати: а) за допомогою заборони чоловікові мати дітей до 37 років, а жінці – до 18 років (очевидно, малася на увазі зрілість, але для чоловіка – соціальна, а для жінки – біологічна, і в цьому теж простежується різне ставлення до пола); б) шляхом умертвіння хворих дітей (і це слід узаконити); в) встановленням для кожної сім'ї норми – скільки дітей вона може мати.

Взаємовідносини дружини і чоловіка, на думку Аристотеля, повинні бути відносинами раби і пана. У сексуальних відносинах, так само як і в усьому іншому слід дотримуватися етичного принципу «середини між двома вадами»: самовладання – це

середина між розбещеністю і байдужою тупістю. Єдиний сенс поділу статей – народження дітей, а призначення жінки – виношування потомства і ведення господарства. В сім'ї у чоловіка і дружини різні обов'язки, і вони не втручаються в справи один одного. Різні норми поведінки для чоловіків і жінок: то, що для жінки є чеснотою (наприклад, мовчання), для чоловіка – ні, і навпаки. Чоловік і жінка – не рівні істоти. Жінка дає дитині тіло, чоловік – душу, душа краще ніж тіло. Чоловік – норма, жінка – відхилення від неї. Чоловік вище, жінка нижче за своєю природою. Чоловік панує, жінка підкоряється.

Епоха Відродження. *Томас Мор (1478-1535 pp.)* в своїй «Золотій книзі» описав ідеальну державу. У ньому заняття чоловіків і жінок не розрізняються: це наука, мистецтво, громадська, а також

релігійна діяльність (як священників), служба в армії (правда, тільки разом з чоловіками). На вищих посадах можуть перебувати і чоловіки, і жінки. Шлюб ґрунтується не так на любові, як на схожості характерів, подружні пари підбирають батьки. Тут маються на увазі майбутні гендерні проблеми: рівність здібностей чоловіків і жінок до різних занять і до навчання, а також лідерських здібностей; ставиться також проблема гендерних відносин.

Томмазо Кампанелла (1568-1639 рр.) в «Місті сонця» малює ідеальне місто. Освіта чоловіків і жінок не відрізняється (вони навчаються в тому числі і військового мистецтва), не відрізняється і їх одяг. Однак заняття у них дещо різні: чоловіки виконують більш важку фізичну роботу, а жінки народжують. Але сім'ї немає. Правда, існує проблема підбору партнерів – для народження дітей. Вирішується вона за допомогою астрології, але рішення приймає триумвірат начальників, які регулюють народжуваність в суспільстві. Таким чином, кажучи сучасною мовою, Кампанелла висловив ідею про рівність здібностей чоловіків та жінок, вказав на вплив подібності в одязі на подобу характеристик особистості та поведінки, і жорстко регламентував гендерні ролі.

Надалі кілька цікавих ідей, що стосуються гендерної психології, висловив *Жан-Жак Руссо (1712-1778 рр.)*. Він проаналізував

подібності та відмінності статей, висловив уявлення про різні норми поведінки для чоловіків і жінок (то, що пізніше буде названо «гендерними стереотипами»), а також міркував про особливості освіти жінок і чоловіків і про

взаємини в шлюбі. На думку Руссо, рівність, подібність чоловіків і жінок полягає в їх схожості як біологічних істот, представників людського роду: схожі багато органів, потреби і здібності. Однак як громадські істоти вони не рівні, і це пояснюється їх вродженими характеристиками. Відповідно, різні і норми поведінки («чесноти»): для чоловіка це – відвертість, прямота, сумлінність, самостійність суджень, правдивість, а для жінок – сором'язливість, хитрість, кокетливо, врахування думок інших людей. Руссо вважав, що жінка має витончений і проникливий розумом, тому вона здатна здобути освіту, причому не тільки в області того, як вести домашнє господарство і виховувати дітей. В сімейні відносини жінки і чоловіки повинні

вступати по любові, і обидві статі мають рівне право самостійно вибрати майбутнього супутника.

Іммануїл Кант (1724-1804 рр.) поділяв чоловіків і жінок, по-перше, за характером участі в політичному житті і, по-друге, за характеристиками особистості та поведінки. Чоловікам властива активна громадська позиція (участь в прийнятті політичних рішень, незалежність суджень), а жінкам – пасивність (вони є об'єктом управління). Деякі якості жінки пов'язані з народженням дітей (вона боязлива, слабка), інші – з її роллю облагородження суспільства. Гендерні стереотипи, висловлені Кантом, виявилися дуже живучі: і сьогодні поширена думка про те, що жінки не здатні приймати політичні рішення, і про те, що їх властивості пов'язані з біологічним і культурним призначенням.

Англійська письменниця *Мері Воллстоункрафт (1759-1797 рр.)* відома своїм есе «Захист прав жінки» (1792), висловила ідею

про те, що «природні» схильності і особливості жінок і чоловіків є результатом виховання. Дівчата вбираються і грають в ляльки, а хлопчики грають в інші ігри – галасливі, активні (сьогодні це прийнято називати «гендерної соціалізацією»). Вона стверджує, що жінки не є істотами, що стоять на нижчому рівні розвитку по відношенню до чоловіків, але здаються такими через недостатню освіту. Вона пропонує розглядати і чоловіків і жінок як розумних істот і становить суспільний лад, заснований на розумі.

Французький мислитель *Франсуа Марі Шарль Фур'є (1772-1837 рр.)* висловив ідеї про відображення статусу жінок і чоловіків у суспільстві, про лідерство чоловіків і жінок, про гендерні взаємини (сексуальні і подружні) і про обмеження народжуваності. Він звернув увагу на слова, якими позначають чоловіків і жінок. Якщо в мові професія або приналежність до соціальної групи називаються тільки «чоловічими» словами, це ознака нерівності статей. Він запропонував створити «нейтральний» мову – з рівною кількістю чоловічих і жіночих найменувань. Фур'є передбачав багато сучасних проблеми гендерної психології. Наприклад, як різний статус жінок і чоловіків у суспільстві підкреслюється в мові. Вважається, що «чоловічими»

словами позначають престижні заняття, а «жіночими» – непрестижні (порівняйте в нашій мові: «командир» і «няня» – немає аналогів для жінок в першому випадку і для чоловіків – у другому).

Цікава думка німецького романтика *Фрідріха Шлегеля (1772-1829 рр.)* про цілісну особистість, яка має поєднує в собі особистісні характеристики і чоловіка, і жінки. На відміну від багатьох попередників, він підкреслював не «природну» відмінність статей за цими характеристиками, а, навпаки, радив чоловікам розвивати відсутні їм жіночі якості (наприклад, емоційність), а жінкам – чоловічі (раціональність). Ця ідея – кожній статі вчитися в іншій і переймати у неї те, що є слабким і нерозвиненим, – звучить дуже сучасно (наприклад, менеджерам рекомендують вчитися у представників протилежної статі) і сприяє поліпшенню гендерних відносин.

Артур Шопенгауер (1788-1860 рр.) звернув увагу на відмінність психічних процесів чоловіків і жінок: для чоловіків характерна абстрактність, для жінок – конкретність. Чоловікам зрозуміла абстрактна ідея справедливості, а жінки співчують конкретній людині. Ця ідея підтверджена сучасними експериментальними дослідженнями (наприклад, в реакції на поганого працівника чоловіки виходять з норм справедливості, а жінки – рівності).

2. Другий етап (кінець XIX – початок XX ст.) – період формування предмета і природничо-наукових основ гендерної психології.

У цей час у багатьох країнах Заходу змінилася ситуація в суспільстві. У Франції, Англії та США набрало розмаху рух за надання прав жінкам на одному рівні з чоловіками.

Поняття фемінізм (від лат. *femina* – жінка) з'явилося у французькій мові в першій половині XIX ст. (пізніше, ніж явище, яке воно позначає). У 1830 р з'явився інший термін – «емансипована жінка» (від лат. *emancipatio* – звільнення). Учасниками цього громадського руху є і жінки і чоловіки. Напрямок боротьби – надання жінкам рівних з чоловіками прав: виборчих, економічних (участь в суспільному виробництві), на отримання освіти і сексуальних свобод.

У 1860-х рр. в Англії існував і інший напрям – аболіціонізм, боротьба за рівні права в сексуальному житті і, зокрема, проти поліцейського нагляду за жіночою проституцією. І він справді був скасований – наприкінці XIX ст., хоча аболіціоністів і звинувачували в заклику до розпусти.

В середині XIX ст. в Англії активно розвивається рух суфражисток (від англ. *suffrage* – голосування). Вони вибороли право участі в муніципальних виборах, але тільки для незаміжніх жінок, що платять державні податки. У 1867 р в Лондоні було створено першу міжнародну жіноче товариство. Його

президентом став чоловік – відомий вчений і громадський діяч Джон Стюарт Мілль.

Найбільшого успіху феміністки добилися в США: їм дозволили бути шкільними вчительками, і до кінця XIX ст. серед вчителів суспільних шкіл дві третини склали жінки. Виборчих прав довелося домагатися довше. Важливо, що боротьба за права жінок йшла паралельно з боротьбою за скасування рабства.

Політичні вимоги висувалися паралельно з економічними і с вимогами надати право на освіту. У ряді країн жінки домоглися включення їх в економічне життя (знову ж таки – незаміжні) і виявили, що їх праця цінується дуже дешево. Були створені жіночі профспілки – для боротьби за економічні права (на початку XX ст. вони діяли в багатьох країнах Європи і Америки).

Жіночий рух «равноправок» у Російській імперії висував ті самі вимоги, що й суфражизм у Західній Європі того часу – право обирати та бути обраними. В кінці 1880-х рр. в Москві, Одесі та Петербурзі були відкриті вищі жіночі курси, які готували лікарів і вчителів

(в Петербурзі вони називалися Бестужівських – по імені засновника), жіночий медичний інститут, жіночий педагогічний інститут. Хоча виборче право ряду жінок (по майновому цензу) було надано, але голосувати від їхнього імені могли тільки чоловіки (чоловіки або родичі). Були створені громадські жіночі організації, які надавали допомогу нужденним жінкам (в житло, пошуках роботи, грошак).

В кінці XIX ст. почали проводитися перші дослідження жінок – в Німеччині, Франції, Великобританії, Італії, Нідерландах. З'явилося кілька монографій, присвячених їм або їхньому порівнянню з чоловіками, зокрема роботи Т. Хіггінсона, Х. Ланге, М. Лефевра, Х. Маріон, Л. Мархольм, Е. Кей (останні три автора – жінки).

Справжнім піонером нової галузі психології можна вважати голландського вченого Г. Гейманса, він провів два масштабних дослідження, опитавши по спеціально розробленими анкетами великі групи людей. Його методики продовжують залишатися актуальними і для сучасної гендерної психології. Книга «Психологія жінки» (1911 р.) Г. Гейманса вигідно відрізняється від досліджень попередників, ключове досягнення якої є головна відмінність жінок від чоловіків – це емоційність.

Друга книга, яка вийшла пізніше, в 1928 р., – «Дорослішання на Самоа». Автором її була молода Маргарет Мід – етнограф з психологічною освітою, яка пізніше стала світовою знаменитістю. Вона описала особливості спілкування, виховання і поведінки (в тому числі і сексуальної) хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок, стосунків у сім'ї народу Самоа. Ця книга привернула увагу до проблем гендерної ідентичності, гендерної та сексуальної соціалізації, особливо до крос-культурних аспектів.

Почалися експериментальні дослідження, які будували нову область психології на точному і ретельному дослідженні. Таким чином, до кінця другого періоду сформувався уявлення про предмет гендерної психології та основних її розділах, таких як психологія статевих відмінностей, психологія жінки, гендерна соціалізація, сексуальна соціалізація.

3. Третій етап – «психоаналітичний» (початок XX в. – 1930-ті рр.). Початок третього етапу ознаменувалося діяльністю Зігмунда Фрейда.

Самого Фрейда дуже важко віднести до «гендерних психологів». Він написав роботу «Психологія жінки», яка опублікована в 1933 р, статтю «Жіночність» і інші нариси про розвиток жінки,

розробив уявлення про нарцисизм у чоловіків і жінок і про їх сексуальні переживання. Перша критика Фрейда була зроблена ще на початку ХХ ст. Шарлотта Перкінс Гілман назвала його погляди «відродженням фалічного культу». Пізніше, в середині 1920-х рр., ця критика прозвучала з вуст учениці Зігмунда Фрейда – Карен Хорні.

В кінці 1960-х рр. психоаналіз був оголошений небезпечним для жіночого душевного здоров'я. У 1974 р Джуліет Мітчелл спробувала провести паралелі між психоаналізом і психологією жінки, вважаючи, що теорії Фрейда пояснювали розвиток чоловіків і жінок в межах патріархатльного суспільства.

В Союзі в перші роки радянської влади суспільно-політична атмосфера для розвитку гендерної психології змінилася. Було задекларовано формальна рівність чоловіків і жінок, жінку намагалися відірвати від сім'ї – на користь виробничого і суспільного життя. На довгий час у вітчизняній науці запанувала ситуація, коли і психологія і педагогіка справедливо стали називатися «безстатевими». Однак в 1920-х і на початку 1930-х рр. були зроблені спроби розроблення гендерної проблематики.

У 1927 р Ю. Аркін випустив книгу «Про вивчення дитячого колективу», де наводилася програма і результати дослідження лідерів – як хлопчиків, так і дівчаток. Такий аспект був новим не тільки для вітчизняної, а й для зарубіжної науки. Він встановив, що в більшості дитячих груп ватажками ставали хлопчики, дівчатка ж були ватажками «маленьких групок», не поширюючи свій вплив на всю групу дітей. Вирішальне значення в такому впливі хлопчиків-ватажків мали їх ініціативність і технічна вправність (а дівчаткам були властиві інші особливості).

У 1935 р П. Блонський опублікував «Нариси дитячої сексуальності». У них він приводив результати власних справді наукових досліджень (з використанням спостереження, ретроспективної бесіди, анкетування та ін.). На великому матеріалі він отримав дані про дитячу сексуальність (зокрема, сексуальності дівчаток, яким в психоаналізі приділялося менше уваги, ніж хлопчикам). До сих пір ці дані мають важливе наукове значення.

Подібні дослідження припинилися в кінці 1930-х рр., коли були заборонені педологія і психотехніка, а соціальна психологія як

окрема область психології оголошена непотрібною. У розвитку вітчизняної гендерної психології виник вимушена перерва до середини 1960-х рр.

4. Четвертий період (1960-1980-ті рр.) – початок широких експериментальних досліджень і поява перших теорій.

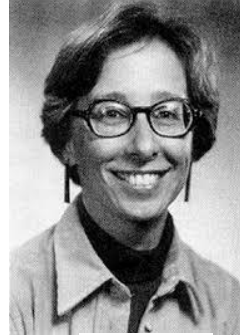
Серед авторів численних робіт даного періоду можна виділити п'ять жінок:

Матін Суретіс-Хорнер
*Відкрила феномен
«боязні успіху»*

Елеонор Маккобі
*Дослідження стате-
вих відмінностей,
громадської думки і
впливу телебачення*

Сандра Рут Липсіц Бем
*Теорія гендерних схем і
концепція психологічної
андрогінії*

Ненсі Ходоров
*"Відтворення материнської турботи.
Психоаналіз і соціологія гендеру"*

Керол Гілліган
*Психологічна теорія та розвиток
жінок*

У вітчизняній науці в кінці 1960-х рр. Б. Анан'єв, засновник Ленінградської школи психологів ввів принцип статевого диморфізму, який був оголошений одним з основоположних принципів психологічного дослідження. Були виділені глобальні відмінності жінок і чоловіків: більш раннє дозрівання перших, більша стабільність жіночого організму і психіки, велика типовість жінок і оригінальність чоловіків. Статевий диморфізм розглядався як загальний принцип філогенезу, онтогенезу і соціогенезу. До сих пір в зарубіжній гендерній психології немає робіт з таким рівнем теоретичного узагальнення, незважаючи на велику кількість експериментальних фактів.

У цей період у вітчизняній психології розроблялася проблема статевих відмінностей. Було накопичено певні емпіричні факти і закладено теоретичну базу для їх осмислення – встановлено глобальні відмінності між чоловіками і жінками.

5. П'ятий період (з 1990-і рр. по теперішній час) характеризується бурхливим розвитком гендерної психології. Ознаками розквіту цієї області свідчить новий сплеск експериментальних досліджень, теоретичне осмислення емпіричних фактів, початок кроскультурних досліджень в усьому світі, адаптування відомих методів і методик для вивчення гендерної проблематики та створення специфічних гендерних методик. На новому етапі вчені приступили до більш тонкого освоєння гендерної проблематики. Як і раніше самим популярним розділом є психологія статевих і гендерних відмінностей. Також розвивається психологія жінки. Розпочато дослідження чоловіків, але не в колишньому, «безстатевому», варіанті, а саме в області особливості їх гендерної ролі.

Проводяться дослідження в різних галузях: Агєєв В.С. «Психологічні і соціальні функції статевої ролі стереотипів», (1985); Каган В.Ю. «Психогігієна статі у дітей», (1986); Антонюк К.В. «Уявлення подружжя про розподіл ролей і становлення ролі в структурі молодого сім'ї», (1992); Кльоцина І.С. «Гендерна соціалізація», (1998); Мітіна О.В. «Жіноча гендерна поведінка в соціальному та кроскультурному аспектах», 1999; Ожигова Л.М. «Гендерна інтерпретація самоактуалізації особистості в професії», (2000); Бендас Т.В. «Психологія лідерства: гендерний та етнічний аспекти», (2000); Хохлова Т.П. «Гендерні аспекти менеджменту», (2000); Іл'їн Є.П. «Ди-

ференціальна психологія чоловіка і жінки», (2001); Філіппова Г.Г. «Психологія материнства», 2001; Кікінежді О.М. «Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості», 2011 та інші. Ці дослідження проводяться за різними напрямками, поки вони не об'єднані жодної теоретичної базою.

Питання для самоконтролю:

1. Які були перші уявлення про гендерної психологію?
2. Як формувався предмет гендерної психології?
3. Що являє собою «Фрейдівський період» у розвитку гендерної психології?
4. Охарактеризуйте перші експериментальні дослідження гендерної психології?
5. Які саме питання розглядає сучасна гендерна психологія?

Бібліографічний список використаної літератури до теми 3:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6622/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_1%D0%97_zb_or_18.51.58.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

3. Луценко О. Гендерна культура – процес формування цінностей і нового типу. *Гендерні стратегії сталого розвитку України* / за наук. ред. Л. Лобанової. – К. : Фенікс, 2004. С. 113 –124.

4. Оукин С. Философы-королевы и частные жены : Платон о женщинах и семье. Феминистская критика и ревизия истории политической философии. М. : РОССПЭН, 2005. С.249 –273.

5. Schools that close the attainment gap between boys and girls in English. Department for Children, Schools and Families, 2008. URL: <http://www.teachernet.gov.uk/wholeschool/equality/genderequalityduty/t hegenderagendar/researchandevideince> (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 4

ГЕНДЕРНІ ВІДНОШЕННЯ В ДИТЯЧИХ ГРУПАХ

Гендерні відносини існують в трьох різних явищах: у взаємодії і спілкуванні чоловіків та жінок (статева сегрегація і конвергенція), в розбіжностях між статями в особистісних характеристиках і соціальній поведінці (чоловіча та жіноча субкультури) і в гендерних відносинах усередині статі або між статями (конфронтації чоловіків та жінок або їх гармонійні взаємини). Всі ці явища взаємопов'язані і знаходяться під сильним впливом загального фактора під назвою «культура».

В суспільстві існують саме гендерні відношення, які утворюються в умовах статевої сегрегації (взаємодія з представниками своєї статі) та конвергенції (взаємодія з представниками протилежної статі). Обидві тенденції нерівнозначні в різні вікові періоди і в різних типах відносин. Очевидно, і в різних культурах також можна відзначити подібну нерівнозначності (існують культури, в яких дві статі майже цілком відокремлені один від одного: наприклад, в будинках є «жіноча» та «чоловіча» половини, або чоловіки і жінки не сідають разом за стіл). Процес сучасної гендерної конвергенції розпочався з другої половини XIX ст. у західних країнах і був пов'язаний перш за все із розвитком фемінізму. З 60-х рр. XX ст. відбувається своєрідний процес фемінізації чоловіків, який триває дотепер.

Обидві ці тенденції існують в різних культурах. У різні вікові періоди то одна, то інша є сильнішою і значущою для обох статей (хоча жодна з них не зникає повністю). Ці тенденції являють собою складні явища, питання про причини, що їх породжують будуть розглядуватися дослідниками і в подальшому.

У віці від року до 2 років обидві вищезгадані тенденції приблизно однакові, тобто одночасно існує перевагу партнерів своєї статі і в той же час – відсутність такої переваги (дитині все одно, з ким спілкуватися – з представником свого або протилежної статі).

Гендерна сегрегація починає проявлятися на третьому році життя дітей. Дівчатка і хлопчики відрізняються за початком та ступенем прояву, хоча в цьому віці досить часто зустрічаються змішані

угруповання, коли хлопчики і дівчатка грають в одні і ті ж ігри разом.

У віці від 3 до 5 років в більшості культур гендерна сегрегація проявляється дуже яскраво. Їй сприяють такі чинники: поширення рольових ігор, збільшення кола спілкування, кількісне зростання одностатевих угруповань в умовах автономії спілкування від дорослих і характер культури.

Дорослі організовують спілкування дітей так, щоб хлопчики і дівчатка взаємодіяли один з одним. У цих випадках статева сегрегація є прихованою або навіть взагалі непомітною. Вона проявляється найбільш яскраво там, де діти надані собі – у вільних дитячих іграх. У міру дорослішання діти все частіше починають грати без дорослих, і статева сегрегація посилюється. Виявлено, що для гри діти утворюють і одностатеві, і змішані угруповання, але у віці 4,5 років співвідношення перших і останніх угруповань становить 3:1, а 6,5 років – уже 11:1.

Характер культури істотно позначається на ступень гендерної сегрегації після початку шкільного навчання. У країнах Заходу хлопчики і дівчатка вчать спільно, а вчителі намагаються, щоб зменшити статеву сегрегацію: не протиставляють хлопчиків і дівчаток, не дають їм окремих завдань, навпаки, організують роботу так, щоб вони спілкувалися один з одним, тому в класі, під час занять статева сегрегація не так помітна. Правда, як тільки з'являється можливість, хлопчики і дівчатка поділяються.

У вільному спілкуванні гендерна сегрегація продовжує існувати і проявляється досить яскраво. Це спілкування в шкільному коридорі, в їдальні, в іграх, після закінчення занять. Існують неписані правила такої сегрегації.

Хлопчики займають центр ігрового поля, а дівчатка – периферію. В їдальні існують «столи для хлопчиків» і «столи для дівчаток». За даними досліджень, статева сегрегація виражена сильніше, ніж расова і чим вікова.

В результаті статевої сегрегації складаються дві дитячі субкультури, що належать хлопчикам і дівчаткам. Особливості цих су-

культур проявляються в наступних сферах: ігрові стилі, ігрові фантазії і ролі, характер активності та інтереси, мовні патерни, стійкість угруповань і дружба. Різна поведінка хлопчиків і дівчаток підсилює сегрегацію, а сегрегація сприяє збільшенню відмінностей між хлопчиками і дівчатками. Статева сегрегація породжує конфронтацію, а вона, в свою чергу, також призводить до небажання дівчаток і хлопчиків спілкуватися один з одним, тобто сегрегація між статями знову збільшується.

Таким чином, в дитинстві у взаєминах між статями є дві протилежні тенденції: зберігати сегрегацію (роздільне спілкування) і конфронтацію, ворожість між статями і, навпаки, руйнувати цю сегрегацію, переходячи до більш тісних контактів з протилежною статтю і встановлювати дружні відносини з ним.

Здавалося б, переходячи зі світу дитинства в світ дорослих, обидві статі забувають про сегрегацію і конфронтацію і переходять до конвергенції і гармонії у взаєминах. Однак це не так, у дорослості зберігаються обидві тенденції. Звичайно, конвергенція стає потужнішою, ніж сегрегація (і гармонія у взаєминах також більш сильна, ніж ворожість між статями), але і остання продовжує мати місце.

Питання для самоконтролю:

- 1. Що таке гендерна сегрегація, і для яких груп вона характерна найбільшою мірою?*
- 2. Що таке гендерна конвергенція, і як вона проявляється?*
- 3. Охарактеризуйте особливості гендерних відмінностей дошкільників.*
- 4. Проаналізуйте особливості гендерних відмінностей молодших школярів.*
- 5. Наведіть приклади гендерної сегрегації та конвергенції в дитячій взаємодії між статями.*
- 6. Надайте практичні рекомендації для роботи шкільного психолога для взаємодії та допомоги в роботі з хлопчиками та дівчатками.*

Бібліографічний список використаної літератури до теми 4:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).
2. Богдан Ж.Б., Козаренко Я.В. Особливості лідерських якостей дівчат з повних та неповних родин. *Теорія та практика формування лідера*. 2015. № 44. С. 13-26.
URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21581/1/Elita_2015_44_Bohdan_Osoblyvosti.pdf (дата звернення: 14.02.2020).
3. Вовк В.Л. Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності початкової школи : дис. ... канд. пед.наук : 13.00.07. Київ. 219 с. URL: https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/VOVK-L.M.-dysertats_ya.pdf (дата звернення: 14.02.2020).
4. Гендерний педагогічний альманах / за ред. О. Марушенка, О. Андрусик, Т. Дрожжиної. – Харків: Планета — Принт, 2017. — 68 с. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gendernii-almanach.pdf> (дата звернення: 14.02.2020).
5. Гендерні особливості психологічної готовності дітей до навчання в школі. Ж. Б. Богдан, А. О. Луньова. *Психолого-педагогічні аспекти розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика* : зб. наук. пр. за матеріалами 4-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 18 жовтня 2018 р. Харків : НТУ "ХПІ", 2018. С. 58-61. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/40737> (дата звернення 14.02.2020).
6. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна соціалізація молодших школярів : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 192 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6111/1/verstka_Gender_2011_proba_31.01.12_1st_or.pdf (дата звернення: 14.02.2020).
7. Ayman R., Korabik K. Leadership : Why gender and culture matter. *American Psychologist*. 2010. Vol. 65 (3). P. 157–170. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2010-06153-002> (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 5

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1. Вікові особливості юнацького віку. Юнацький вік є останньою межею між дитинством і дорослістю. Цей вік починається в період з 15-17 і триває приблизно до 23 років. Даний період ділиться на два етапи: рання юність (15-17-18 років) і безпосередньо юність (18-23 роки). У юнацькому віці спостерігається бурхливий розвиток всіх пізнавальних процесів.

В ході самовизначення, спроб розібратися в навколишньому світі і в самому собі, особами юнацького віку здійснюється пошук сенсу життя взагалі і свого життя зокрема. В результаті у них формуються не тільки переконання і погляди, а й світогляд – погляд на світ в цілому, система переконань, що виражає відношення людини до світу і його головні ціннісні орієнтації. У юнацькому віці дозрівають когнітивні й особистісні передумови світогляду. І від того наскільки цей процес буде благополучно протікати, залежить те, наскільки світогляд буде правильно і глибоко відображати об'єктивний світ, буде істинним або хибним, науковим чи релігійним, матеріалістичним або ідеалістичним, прогресивним або реакційним, оптимістичним або песимістичним, наскільки особистість зможе визначити свою соціальну орієнтацію.

Таким чином, центральними особистісними новоутвореннями в юнацькому віці є: формування світогляду; самостійності суджень; підвищення вимоги до морального вигляду людини; формування самооцінки; прагнення до самовиховання.

2. Гендерні особливості психічних станів в юнацькому віці. Психологічні властивості особистості впливають на формування такої здатності людини, як адаптивність, саме на основі таких якостей і властивостей виробляються адекватні оптимальними умовами способи діяльності та поведінки людини для нормалізації свого взаємодії з середовищем, пристосування при будь-яких умовах до всього різноманіття життя.

Дівчата менш схильні змінювати звичні способи поведінки і свої звички, емоційно вразливіші і їх складніше переконати в прави-

льності прийнятого рішення. У юнаків же стійкість інтересів направляється на відстоювання своєї думки, практичність визначає особливості погляду на життя в цілому, а висока зарозумілість підсилює активну позицію в багатьох питаннях.

Гендерні дослідження різних психічних станів демонструють наступні закономірності:

- загальний рівень тривожності і у юнаків, і у дівчат приблизно однаковий (оптимальний рівень тривожності);
- і юнаки, і дівчата приблизно в однаковій мірі схильні до *стану* фрустрації (середній рівень);
- переживання стану агресивності – юнаки мають середній рівень агресивності (фізична агресія, дратівливість, підозрливість, вербальні форми агресії), дівчатам властивим є низький рівень агресивності, (образливість, негативізм, непряма і невербальна агресія).

Таким чином, оптимальний рівень соціально-психологічної та емоційно-діяльній адаптивності у юнаків забезпечується середнім рівнем агресивності як динамічної складової адаптивності і активності особистості і середнім рівнем тривожності як мобілізуючого фактора в цьому процесі. У дівчат оптимальний рівень тривожності виступає необхідною умовою емоційно-діяльній адаптивності, а певний рівень ригідності сприяє адаптивності в соціально-психологічному аспекті.

Міжособистісні конфлікти у юнаків і дівчат протікають по-різному, так як вони мають ряд характерних властивостей, властивих цьому віку. Дівчата дотримуються стратегії «компроміс» в конфлікті, в той час як юнаки воліють такі стратегії, як «змагання» або «приспособлення». Це означає, що дівчата в конфлікті прагнуть знайти компроміс, а також врегулювати розбіжності шляхом двосторонніх поступок. Юнаки або прагнуть наполягти на своєму шляхом відкритої боротьби за свої інтереси, або налагодити сприятливі відносини з протилежною стороною, що відповідає гендерним і соціальним нормам суспільства.

3. Теоретичний аналіз досліджень феномена гендерної ідентичності свідчить про наступне:

1. Соціально-психологічні особливості гендерної ідентичності юнаків і дівчат характеризуються загальною тенденцією до інтегра-

ції маскулінних та фемінних властивостей, якостей і характеристик особистості (загальна схильність недооцінювати андрогинність і переоцінювати маскулінність / фемінність однолітків, несформованість гендерних схем).

2. Поряд із загальними тенденціями, в характеристиках гендерної ідентичності юнаків і дівчат спостерігаються гендерні відмінності:

- юнаки слабо ідентифікують себе з однолітками своєї статі (вважають однолітків більш маскулінними, ніж себе), виявляють індиферентність по відношенню до осіб протилежної статі, схильні сприймати дівчат як незрозумілий і малоцінний об'єкт;

- у дівчат сильніша ідентифікація себе з однолітками, у віці 16-19 років вони проявляють незалежність по відношенню до осіб протилежної статі, протягом усього юнацького віку виявляють прагнення бачити в партнері опору, сприймають юнаків як романтичний об'єкт.

3. Гендерні відмінності юнаків і дівчат з різними типами психологічної статі незначні. В групі юнаків посилення індиферентності по відношенню до дівчат, характерно більшою мірою для андрогінних індивідів. Підвищення фемінності дівчат супроводжується посиленням схильності до емоційно-позитивному сприйняттю юнаків.

4. Важливим є не тільки психологічний зміст певної гендерної ідентичності, а й ті особливості, зокрема специфічні характеристики спілкування, які пов'язані з тією чи іншою гендерною ідентичністю.

У дівчат порівняно з юнаками переважають як потреба в спілкуванні, так і в цілому рівень товариськості, що підтверджує прагнення представниць жіночої статі реалізувати за допомогою спілкування когнітивну, емоційну та поведінкову сфери, це виражається в більш вільному вираженні своїх думок, емоцій рухів тіла, спрямованих не тільки на емоційну розрядку, але і на залучення до себе уваги. Рівень комунікативних умінь у юнаків і дівчат приблизно однаковий.

В міжособистісних стосунках юнаки проявляють «домінуючі» стилі, тоді як дівчата в міжособистісних відносинах відчують більш високий рівень потреби в спілкуванні і їм властиві доброзичливі стилі міжособистісних відносин. Юнаки та дівчата з андрогинною і типовою для їх біологічної статі гендерною ідентичністю ви-

користуються більш адаптивні стилі міжособистісних відносин, тоді як юнаки і дівчата з відмінною від їх біологічної статі гендерною ідентичністю в міжособистісних відносинах частіше використовують дезадаптивні стилі.

5. У юнацькому віці потреба в любові відіграє ключову роль. Головними труднощами на даному віковому періоді є криза «близькість-ізоляція», яка проявляється в бажанні емоційного контакту, інтимності, розуміння, але також висловлюється з допомогою амбівалентні, негативних емоцій до комунікативної та інтимної взаємодії. Поряд з радістю, захопленням, відданістю і турботою юнаки та дівчата відчують збентеження, страхи, тривогу, сором'язливість, що сприяє розвитку почуття беззахисності і провини. Прагнення розкритися коханій людині і страх осуду здатні піддати індивіда сумнівам і різного роду переживанням, які можуть сформувати внутрішньоособистісний конфлікт.

Кожна історична епоха має своє гендерний поділ, яке диктує норми поведінки «чоловічого» і «жіночого» образу. Якщо раніше чоловік грав роль добувача і захисника сім'ї, займаючи домінуюче становище в суспільстві, а жінка займалася домашнім господарством і вихованням дітей, то зараз функції чоловічої та жіночої ролі зазнають ряд трансформацій і перетворень.

На даному етапі сучасний світ переживає гендерну революцію. У зв'язку зі зміною способу життя соціуму розмиваються гендерні кордони між юнаками та дівчатами, відбувається зняття жорстких гендерних обмежень, змінюються гендерні установки, що сприяє рівності юнаків і дівчат і приводить їх до суперництва між собою. Дівчата прагнуть випередити юнаків у професійній кар'єрі, а юнаки втрачають свої лідерські позиції. Сьогоднішній суспільний устрій життя диктує нові соціальні правила і норми, які є джерелами численних проблем, пов'язаних з гендерної соціалізацією, а також юнаки та дівчата відчують напругу, яка пов'язана зі зміною гендерних стереотипів і розвитком якостей, які традиційно притаманні іншій статі. Дівчата формують в собі такі якості як наполегливість, напористість, прагнення до досягнення успіху, а юнаки на даний момент не можуть повністю розраховувати на свою силу і рішучість,

розвиваючи при цьому терпимість, чуйність і співпереживання.

Таким чином, сучасні дослідження демонструють виділення спільних та відмінних рис кожного гендеру у юнаків і дівчат:

- ✓ маскулінні юнаки агресивні, наполегливі, ревниві;
- ✓ маскулінні дівчата конкурентоспроможні, енергійні, мають високий рівень до ризику, цілеспрямованість;
- ✓ фемінні юнаки обережні, цінують сімейне життя, сором'язливі, у них виражений високий рівень гетероагресивності;
- ✓ фемінні дівчата конформні, комунікабельні, їм є властивий високий рівень емпатії, схильні до самообічевання, у них виражений високий рівень аутоагресії, їм є властивою емоційна закритість;
- ✓ андрогінні юнаки і дівчата вміють працювати в команді, адаптивні, емоційно відкриті.

Питання для самоконтролю:

1. *Охарактеризуйте вікові особливості юнацького віку.*
2. *Проаналізуйте гендерні особливості психічних станів в юнацькому віці.*
3. *Надайте характеристику особливостей гендерної ідентичності юнаків і дівчат.*
4. *Яка специфіка протікання міжособистісних конфліктів у юнаків і дівчат?*
5. *Опишіть специфічні гендерні характеристики спілкування юнаків і дівчат.*
6. *Наведіть риси, які притаманні маскулінному, фемінному та андрогінному гендеру у юнаків і дівчат.*

Бібліографічний список використаної літератури до теми 5:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Богдан, Ж. Б., Солодовник, Т. О. Застосування педагогічних технологій у підготовці майбутніх фахівців у сучасних умовах освіти. *Сучасні педагогічні технології в освіті: зб. наук.-метод. праць*. За ред. Р.П. Мигущенка, Ю.І. Панфілова. Х.: НТУ «ХПІ», 2016. 27-35 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/22853/1/SPTO_2016_Bohdan_Zastosuvannia.PDF (дата звернення: 14.02.2020).

3. Мірило Ю. Гендерні особливості особистості у юнацькому віці. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2016. Вип. 9. С. 83–90. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/42366> (дата звернення: 14.02.2020).

4. Рябкіна О.К. Вплив гендерних стереотипів на розвиток конфліктної компетентності в юнацькому віці. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Вип. 5 : збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. С. 135-144. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/1528> (дата звернення: 14.02.2020).

5. Солодовник Т., Богдан Ж., Серета Н. Гендерні відмінності особистісних характеристик віртуального спілкування молоді студентського віку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2019. № 3. С. 110-121. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/43076/1/TIPUSS_2019_3_Solodovnyk_Henderni.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

6. Черкашин А. І., Головка Д. Гендерні особливості сприйняття дефініції "любов" у юнацькому віці. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2018. № 4. С. 104-110. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/40263> (дата звернення: 14.02.2020).

7. Gender segregation (in employment) [Електронний ресурс] // A Dictionary of Sociology. URL: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/gender-segregation-employment> (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 6 ГЕНДЕРНІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ

1. Дружні і сексуальні гендерні відносини.

Дружба дорослих – жінок з жінками, чоловіків з чоловіками і вже тим більше жінок з чоловіками (останнє зазвичай вважається прихованою формою сексуальних відносин) – в психологічній літературі практично не розглядається, хоча

цей аспект проблеми гендерних відносин є дуже актуальним.

Досліджуючи ступінь інтимності чоловічої та жіночої дружби, вчені виявили, що обидві статі вкладають в це поняття різні речі. Чоловіки кажуть зі своїми друзями про спорт і політику і рідко стосуються особистих відносин, жінки ж у розмовах з близькими подругами зачіпають в першу чергу саме особистісні теми і пов'язані з ними почуття, проблеми, взаємини між людьми. Необхідною передумовою дружби для жінок є схожість поглядів і цінностей, а для чоловіків – схожість інтересів і бажаною діяльністю. В цілому обидві статі здатні до встановлення інтимних дружніх відносин, але ступінь інтимності у жінок більший.

Коли чоловіки спілкуються з жінками, вони також схильні більше розкриватися, їх відносини стають теплішими і близькими і в результаті приносять більше задоволення,

ніж відносини з чоловіками. Якщо у відносинах з іншими чоловіками вони ігнорують емоційний аспект відносин, то в стосунках з жінками підкреслюють його. Можливо, вони роблять це з «інструментальною» метою – для того, щоб прискорити розвиток цих відносин, оскільки більше емоційно розкриваються з привабливими жінками. Але це вже відноситься до теми сексуальних відносин.

Нормальні гетеросексуальні відносини були б неможливими, якби статева сегрегація та конфронтація статей з віком не руйнувалися. При цьому нові відносини складаються в старих умовах, і це непросто. Дівчатка і хлопчики вступають у взаємовідносини один з одним зі старим багажем – у вигляді хлоп'ячої і дівчачої субкультур.

Важливу роль при цьому відіграють існуючі погляди і установки дітей різної статі по відношенню до сексу і різних проблем, пов'язаних з ним.

Дослідження продемонструвало, що дівчатка виглядають дорослішими і серйозними, а хлопчики демонструють легковажність і «хуліганський» стиль. А адже в майбутньому, ставши дорослими, жінки і чоловіки будуть вступати в сексуальні взаємини, і їм доведеться або коригувати свої установки, або відчувати масу емоційних проблем від взаємного незрозуміння.

У підлітковому віці почати сексуальне життя хотіли 45% юнаків, серед дівчат, які були закохані і зустрічалися з юнаками, тільки 8% бажали фізичної близькості. Якщо дівчата погоджувалися на статевий акт, то відчували при цьому вину. Навіть в студентському віці 44% жінок повідомляли, що вони почали сексуальне життя під сильним тиском чоловіки-партнера. Таким чином, можна зробити висновок, що, незважаючи на сексуальну революцію, статеві відмінності в сексуальних установках мають місце.

Коли створюється пара закоханих, виявляється, що учасники чекають від відносин різних речей. Чоловіки орієнтовані на отримання задоволення - від самого сексу і від можливості весело проводити час з партнеркою. Жінки ж орієнтовані на створення довготривалих міцних відносин, які іменуються любов'ю. Ці статеві відмінності були встановлені в багатьох країнах Заходу, в різних етнічних групах всіх економічних рівнів. Таким чином, це стійке культурне утворення, яке свідчить про відмінності сексуальних субкультур чоловіків і жінок.

Сьогодні популярна типологія любовних стилів, вона включає 6 типів любові, що позначаються грецькими термінами:

- ✓ ерос – чуттєва любов (пристрасність, відданість, фізичний потяг);
- ✓ людус – любов-гра (безліч партнерів, легке, безвідповідальне ставлення до любові як до гри);
- ✓ манія – хвороблива залежність від партнера, бажання безроздільно володіти ним (одержимість, пристрасність і ревності);

- ✓ прагма – любов, заснована на розумному, практичному виборі партнера;
- ✓ агапе – альтруїстична, жертвна любов (головна її мета – щастя коханої людини);
- ✓ сторге – любов, заснована на міцній дружбі і повазі до партнера.

Зрозуміло, що у однієї людини може спостерігатися поєднання різних стилів. Чоловіки віддають перевагу еротичному та ігровому стилю (ерос і людус) і практично відкидають альтруїстичний і хворобливий (агапе і манію). Жінки в своїх відносинах з чоловіком прагнуть до альтруїстичної любові (агапе) і негативно ставляться до легковажного стилю (людус).

Найважливішим елементом сексуальних взаємин є екстремальна ситуація у вигляді зради і загрози розриву відносин. Зрада може бути реальною або вигаданою, сексуальною або психологічною (виникнення закоханості в іншого партнера без сексуальних проявів). Як правило, люди при цьому відчувають сильне емоційне потягнення.

З'ясувалося, що чоловік більше, ніж жінка, відчуває дистрес, коли у його партнерки з'являється сексуальна пристрасть до іншого чоловіка. Жінка більше вражена (теж аж до дистресу), коли її партнер відчуває глибоку емоційну прихильність до іншої жінки.

А як чоловіки і жінки ставляться до розриву відносин? Жінки частіше ніж чоловіки стають ініціаторами розриву тривалих відношень зі своїми партнерами, але при цьому чоловіки відчувають більший дистрес від такого розриву. Чоловіки швидко втішаються після розриву, після розлучення вони частіше за жінок одружуються повторно.

2. Гендерні відносини у подружніх стосунках.

На ці відносини впливають кілька факторів: тип шлюбу, зв'язок сексуальних відносин з ієрархічною структурою суспільства, той факт, чи працює дружина або займається домашнім господарством, то, хто є лідером в сім'ї, і культура, в якій складаються уявлення про гендерні подружніх ролях.

Тип шлюбу:

Історично склалося кілька форм шлюбу. Перша класифікація враховує кількість подружжя певної статі. Найбільш часто зустрічаються наступні типи шлюбу:

1) одночасна полігінія – один чоловік має кілька дружин (до сих пір зберігається у деяких африканських і азійських народів);

2) одночасна поліандрія – одна дружина має кілька чоловіків (зустрічається і зараз у Непалі і у окремих індійських племен);

3) одночасна моногамія - один чоловік має одну дружину.

Однак є й інші типи шлюбів, які не так поширені, як перші три. Назвемо деякі з них:

1) груповий шлюб – кілька дружин і чоловіків укладають шлюб, юридично його оформляють і мають спільних дітей;

2) пробний шлюб (життєвська назва – цивільний): партнери вступають в шлюбні відносини, заводять домашнє господарство, живуть в одній квартирі, є сексуальними партнерами, але юридично не оформляють свій шлюб (поширений як серед молоді, так і серед розведених людей середнього віку);

3) «гостьовий» шлюб (інша назва – «уїк-ендовий» – від англ. week-end – кінець тижня, відпочинок): подружжя живе на різних квартирах або навіть в різних містах, не заводять спільного господарства з метою якомога довше зберегти «святкові» відносини і заоханість.

Виділяють іншу класифікацію: європейський (мається на увазі Західна Європа) і східний шлюби (назва умовна і не географічне, так як в країнах Африки, так само як і на інших континентах, можуть зустрічатися обидві форми шлюбу – все залежить від типу культури).

Відмінні риси європейського типу шлюбності наступні: по-перше, пізніше вступ в шлюб (після 24 років) і, по-друге, значна частка осіб, ніколи не перебували у шлюбі (це часто жінки, відсутність чоловіка у яких сприймається як норма).

В азійському шлюбі спостерігається, навпаки, раннє одруження (особливо це стосується жінок) і майже повна відсутність осіб, які не перебувають у шлюбі.

Європейський і східний шлюби розрізняються в основному по тому, які можливості вступити в шлюб є у жінки і як суспільство ставиться до того, що вона живе одна, – або як до соціальної норми, або як до відхилення від неї.

Наступний фактор, який впливає на подружні стосунки, – сексуальність і статус подружжя. У багатьох культурах існувало нерівність дружини і чоловіка. Найпривабливіша жінка діставалася самому найстатуйнішому чоловікові. У всіх цих випадках сексуальні відносини визначаються відмінністю статусів чоловіка і жінки: жінка варта обслуговування і задоволення сексуальних бажань чоловіка, тобто відносини будуються по тину «пан-рабиня».

Однією з особливостей сучасної сім'ї є визнання рівних прав на сексуальне життя і сексуальні задоволення обом партнерам. Сексуальна революція, що почалася в ряді західних країн в 1960-х рр., привела до зміни сексуальних установок і сексуальної поведінки чоловіків і жінок. Рівність проявляється і у виборі чоловіка – це право мають і чоловік і жінка. Як показали дослідження, при виборі чоловіка певну роль відіграє рівень сексуальної привабливості. Чоловіки і жінки зазвичай використовують дві найпоширеніші моделі вибору партнера: модель подібності, коли схожі за рівнем привабливості партнери притягують один одного (красиві вибирають красивих, а некрасиві – некрасивих), і модель додатковості по гендерно-типовим особистісним якостям і поведінки: наприклад, високофеміна жінка привертає маскуліного чоловіка. Існують і інші дані –

про те, що всі прагнуть вибрати найбільш привабливого партнера. Особи, фізично привабливі, оцінюються як більш гендерно-типові, ніж непривабливі, тобто красива жінка сприймається як фемініна, а красивий чоловік – як маскуліний.

При виборі подружнього партнера значення мають і інші фактори. Чоловіки віддають перевагу жінкам за параметрами фізичної привабливості (молодим, здоровим, красивим), а жінки чоловікам – по статусним характеристикам (економічно стабільних і з високим соціальним статусом).

Є ще один фактор, який впливає на статеві відмінності при виборі партнера. Оскільки чоловіки більш стурбовані проблемою невірності (вони при цьому відчувають більший дистрес, ніж жінки), то,

можливо, вони будуть шукати не тільки привабливу дружину, але і віддану, тобто нездатну на сексуальну зраду. А дружини будуть прагнути вибрати такого чоловіка, який би не прагнув до тісного спілкування з іншими жінками, в процесі якого може виникнути психологічна прив'язаність (а це може бути, наприклад, на роботі).

Наступний фактор, що впливає на подружні стосунки, – характер занять дружини, а саме те, поєднує вона заняття домашнім господарством з роботою на виробництві або ж присвячує господарству основну частину свого часу.

Встановлено, що психологічне благополуччя чоловіка істотно залежить від того, працює його дружина чи ні. У ряді досліджень був встановлений невеликий, але негативний ефект впливу фактора роботи жінок на психологічне самопочуття і благополуччя їхніх чоловіків. Для цих чоловіків були характерні більш значні труднощі, пов'язані з роботою, більш високий рівень депресії, більш низька самооцінка, більше відчуття нестабільності шлюбу, менша задоволеність шлюбом і менша задоволеність життям в цілому, ніж у чоловіків домогосподарок.

3. Лідерство в родині. За розподілом лідерства в родині виділяють 3 типи таких сімей: 1) традиційна (чоловік-лідер, дружина-послідовник – патріархальний стиль); 2) нетрадиційна (дружина-лідер, чоловік-послідовник – матріархальний стиль); 3) егалітарна (обидва – лідери).

Відповідно до стилів поведінки виділяють і два стилі лідерства в сім'ї: а) «інструментальний» (організація спільної задачі) і б) «експресивний» (збереження емоційного згоди). Чоловік зазвичай здійснює інструментальне лідерство, а дружина – експресивне. Правда, незрозуміло, який тип сім'ї мається на увазі. Швидше за все, мова йде про сім'ю з егалітарним розподілом ролей (обидва – лідери). Очевидно, в традиційної та нетрадиційної сім'ях обидва стилі лідерства належать одному чоловікові. У порівнянні з іншими групами сімейне лідерство є більш мінливим з плином часу, залежить від типу завдання, і в цілому дружини стають тим більш домінуючими (або рівними з чоловіками), чим довше існує шлюб.

Нарешті, необхідно відзначити, що зустрічаються і інші моделі лідерства: лідерство може перебувати в руках не у обох подружжя, а, скажімо, у батька і дочки, у матері і сина, у свекрухи або тещі, свекра чи тестя, у дорослих дітей і т.д.

І все ж в даний час в багатьох країнах рольова структура сім'ї змінилася: спостерігається велика симетричність їх функцій, підвищення авторитету і впливу жінки, зміна уявлень про главу сім'ї. Відбувається перехід від традиційної моделі лідерства до егалітарної, коли дружина і чоловік ділять між собою лідерство в сім'ї в різних її сферах.

У той же час наявні дані про гендерні відносини між подружжям не дозволяють намалювати цілісну картину, так як багато аспектів досі не вивчені. Однак можна зробити загальний висновок про те, що, хоча такі відносини (що не дивно) складаються на основі конвергенції чоловічої та жіночої статі, але наслідки статевої сегрегації позначаються і тут, що може перешкоджати гармонійним сімейним відносинам.

Поява дітей ставить перед чоловіком і дружиною завдання їх спільного виховання. Подружжя повинні разом виконувати ролі батьків, і тут формується новий тип гендерних відносин – між батьками і дітьми.

Питання для самоконтролю:

- 1. Охарактеризуйте особливості дружніх стосунків дорослих.*
- 2. Надайте характеристику типології любовних стилів в залежності від статі.*
- 3. Яка специфіка протікання екстремальних міжособистісних стосунків між чоловіками та жінками?*
- 4. Опишіть типи шлюбів за різними класифікаціями.*
- 5. Які фактори впливають на вибір шлюбного партнера?*
- 6. Наведіть приклади лідерства в родині та відповідних до цього типів сімей.*

Бібліографічний список використаної літератури до теми б:

1. Бабаян Ю.О., Скачко І.В. Гендерні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7, Вип. 38. С. 39-48. URL: <file:///C:/Users/User13/Downloads/44651-89391-1-SM.pdf> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

3. Доценко О.Ю. Особливості сімейної соціалізації жінок із симптомокомплексом «емоційного холоду» : дис. канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2016. 192 с. URL: http://psychology.univer.kharkov.ua/16_17_doki/Dotsenko/Dotsenko_dis_s.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

4. Золотнюк О.П. Любов як суб'єктивний корелят міжособистісних стосунків: наукові спроби визначення поняття та спроби вимірювання. Соціологія. 2015. № 5 (121). С. 16-23. URL: <file:///C:/Users/User13/Downloads/197-Article%20Text-340-1-10-20161002.pdf> (дата звернення: 14.02.2020).

5. Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 20 с.

6. Сердюк Н.І. Критерії прояву феномена дружби в підлітковому віці. Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 9. С. 449-457. URL: [file:///C:/Users/User13/Downloads/161943-353749-1-SM%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User13/Downloads/161943-353749-1-SM%20(2).pdf) (дата звернення: 14.02.2020).

7. Investigating the Factor Structure of the Love Attitude Scale (LAS) with Malaysian Samples Asian [Electronic resource] // Social Science. 2012. Vol. 8, no. 9 (July). URL: <https://ukm.pure.elsevier.com/en/publications/investigating-the-factor-structure-of-the-love-attitude-scale-las> (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 7

ГЕНДЕРНІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ В СІМ'Ї

Гендерні відносини батьків та дітей складаються, здавалося б, в умовах конвергенції статей: чоловік і дружина заводять дітей і повинні спільно їх виховувати. Наслідком конвергенції повинні бути гармонійні відносини як між чоловіком і дружиною, так і між батьками і дітьми (обох статей). Але і тут існує прихована статева сегрегація, що виявляється в різному виконанні батьківських ролей.

Гендерні ролі матері і батька по відношенню до дітей істотно розрізняються в таких аспектах: поділ видів відповідальності за дітей; стилі поведінки матері та батька; демонстрація в поведінці гендерно-типових рис своєї статі; відмінність стилю поведінки по відношенню до сина і дочки; бажання посилювати статеву сегрегацію або конвергенцію по відношенню до дітей.

Всі ці особливості впливають на взаємовідносини, які складаються у матері і батька з дітьми. Вони також впливають на подружні стосунки.

1. Поділ видів відповідальності за дітей

У більшості культур чоловік і дружина поділяють функції в сім'ї, інструментальну та експресивну відповідно (чоловік – годувальник, дружина створює хорошу психологічну атмосферу в сім'ї). Коли з'являються діти, подружжя продовжують такий поділ. Чоловік піклується про фінансовий бік виховання, він повинен заробити гроші, щоб діти могли бути нагодовані, одягнені, отримали освіту і т. ін. Дружина виконує домашню роботу і виховує дітей.

Крос-культурні дослідження в 15 країнах продемонстрували наступне: хоча працюючі матері проводять з дітьми менше часу, ніж домогосподарки, це все ж більше часу, ніж у працюючих батьків. Матері часто залишаються наодинці з дитиною, в той час як батьки займаються з дитиною в основному в присутності матері. Також виявилось, що коли обидва перебувають вдома з дитиною, основну психологічну увагу йому приділяє мати: вона стимулює його активність, висловлює своє ставлення, при необхідності втішає, в той час як батько читає або дивиться телевізор. Коли діти виростають і

йдуть в школу, велика частина відповідальності за їхнє повсякденне життя все одно залишається на плечах матері.

Виділяють 3 види батьківського залучення в виховання дітей:

1) взаємодія – прямі контакти з дитиною, щоденні дії по турботі про нього і управління його активністю;

2) присутність – спостереження за дитиною без контактів і взаємодії з ним;

3) відповідальність – батьки вселяють впевненість у дитини, мобілізують його внутрішні ресурси, піклуються про його здоров'я.

Виявилось, що співвідношення залучення матерів і батьків за вказаними видами наступне: по присутності – 2:1, по взаємодії – 3:1, а по відповідальності – 10:1.

Жінки-матері значно більше перевантажені в порівнянні зі своїми чоловіками. Потрібні спеціальні дослідження того, як така ситуація позначається на ставленні матері до дитини та на її взаєминах з чоловіком, а поки очевидно, що залучення матері у взаємодію з дитиною значно більше, ніж у батька, і ця обставина не можна вважати позитивним фактором виховання дітей.

2. Наступний фактор, що впливає на гендерні відносини, – стиль поведінки батьків.

Відмінності між жінками і чоловіками виявляються:

1) у використанні інструментального або експресивного лідерського стилю (чоловіки в своїх взаєминах з дітьми демонструють тільки експресивний стиль (граючи з дитиною, емоційно його підтримуючи), причому в такій же мірі, як і жінки, а матері – в рівній мірі обидва стилю);

2) в ступеня фізичної взаємодії (батько проявляє в своїй поведінці прямий фізичний контакт і фізичну активність, наприклад, він підкидає немовляти вгору, а пізніше вчить дитину їздити на велосипеді, бігає і стрибає з ним – такий вид активності використовували 70% батьків і лише 4% матерів. Матері ж зазвичай грають в дистантні ігри: вони посміхаються немовляті, розглядають його, гулять, розмовляють і співають, показують йому іграшки. Коли діти стають старше, мати використовує іграшки для того, щоб залучити дитину у взаємодію – пограти з ним в якусь гру. Батько ж стимулює дитину до фізичної активності: біга-

ти, стрибати, падати і т. п. Хоча обидва спонукають дитину до активних і збудливим ігор, стиль батька – більш «збудливий»);

3) в різній сенситивності до проявів емоцій у дітей (чоловіки менш часто, ніж жінки, контактують з немовлям: торкаються до тіла, дивляться в очі, посміхаються і використовують вокалізацію. Мабуть, і немовлята (такі дані є, але їх небагато) виявляють велику голосову активність по відношенню до матері, ніж до батька. Таким чином, матері більш уважні до проявів емоцій у дітей, ніж батьки, і, мабуть, більш схильні до такої активності. В результаті дитина звикає скаржитися на свої емоційні проблеми саме мамі. Можливо, батьки вважають такий стиль підкреслено «фемініним» і уникають його);

4) в конфронтації і дисципліни (чоловіки набагато частіше жінок прибігають до директивним формам у взаємодії з дітьми: вони підвищують голос, кричать, дають вказівки в наказовій формі. Вступають з дітьми в конфронтацію, але діти сприймають батька як більш авторитетного члена сім'ї);

5) в навчанні та інформуванні дітей (чоловіки частіше жінок демонструють інтелектуальне спілкування з дітьми. Вони навчають їх, пояснюють незрозуміле, дають інформацію, більш активно, ніж матері, розвивають у дітей мотивацію до успіху і інтелектуальні інтереси).

Наступний фактор, який значно впливає на гендерні відносини в родині, – це демонстрація гендерно-типових рис своєї статі в поведінці. З'ясовується, що чоловіки в своїй поведінці більше піклуються про гендерну типовість. Жінка може частіше відступати від правил своєї статі (наприклад, бути то м'якою, то суворой), що було помічено і в поведінці маленьких дівчаток. Чоловіки ж повинні неодмінно бути маскуліні (мужніми, строгими і т.інш.).

3. Наступний фактор, що впливає на гендерні відносини, – ставлення до дітей різної статі. Відмінності в ставленні до синів та дочок.

Батьки по-різному поводяться з синами і дочками. Сина батько більше контролює, більш суворий до нього, робить більше зауважень, більше звертає уваги на дисципліну. Його контакти з ним більш грубі і «фізичні» (активні рухливі ігри, наприклад жартівлива боротьба). Батьки демонструють різко негативну реакцію на прояви

фемінінності у синів (в цьому виражається гомофобія чоловіків – боязнь гомосексуальності), в той же час, починаючи з дитинства,

вони більше цікавляться синами і більше займаються і грають з ними, коли ті стають старше. Спільних занять з синами більше, ніж з дочками. Пізніше батьки охочіше розмовляють з ними, ніж з дочками, ступінь психологічної близькості з сином зростає в міру його дорослішання.

З дочкою, навпаки, стиль звернення ніжніший і лицарський: практично відсутні прямі вимоги, вони проявляються у вигляді пропозицій. У громадських місцях батько проявляє більше турботи і занепокоєння про маленьку дочку (1-2 роки), ніж про сина. Пізніше

взаємини з дочкою нагадують, за термінологією Гуденаф, «легкий флірт»: батько каже дівчинці компліменти з приводу її красивого одягу, довгого волосся і т.п., тобто поводить з нею як з маленькою жінкою. Коли дівчинка стає старше, батько різко зменшує ступінь психологічної близькості з нею.

Матері, на відміну від батьків, приблизно однаково поводяться з синами і дочками. Мабуть, роль матері проявляється в турботі про дитину – слабку і беззахисну. Вона звертається до неї, як до ляльки – її треба качати і колисати, годувати і втішати.

Чому це зберігається і в міру дорослішання сина, незрозуміло. Вона могла б дозволити синові піклуватися про неї, що було б більш гендерно-типовим. Так і роблять деякі жінки. Але дослідження показують переважання першої тенденції. Роль батька виглядає більш природною – міняти свій стиль в міру дорослішання дочки або сина.

4. Нарешті, ще один важливий фактор, що впливає на гендерні відносини, – це явне (або приховане) прагнення посилити одну з тенденцій – сегрегацію або конвергенцію і, як наслідок, конфронтацію статей або їх гармонію.

Гендерні відносини подружжя в процесі виконання ними батьківських ролей залежать від того, якої стратегії вони дотримуються. Якщо їх мета – покращувати свої відносини і виховати хороших

дітей, то в ставленні до них вони виступають «єдиним фронтом». Вони не підривають авторитет мами або тата в очах дитини, підтримують вимоги і дії другого з подружжя. І навпаки, подружжя може вести війну один з одним, залучаючи в неї і дітей.

У дослідженнях було встановлено, що батьки в два рази частіше підтримують матір, ніж навпаки. Можливо, це пов'язано з тим, що мати більше займається дитиною і чоловік вважає, що вона більш компетентна і робить все правильно.

А можливо, жінки більше прагнуть воювати зі своїми чоловіками, висловлюючи в цій війні свою образу на небажання чоловіків брати участь у вихованні дітей і веденні домашнього господарства.

Емпірично були встановлені прояви різних стратегій взаємодії подружжя при вихованні дітей. Наведемо приклади таких стратегій:

1) комбінування зусиль батьків (мати і батько разом ведуть одну лінію, допомагаючи і доповнюючи один одного);

2) батько виступає в ролі помічника матері (вона – головний вихователь, він підтримує її і допомагає їй);

3) батько використовує дитини, щоб показати свою владу і перевагу над дружиною (наприклад, відкрито сміється, коли дитина не слухає її, або іронічно відгукується про формулювання її вимог);

4) мати потайки руйнує вплив батька на дитину (за відсутності батька дозволяє йому робити те, що заборонив батько, або навіть прямо говорить: «Почекай, тато піде, і я тобі включу комп'ютер»);

5) мати – посередник між батьком і дитиною (у дитини і батька немає часу на спілкування, або вони не розуміють один одного, або дитина боїться поговорити з батьком, і мама допомагає їм налагодити відносини; тут важливо пам'ятати, що справді гармонійні відносини виникають все ж при прямому спілкуванні, тому така стратегія можлива лише як тимчасовий засіб);

б) батьки мають на увазі різні цілі при впливі на дитину (наприклад, мати, шкодуючи, що плаче син, думає про його миттєву стан, а батько, будучи до нього суворим, піклується про його майбутнє – коли той буде дорослим).

Ці різні стратегії породжують різні типи гендерних відносин – як між подружжям, так і між батьками та дітьми. Цілком очевидно, що одні стратегії ведуть до конфронтації статей, а інші – до їх гармонії.

Важливо інформувати батьків про те, яка із стратегій веде до погіршення або поліпшення взаємин, і вчити їх створювати хорошу атмосферу в сім'ї.

Питання для самоконтролю:

1. *Охарактеризуйте особливості поділу відповідальності за дітей.*
2. *Які бувають стилі поведінки батьків в сімейних відносинах?*
3. *Яким чином проявляється демонстрація гендерно-типових рис своєї статі в поведінці?*
4. *Охарактеризуйте ставлення до дітей різної статі.*
5. *Які особливості сегрегації або конвергенції в сімейних відносинах?*

Бібліографічний список використаної літератури до теми 7:

1. Андреева Т. В. Семейная психология: учеб. пособие. СПб. : Речь, 2004. 244 с. URL: <http://psychologi.net.ru/semeynaya/andreeva.html> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://allengl.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

3. Гендерная психология и педагогика : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / О. И. Ключко [и др.] ; под общей редакцией О. И. Ключко. М. : Юрайт, 2019. 404 с. URL: https://stud.com.ua/167815/pedagogika/genderna_psihologiya_ta_pedagogika (дата звернення: 14.02.2020).

4. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен : [учеб. пособие]. М. : Моск. психолого-социальный институт, 2006. 496 с. URL: <https://bookcheba.com/psihologiya-semeynaya-besplatno/roditelstvo-kak-psihologicheskiy-fenomen.html> (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 8

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ В ДІЛОВИХ ГРУПАХ

1. Гендерні відносини, які складаються між дорослими чоловіками і жінками на роботі (як всередині статі, так і між статями), в діловому світі так само, як і в дитинстві, обумовлені двома протилежними тенденціями: триваючої явної чи прихованої сегрегацією і конвергенцією. Остання тенденція – результат серйозних змін, що відбулися в суспільстві (оскільки чоловікам і жінкам доводиться працювати разом). При цьому складаються як ворожі відносини, конкуренція, так і гармонійні відносини, націлені на співпрацю представників двох статей.

Довгий час ділової світ був світом тільки чоловіків. Але як тільки жінкам стало допущені до участі в суспільному виробництві (в середні віки), ситуація змінилася. Чоловіки стали сприймати жінок як конкурентів і ставитися до них як до конкурентів.

Сучасні дослідники в гендерній проблематиці приділяють увагу відношенню чоловіків та жінок в організаціях. Так було відмічено, що є відмінності у стосунках в залежності від кількісного складу у гендерному співвідношенні у колективі. Там, де жінок дуже мало, вони знаходяться в особливому положенні. Зазвичай за своїм складом (наприклад, статевою) група ділиться на дві частини. Більшість членів було названо домінантами, а меншість – токенами (від англ. token – символ). Справді, одна-дві жінки в чоловічій групі тільки символічно представляють жіночу стать. Токени через свою малу чисельність більш помітні, більш стереотипно сприймаються, їх характеристики перебільшуються в порівнянні з домінантами. Жінки в чоловічій групі і жінки-менеджери в чоловічому діловому світі виступають в ролі токенів.

Існує 4 неформальні ролі жінок-токенів:

1) «мати» (від неї чекають емоційної підтримки, а не ділової активності);

2) «спокусниця»: тут токен виступає лише сексуальним об'єктом чоловіків, які мають високий посадовий статус в даній організації, викликаючи обурення у колег-чоловіків;

3) «талісман» – мила, але не ділова жінка, що приносить удачу;

4) «залізна леді» – саме цим токенам приписується нежіноча жорсткість і вони особливо ізольовані від групи.

В такій ситуації жінки вимушені прибігати до захисних стратегій, які називаються гендерним менеджментом:

1) «сверхфункціонування на роботі» (жінки проводять на робочому місці більше часу, ніж чоловіки, доводячи, що вони – хороші фахівці);

2) «феміний стиль»: використання специфічно жіночих засобів ділових переговорів з чоловіками (кокетство, флірт, лестощі, приниження своїх здібностей), щоб змусити чоловіків працювати;

3) «робота за сценою»: жінки частіше чоловіків роблять роботу, яка не оплачується (залагоджують конфлікти, займаються емоційними проблемами);

4) «материнські здібності»: по відношенню до колег-чоловіків (особливо з високим посадовим статусом) жінка виступає в ролі турботливої матері – уважно вислуховує сповіді про їхні проблеми, піклується про них і в результаті домагається посилення свого впливу в організації;

5) застосування «маски»: жінки приховують свою емоційну і особисте життя, ухиляються від розмов про дітей, щоб не отримати ярлик менш ефективних працівників, ніж насправді (до цієї стратегії особливо часто вдаються жінки, які думають про кар'єру керівника).

Є ще одна стратегія для жінок, яка ними використовується в умовах ділового світу. Своє несприятливе становище в групі токени (в нашому випадку – жінки) можуть компенсувати, використовуючи так званий вражаючий менеджмент – спосіб вплинути на інших людей, сформувати у них враження про себе за допомогою слів, дій і

поглядів. Одним із проявів такого менеджменту є інграціяція – означає здатність людини бути привабливим для інших людей, домагатися їх симпатії і любові. Емпірично встановлено 4 типи інграціяційних стратегій:

1) самопрезентація: мішень переконують в наявності позитивних якостей у інграціятора (наприклад, жінка-начальник повідомляє підлеглому, що вона є досвідченим працівником, і він починає вважати, що вона більш компетентна, ніж він думав раніше);

2) посилення інших: похвала і лестощі (наприклад, підлеглий признається своєму начальнику, що йому дуже подобається працювати з ним, – у відповідь виникає подяку і симпатія);

3) подібність думок: згода з судженнями партнера і демонстрація подібності цінностей (наприклад, обговорюються погляди на роботу, життя, футбол, виховання дітей і т. п.);

4) виділення фаворитів (начальник заводить підлеглих, до яких особливо благоволить і які стають його палкими прихильниками).

Таким чином, в діловому світі дорослих людей, поряд з конвергенцією статей, продовжує існувати статева сегрегація (в прихованому або явному вигляді) або її наслідки – у вигляді конфронтації статей.

2. Гендерний аспект в контексті теорії влади.

На сьогоднішній день спостерігається домінування чоловіків у всіх економічних, політичних та суспільних інститутах, які управляють багатьма сферами життя суспільства. Зважаючи на це, чоловіки та жінки займають різні позиції, що обумовлює досить нерівноцінні можливості як щодо участі в соціально-економічних процесах, так і в розподілі результатів їх здійснення. Головною передумовою такого асиметричного розмежування є концентрація матеріальних та нематеріальних ресурсів переважно в руках чоловіків.

Домінування чоловіків формує особливий гендерний режим, тобто систему відносин влади і контролю, прийняття та реалізації

управлінських рішень. Внаслідок цього, гендерний режим впливає на баланс статей у суспільстві, адже звичні гендерно-нейтральні заходи економічної політики відчутно змінюють конфігурацію гендерних відносин та розподілу економічної влади між представниками різних статей.

В традиційному уявленні влада означає право і можливість одних здійснювати управління поведінкою та діями інших завдяки авторитету, праву, примусу і т. ін., влада означає певну стратегію дій. При цьому правила соціальної взаємодії використовуються в якості правил влади.

Другий атрибут операціоналізації категорії «влада» – це ресурси – засоби, які сприяють людині у досягненні цілей в процесі соціальної взаємодії. До них відносять матеріальні можливості (алокативні ресурси) та управління людьми (авторитативні ресурси).

В сучасних умовах в центрі гендерної теорії постають зміни відносин влади та чоловічого домінування, які виникають під впливом глобалізації. Іншими словами, особливістю гендерних досліджень влади є не стільки теза про чоловіче домінування, структурну асиметричність позицій маскулінного та фемінного, як діалог обох соціальних статей, еволюція форм їх взаємодії і взаємодоповнення в рамках владних відносин.

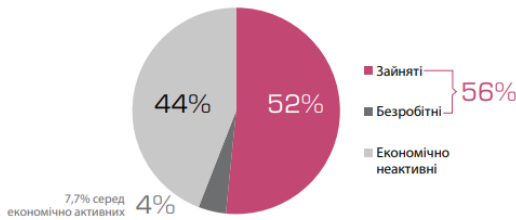
Таким чином влада, яка перебуває в руках жінок (як вимушена, так і добровільна), хоча й визнається, але має низький статус або морально неприйнятний характер, в той час як високостатусна влада в більшості є маскуліною.

3. Гендерна структура зайнятості в Україні. Рівень зайнятості серед жінок в Україні зіставний з середнім рівнем за країнами Європи, а розрив у рівні зайнятості між жінками та чоловіками є нижчим, ніж у середньому по ЄС. Рівень зайнятості серед жінок в Україні близький до показника в таких країнах, як Хорватія (57%), Італія (52%), Греція (47%) та є нижчим, ніж у середньому за країнами ЄС (65%), відповідно до даних Євростату. За даними Державної служби статистики, серед жінок віком 15–70 років 44% є економічно неак-

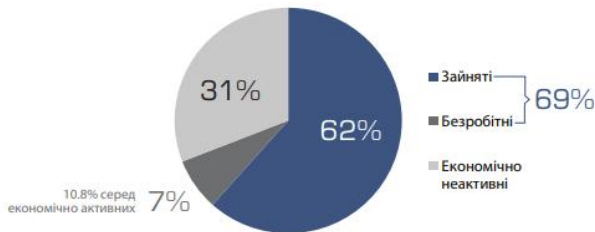
тивними (не працюють і не шукають роботу), водночас серед чоловіків таких лише 31%.

Водночас серед економічно неактивних жінок на віковій групі 15–24 та 60–70 припадає лише 57% (проти 67% серед чоловіків), а отже, 43% економічно неактивних жінок перебувають у віці 25–59. Пенсійний вік так само є основною причиною неактивності (52% жінок), але другою ключовою причиною (29% жінок) є виконання домашніх обов’язків або перебування на утриманні.

Серед жінок 87% зайнятих є найманими працівниками (проти 82% серед чоловіків). Водночас серед жінок менше самозайнятих (12% проти 16% серед чоловіків) та роботодавців (0,8% проти 1,5%). Отже, серед усіх самозайнятих осіб на жінок припадає 42%, а серед роботодавців – 32% жінок.

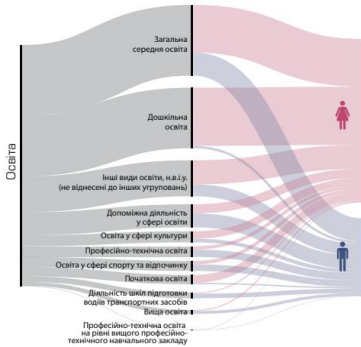
Результати аналізу даних єдиного державного реєстру підприємств та організацій України є близькими до даних національної статистики зайнятості: частка жінок-керівників загалом (серед усіх

активних суб'єктів економічної діяльності) становить 40%. Втім, цей рівень досягнуто, головним чином, за рахунок фізичних осіб-підприємців, що складають 63% усіх суб'єктів економічної діяльності: частка жінок серед всіх активних ФОП складає 46%. Водночас серед юридичних осіб частка жінок-керівників є нижчою: вони очолюють 30% підприємств та організацій. Це означає, що в Україні жінки майже нарівні з чоловіками можуть вести власну справу як підприємець (ФОП), проте набагато менш імовірно, що жінка очолює підприємство чи організацію (включно з державними та різними громадськими формуваннями).

Завдяки наявності даних про основний вид діяльності юридичної особи чи ФОП у Єдиному державному реєстрі, можна проаналізувати, які галузі (секції класифікації видів економічної діяльності) та види діяльності очолювані переважно жінками, які – переважно чоловіками, а які є гендерно збалансованими.

Освіта – єдина галузь, де більшість керівників (69%) є жінками. Галузями з високою часткою жінок-керівників також є готельно-ресторанний сектор. Втім, у цих галузях частка жінок-керівників складає 52–53%, що характеризує їх радше як гендерно збалансовані.

В освітніх закладах частка жінок-керівників зменшується з віком учнів: жінки є керівниками у 98% випадках для дошкільної, у 87% для початкової, у 68% для середньої освіти. В освіті керують жінки, у транспорті, будівництві, сільському господарстві – чоловіки. Перелік видів діяльності, що керуються майже повністю або чоловіками, або жінками, дуже

обмежений. Втім, чоловік на керівній посаді у більш «жіночій» галузі – явище загалом більш поширене, ніж жінка-керівник у більш «чоловічій» сфері. Єдиною галуззю, що керується переважно жінками, є освіта (69% керівників – жінки). Водночас існують переважно «чоловічі» галузі, де понад 80% керівників – чоловіки: транспорт, будівництво, сільське господарство. Низка галузей є гендерно збалансованими (44–55% керівників є жінками) – це готелі та ресторани, державне управління, мистецтво / спорт / розваги, операції з нерухомістю, охорона здоров'я, а також оптова та роздрібна торгівля.

Питання для самоконтролю:

1. Які неформальні ролі жінок-токенів є в сучасних організаціях?
2. Опишіть до яких захисних стратегій вимушені прибгати жінки в професійній діяльності?
3. Яким чином проявляються інграціяційні стратегії?
4. Охарактеризуйте гендерний аспект в контексті теорії влади.
5. Проаналізуйте гендерну структуру зайнятості в Україні.

Бібліографічний список використаної літератури до теми 8:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В., Солодовник Т. О. Конфліктологічна культура майбутнього лідера. *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку* : збірник матеріалів VIII між нар. наук.-практ. конф., м. Суми 16-17 травн. 2015 р. Суми : Видавничий дім «Ельдорадо», 2015. С. 172-174. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/22842/1/Bohdan_Konfliktologichna_2015.PDF (дата звернення: 14.02.2020).

3. Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій : навч.-метод. посіб. укл. Л.М. Артеменко. Чернігів, 2008. 54 с. URL: http://wu.cn.ua/files/pdf_public/26_gender_vlada.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

4. Гендерная психология и педагогика : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / О. И. Ключко [и др.] ; под общей редакцией О. И. Ключко. М. : Юрайт, 2019. 404 с. URL: https://stud.com.ua/167815/pedagogika/genderna_psihologiya_ta_pedagogika (дата звернення: 14.02.2020).

5. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві за ред. Ю.І. Саєнка. Київ : ВАІТЕ, 2007. 143 с. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraine/genderni-stereotipi-ta-stavlennya-gromadskosti-do-gendernih-problem-v-ukrainskomu-suspilstvi-134588.html> (дата звернення: 14.02.2020).

6. Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 248с. URL: <http://uaoppp.com.ua/read/59/> (дата звернення: 14.02.2020).

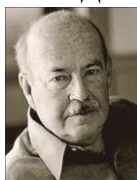
7. Holvino E. Intersections: The Simultaneity of Race, Gender and Class in Organization Studies // *Gender, Work and Organization*. Vol. 17 No. 3 May 2010. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1468-0432.2008.00400.x> (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 9

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

1. Гендерні особливості стилю поведінки.

Статеві відмінності є в таких типах поведінки, як інструментальна і експресивна, діяльна і комунікативна, конкурентна і кооперативна поведінка, а також поведінці, що пов'язана з орієнтацією на завдання або на взаємини.

До середини 1960-х рр. в західній культурі переважала теорія «природного взаємодоповнення» статей Т. Парсонса і Р. Бейлза: чоловіча роль вважалася інструментальною (здобувач, глава сім'ї, відповідальний за дисципліну виховання дітей), а жіноча – експресивною (берегиня домівки, орієнтована на взаємини в сім'ї, забезпечує теплий клімат).

Також набула популярності точка зору Д. Бака: чоловіки вважалися «діяльними» (активними, що виробляють дії, вирішальними проблемами, асертивність), а жінки – «комунікативними» (пасивними, емоційними, цікавляться не ділом, а взаємовідносинами) індивідами.

Експериментальні дослідження дали такі результати.

Перш за все, з'ясувалося, що особистісний стиль залежить від віку випробовуваних і статевого складу групи.

У віці немовлят статевих відмінностей за *рівнем активності* немає. Вони з'являються в дошкільному віці – коли діти починають брати участь в соціальних іграх.

Оскільки в цих іграх відображаються гендерні ролі дорослих людей, хлопчики демонструють більшу активність, ніж дівчатка, хоча є безліч даних про однаковий рівень активності хлопчиків і дівчаток, тим більше, що не дуже зрозуміло, як її вимірювати. Дівчата часто грають в більш спокійні ігри, але це не означає, що вони менш активні.

Встановлено, що вибух активності хлопчиків спостерігається в присутності інших хлопчиків – можливо, через конкурентність з ними. Різні стилі хлопчиків і дівчаток пояснюються різними умовами соціалізації. Починаючи з 3 років вони ростуть в умовах гендерної

сегрегації і спілкуються найчастіше з представниками своєї статі. У хлоп'ячих угрупованнях прийняті одні норми поведінки (конкурентність, грубі ігри-бійки, домінантність), а в дівчачі – близька дружба і співпраця, прагнення зберігати соціальні взаємини.

Дорослі випробовувані, якщо група складалася з одних жінок, то вони схильні демонструвати соціо-емоційну поведінку. Якщо ж в групі були і чоловіки (з їх інструментальним стилем), жінки були менш експресивні, ніж в першому випадку. Таким чином, жінки виявляють гнучкість у реакції на ситуацію: з експресивними колегами вони більш експресивні, з інструментальними – інструментальні. Для чоловіків це не характерно – вони схильні проявляти свій інструментальний стиль у всіх ситуаціях, можливо, тому, що ці стилі пов'язуються з маскулітність і фемінітність.

Вважається, що чоловіки будуть демонструвати в *своїй поведінці* орієнтацію на завдання, а жінки – на взаємини. Іноді цей стереотип має уточнення: орієнтоване на завдання поведінку будуть демонструвати не всі, а лише маскулітні чоловіки, а орієнтацію на людей – фемінітні жінки. Експериментальні дані, описані в літературі, дозволяють припустити, що стиль поведінки представника певної статі не є вродженим, а задається суспільством: йому потрібно, щоб жінки були орієнтовані на взаємини, а чоловіки – на задачу. Це відповідає історично сформованому поділу ролей – чоловік займався справою, а жінка піклувалася про психологічний клімат. Такий поділ ролей можна простежити і в сім'ях, і в діловому світі. Вигоди від традиційного поділу ролей настільки великі, що це вимога суспільства закріплюється в гендерному стереотипі: чоловіки і жінки, відповідні йому, заохочуються суспільством як ті, що поводять себе «нормально», в іншому випадку індивіди піддаються остракізму.

Статеві особливості лідерського стилю. Найбільш поширеними вважаються стилі поведінки лідера, які відображають різні аспекти цієї поведінки і не обов'язково зводяться до дихотомії «інструментальний – експресивний». Це такі стилі:

За експериментальними даними, в звичних умовах, тобто при вирішенні стереотипних завдань жінки не поступаються чоловікам за інструментальністю, але в складній ситуації жінки вдаються до гендерно-типового поведіння і не вирішують задачу, а проявляють емоції, з'ясовують відносини з оточуючими і т. п.

У дослідженнях випробовувані пов'язували ліберальний стиль переважно з фемінінним набором якостей (ніжність, сенситивність, співчуття та ін.), А авторитарний – з маскулінним (домінантність, агресивність, конкурентність, авторитарність і ін.), але в цілому ефективне лідерство асоціювалося ні з маскулінними характеристиками (як прийнято вважати), а з андрогінними – поєднанням маскулінних і фемінінних. Деякі ж якості, що носять гендерно-нейтральний характер (компетентність, надійність і ін.), були необхідні при поєднанні всіх лідерських стилів.

Якщо ж порівняти за важливістю два фактора – стать і лідерську позицію, то в питанні про стилі пріоритет, мабуть, належить останній. І жінки-лідери і чоловіки-лідери не віддають переваги особливому стилю, а використовують різні стилі – в залежності від завдання і ситуації. На відміну від них, рядові чоловіки і жінки схильні вибирати гендерно-типовий стиль (чоловіки – інструментальний, а жінки – експресивний). Таким чином, стаючи лідером або менеджером, чоловік не змінює свій гендерний стиль, жінка ж стоїть перед вибором: або залишитися в рамках своєї гендерної ролі, або змінити свою поведінку на чоловічу. І в тому і в іншому випадку неминучий рольовий конфлікт. Правда, є третій шлях – виробити свій стиль, який за ефективністю не буде поступатися чоловічому, але буде враховувати особливості особистості жінки. І, звичайно ж, при

цьому необхідно змінити критерії оцінки ефективності чоловіків і жінок – поки найчастіше використовуються чоловічі критерії.

2. Успішність діяльності і поведінки в присутності осіб своєї та протилежної статі. Широко поширене уявлення про те, що чоловіки більш продуктивні, ніж жінки. При цьому маються на увазі або всі види діяльності, або ті, які особливо цінуються суспільством – політика, наука, мистецтво, спорт. Те, що у жінок або немає видатних успіхів в цих областях, або вони набагато скромніше, ніж у чоловіків, зазвичай пояснюють відсутністю відповідних здібностей, що, в свою чергу, часто служить головним аргументом для виправдання гендерної диспропорції в престижних професіях. Але які результати конкретних досліджень успішності?

Дослідження успішності в навчанні. Випробовувані обох статей до 25 років.

Отримані результати продемонстрували розбіжність об'єктивних і суб'єктивних показників успішності. Серед них можна виділити:

1) об'єктивні показники успішності і дисципліни (також впливає на успішність);

2) умовно об'єктивні показники успішності і дисципліни (тобто суб'єктивні показники, по своїй надійності наближаються до об'єктивних, – дані спостережень кваліфікованих експертів і семантичного диференціалу);

3) суб'єктивні показники успішності і дисципліни – думка вихователів та вчителів про успішність учнів і про їх уваги й інтерес до занять.

За двома першими категоріям показників дівчинки перевершують хлопців з усіх предметів (з 10 до 17 років), в тому числі і з математики (в 10 років). Те ж саме можна сказати і про дисципліну: дівчаток менше серед виключених зі школи (15-17 років). Вони ж виявляють більшу цікавість до занять в дитячому саду і в школі. Краща успішність дівчаток, мабуть, пояснюється

ся їх великою слухняністю дорослим, які вимагають гарного навчання, а також особливостями мотивації хлопчиків: їм потрібні спеціальні стимули – конкурентне середовище (боротьба за першість у навчанні або боротьба за лідерство), а дівчатка і жінки мотивовані на досягнення без додаткових стимулів.

Але у вихователів і вчителів інша думка про успішність учнів і їх інтересу до занять. Вони або вважають обидві статі однаковими (в 2,5 року і в 8 років), або віддають перевагу хлопчикам (практично у всіх віках – з 5 до 25 років). Таким чином, протягом усього шкільного (і навіть на початку вузівського) періоду дівчатка вчать краще хлопчиків, але вчителі не помічають цих успіхів. Вони приділяють хлопчикам більше уваги і часу і в цілому ставляться до них більш позитивно, ніж до дівчаток. Швидше за все, це пов'язано з тим, що хлопчики частіше порушують дисципліну і, відповідно, вимагають більшої уваги, а також з тим, що вони, в порівнянні з дівчатками схильні до більш нестандартною відповідей і оригінальних рішень, що привертає більший інтерес вчителів. Але ці припущення вимагають додаткових досліджень.

Ось один приклад експерименту.

Вчителям повідомили імена дітей, яких психологи за результатами тестів віднесли до обдарованих (насправді це були звичайні діти, і обрані вони були випадково). На вчителів це справило

враження, і вони стали частіше звертатися до цих дітей, взаємодіяти з ними, приділяти їм більше уваги і т.п. Через деякий час діти справді змінилися – стали краще вчитися, більш творчо підходити до завдань, тобто виправдовувати звання обдарованих. Саме в такому положенні і знаходяться хлопчики. Дівчата ж, мабуть, починають припинювати свої успіхи, так як вони вважаються або самі по собі зрозумілі, або доказом лише старанності, а не здібностей. Таким чином, гендерні установки вчителів і вихователів можуть серйозно впливати на успіхи учнів різної статі.

Дані досліджень дорослих свідчать про відсутність статевих відмінностей по успішності у американських першокурсників, але

цих даних так мало, що не варто робити з них серйозних висновків. Наші студентки опановують краще студентів, але юнаки демонструють великі успіхи в інших видах діяльності – наприклад, в науці. Дивно, що, краще навчаючись в школі та вузі, жінки домагаються менших професійних успіхів, ніж чоловіки. Мабуть, вступають в дію інші чинники: як особисті (заміжжя, народження дітей), так і виробничі обставини – ставлення начальників і колег, а можливо, і самих жінок до власних професійних успіхів. Звернемося до інших показників успішності.

Результати досліджень свідчать про існування думки про те, що жінки виконують свою роботу інакше, ніж чоловіки, і в цілому гірше. Таким чином, чоловічий спосіб роботи прийнятий за еталонний, відхилення від стандарту вважаються показником меншою успішності. Після проведення лабораторних експериментів були зроблені наступні висновки:

1. Чоловіки краще справляються з інструментальними завданнями, а жінки – експресивними.

2. Чоловіки краще справляються з просторовими і моторними завданнями, а жінки – з завданнями, які вимагають вербальних здібностей.

3. Чоловіки вимагають орієнтації на продуктивність, жінки – на взаємодію з членами групи.

Продуктивність може залежати і від особливостей чоловічих і жіночих інтересів. Відомо, що людина краще виконує роботу, яка йому цікава. В одному з досліджень респондентам пропонувалося укласти угоду з партнерами, йдучи на взаємні грошові поступки. Це завдання вимагало скрупульозного підрахунку втрат і вигод при кожному кроці. В іншому завданні необхідно було врегулювати взаємовідносини між людьми. Очевидно, що для чоловіків цікавіше була перша задача, а для жінок – друга, і результати по продуктивності відповідали цим розподілом інтересів, причому, важливим було не біологічна стать, а соціальний статус. Маскулінні випробовувані (і жінки і чоловіки) краще вирі-

шували завдання, що відображають чоловічі інтереси, на відміну від фемінінних випробовуваних.

Нарешті, свою роль може грати і «маскулінне» або «фемінінне» формулювання завдання. Наприклад, випробовуваним давали схожі арифметичні задачі, але в одному випадку потрібно було підрахувати кількість викурених сигарет, а в іншому – кількість кілограмів ваги, які людина втрачала при схудненні. Хоча серед кращих або стурбованих зайвою вагою є і чоловіки і жінки, проте, очевидно, що завдання про куріння краще вирішували чоловіки. У другому випадку їх перевага зникала. Іноді жінки не поступалися чоловікам по точності рішення «маскулінної» завдання, але довше шукали це рішення.

Свою роль відіграє мотивація. Вважається, що менша продуктивність жінок при виконанні деяких завдань пов'язана з відсутністю у них відповідної мотивації. Коли жінок заохочували до розвитку більш сприятливого ставлення до вирішення проблем, їх показники в рішенні цих проблем поліпшувалися (хоча і залишалися нижчими, ніж у чоловіків).

У випадку з ефективністю лідерства лабораторні дослідження дають суперечливі результати: а) перевага чоловіків; б) перевага жінок; в) рівна ефективність лідерів обох статей і г) залежність оцінки успішності жінок від поглядів експертів (традиційних і егалітарний). Опитування показали, що самі жінки вважають себе більш ефективними лідерами, ніж чоловіки.

З приводу жіночого лідерства існують такі точки зору:

1) традиційна, або патріархатна: лідерство – чоловіча справа, по-цьому жінка в ролі лідера засуджується;

2) егалітарна: у жінок і чоловіків – рівні можливості до лідерства, тому жінка-лідер оцінюється за тими ж критеріями, що і чоловік;

3) нетрадиційна на протипагу патріархатної точки зору вважається, що саме жінки, а не чоловіки більше здатні до лідерства.

Жінки відрізняються від чоловіків в поглядах на критерії успіху в кар'єрі. Для чоловіків головне – просування по службовій драбині, для жінок – психологічний успіх. Більшість робіт присвячено вивченню лідерів, які займають управлінські посади нижчого та середнього рівнів. Тут отримані суперечливі результати: а) рівна ефективність менеджерів різної статі; б) перевага чоловіків; в) перевага жінок (дуже рідко); г) вплив гендерних стереотипів на оцінку, перш за все жінки-лідера, і д) вплив політики, що проводиться керівництвом організації по відношенню до жінок-менеджерам, на їх успіхи.

В цілому не було виявлено статистично значущих статевих відмінностей по ефективності лідерів, але були визначені умови, при яких ці відмінності виявлялися:

1) подібність гендерної та лідерської ролей – чоловіки більш ефективні, якщо роль лідера вимагає здатності до вирішення завдання, а жінки – в ситуаціях, де необхідно проявити міжособистісні здібності;

2) стать підлеглих – чоловіки-лідери особливо продуктивні, коли керують чоловіками;

3) сфера діяльності і тип організації – значну перевагу чоловіків по лідерській ефективності спостерігається у військових організаціях і в ролі спортивних тренерів, а невелика перевага жінок – в сферах освіти, бізнесу, на державній і соціальній службі;

4) рівень управління – на нижчому, або лінійному, рівні, що вимагає, на думку експертів, технічних здібностей, краще працюють менеджери-чоловіки, а на середньому рівні, де керівникові необхідно проявляти міжособистісні вміння, перевага на боці жінок. Питання ж про вищий рівень менеджменту залишається відкритим через майже повної відсутності дослідних даних про гендерні відмінності;

5) упередження – саме у військових організаціях, де була зафіксована найвища ефективність чоловіків-лідерів, спостерігалися сексизм і ворожі настрої по відношенню до жінок-офіцерів і курсантам, можливо, вплинули на оцінку ефективності останніх.

Слід погодитися з І.С. Коном в тому, що поки історичне зіставлення різних статей не проведено, не можна робити і висновки про їх різну успішність. Цілком можливо, що суспільству вигідний стереотип про більшу успішність чоловіків, щоб зберегти статус кво в

статевому розподілі праці. Принаймні, дослідження прихильників жіночої рівноправності показують, що на протязі людської історії чоловіки конкурували з жінками за робочі місця, поступаючись їм лише важкі і непрестижні заняття.

Питання для самоконтролю:

1. *Від яких факторів залежать особливості стилю поведінки чоловіків та жінок?*
2. *Статеві особливості лідерського стилю.*
3. *Опишіть дослідження успішності в навчанні в шкільні роки та в студентському віці.*
4. *Наведіть данні експериментів стосовно успішності чоловіків та жінок в професійній діяльності.*
5. *Від яких факторів залежить успішність чоловіків та жінок в професійній діяльності?*
6. *Проаналізуйте особливості жіночого лідерства.*

Бібліографічний список використаної літератури до теми 9:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://allengl.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства [Електронний ресурс] / URL: <https://hr-portal.ru/article/gendernye-issledovaniya-liderstva> (дата звернення: 14.02.2020).

3. Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В., Мотиваційні предиктори спрямованості особистості. Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8. Рівне : РДГУ, 2017. С. 24-27. URL: file:///C:/Users/User13/Downloads/prp_2017_8_7.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

4. Бухаркова О. В., Горшкова Е. Г. Имидж лидера: технология создания и продвижения. СПб.: Речь, 2007. 222 с.

5. Загурська С. Гендерний підхід у вивченні політичної діяльності та лідерства. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. №3. 2012. URL: <http://social-science.com.ua/article/853> (дата звернення: 14.02.2020).

ТЕМА 10

ПОВЕДІНКА ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК ТА ЇХ ВЗАЄМВІДНОСИНИ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ І В УМОВАХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

При вирішенні конфліктів необхідно враховувати різні особливості учасників переговорів, в тому числі і гендерні.

Розглянемо ці особливості більш докладно.

1. Існуючі гендерні стереотипи впливають на поведінку учасників конфлікту. Деякі властивості особистості (наприклад, схильність до агресії) справедливо пов'язує з конфліктністю людей. Зазвичай чоловікам приписується велика агресивність, конкурентність, домінантність, а жінкам – велика емоційність і менша агресія, кооперативна поведінка, підпорядкованість. Якщо проаналізувати цей «гендерний набір», то може скластися враження, що з цілої низки якостей чоловіки, за існуючими стереотипами, володіють якостями, що провокують конфлікт. Однак, наукові дослідження далеко не завжди підтверджують існуючі стереотипи.

Особистісні характеристики.

Якщо чоловіки перевершують жінок по прояву прямої фізичної агресії, то жінки – по прихованій вербальній агресії.

Домінантність – якість, яке також може бути пов'язані зі схильністю до конфліктів, особливо якщо носіями є кілька учасників конфлікту.

Хлопчики і дівчатка вдаються до різних маніпулятивних стратегій (макіавеллізм): перші використовують прямий примус по відношенню до інших дітей, а останні діють більш тонко.

Дорослі чоловіки більше використовують макіавеллізм, ніж жінки. Ці статеві відмінності також можуть викликати конфлікти між тим, хто маніпулює, і тим, на кого спрямоване маніпулятивний вплив.

Велика емоційність жінок, пов'язана з одним з найбільш стійких і поширених гендерних стереотипів, також може асоціюватися з конфліктогенністю. Однак в дослідженнях було встановлено, що по одним проявам емоційніші жінки, а за іншими – чоловіки. «Чоловічі» гнів, агресія і презирство, так само як і «жіночі» печаль, страх і

тривога, можуть однаково ускладнювати взаєморозуміння між статтями в конфліктній ситуації.

Прояв різних емоційних реакцій жінками і чоловіками в одній і тій же конфліктній ситуації може вести до взаємного нерозуміння і загострення конфлікту. Логіка учасників може бути примірно така: «Мені теж важко, але чому я не гніваюся (або не показую страху)?»

2. Способи вирішення конфлікту, яким надають перевагу чоловіки та жінки.

У ряді зарубіжних досліджень виявлено, що в цьому плані так-же існують гендерні відмінності. Жінки вибирають ті стратегії, які сприяють збереженню існуючих взаємовідносин, а не досягнення особистих цілей (наприклад, угоду, компроміс, зменшення ворожості). Чоловіки ж використовують тиск і намагаються домінувати над партнером, щоб домогтися свого.

В цьому плані жінки і чоловіки виявилися схожими на представників відповідно східній колективістської і західної індивідуалістичної культур.

Американські психологи С. Крос і Л. Медсон пояснюють ці дані наявністю різних Я-концепцій у жінок і чоловіків: у перших вона «взаємозалежна», тобто побудована на зв'язку з іншими людьми, а у останніх – «незалежна», коли взаємини з іншими людьми слугують лише засобом для досягнення індивідуалістичних цілей.

Стратегія поведінки в конфліктній ситуації пов'язана з особистісними якостями випробуваного: чим вище його самооцінка і емоційна стійкість, тим частіше він вдається до співпраці і рідше – до компромісу.

Іноді конфліктні взаємини як усередині однієї статі, так і між статтями доходять до рівня правопорушень і кваліфікуються як злочини. У родині жінки частіше за чоловіків піддаються серйозним образам і образам з боку партнера по шлюбу. Може бути, тому вони рідше чоловіків вступають у повторний шлюб після розлучення.

Т. Армстронг і колеги вивчали конфлікт з вчиненням фізичного насильства у інтимних сексуальних партнерів різної статі. Виявилося, що такий конфлікт викликав сильну емоційну реакцію у випробовуваних і вони не пам'ятали подробиць. У той же час жінки пам'ятали про цей конфлікт набагато більше, ніж чоловіки, і кожна

сторона вважала (так це відобразилося в її пам'яті), що правою в конфлікті була вона. Така вибірковість пам'яті може свідчити про захисний механізм забування неприємних подій, і ця особливість пам'яті більш властива чоловікам. Якщо чоловік забув, що він побив жінку, а вона пам'ятає це у всіх подробицях, то її образа може ще більше посилитися: мало того, що завдав болю, але ще і не відчуває себе винним. Крім того, наполягання на своїй правоті у обох партнерів може бути перешкодою для врегулювання взаємовідносин.

3. Дані про поле злочинця і жертви. Тут існують два явища. Перше пов'язано з широко відомим гендерним стереотипом про те, що жертвою насильства прийнято вважати жінку. Тому в епізодах, де чоловік виступає жертвою, йому частіше приписуватиметься вина за епізод (він нібито спровокував ситуацію, і велика частка відповідальності за злочин лягає на нього).

В основі другого явища лежить також гендерний стереотип, але його можна було б назвати реверсивним (зворотним, протилежним): жінки-свідки більш різко судять не чоловіків-злочинців (що відповідало б прямим гендерної стереотипу), а, навпаки, – жінок в цій ролі.

Шведський психолог Т. Ліндхольм встановив, що вина і відповідальність за злочин частіше покладається на чоловіка, а не на жінку – і в тому випадку, коли мова йшла про злочинця, і в тому, коли мова йшла про жертву (тут його звинувачували, що він спровокував напад). Таким чином, по відношенню до чоловіків свідки обох статей демонстрували більш жорсткі судження, ніж по відношенню до жінок.

Такі стереотипні уявлення ведуть до дискримінації чоловіків. Їх дії можуть не отримати адекватну правову оцінку, так як існують упередження проти чоловіків. І потрібні спеціальні дослідження, які підходили б до проблеми без цих гендерних упереджень.

У літературі, як правило, відзначається, що суїцидні спроби найчастіше зустрічаються у жінок, ніж у чоловіків. Але «успішний» (тобто завершений, що закінчилася смертю індивіда) суїцид однаковий у алкоголіків різної статі, а також наркоманів. Іноді жінки-наркоманки перевершують чоловіків-наркоманів за цим показником.

Завершення суїцидної спроби найчастіше зустрічаються в стані наркотичного сп'яніння у обох статей.

Однак часто ці дані спотворюються будь-якими привхідними факторами. Зазвичай вважають число спроб (невдалих, коли людина залишилася живою), про які стало відомо. Але жінки частіше за чоловіків схильні повідомляти про них – в силу або більшої щирості і відвертості, або більшою демонстративності поведінки, а можливо, чоловіки приховують такі спроби як прояв слабкості.

У обох статей найбільш значимими факторами, що провокують бажання або спробу накласти на себе руки, були наступні: алкоголізм батька, що супроводжувався насильством щодо дітей; психічне нездоров'я матері; вживання випробуваними наркотиків, особливо в юному віці; психологічні проблеми в дитинстві (наркотики починали вживати, щоб впоратися з психологічними проблемами); депресивний емоційний стан однаково часто зустрічалося у наркоманів обох статей (серед звичайної вибірки депресія частіше зустрічається у жінок).

Ці дані дають ґрунт для роздумів фахівцям, що працюють з молоддю, і малюють картину, де проявляється не тільки схожість неблагополучних індивідів різної статі, але і деяку своєрідність статей.

Слід розрізнити дані, коли порівнюються звичайні вибірки чоловіків і жінок, і специфічні вибірки: або це особи, неодноразово вчиняючи злочин, або – пацієнти психіатричних клінік. Шведські психологи С. Штрепд і Х. Белфрйг вибрали для дослідження як раз таких пацієнтів (63 жінки і 85 чоловіків), які вчинили акти насильства. З'ясувалося, що картина девіантної поведінки таких людей в цілому схожа у представників обох статей (подібні дані були отримані і на канадській вибірці). Правда, виявилися і деякі відмінності.

Чоловіки вперше вдаються до насильства в більш молодому віці, ніж жінки, і для них характерні більш антисоціальні погляди і цінності, тобто їх девіантна реакція спрямована радше проти суспільства, в той час як у жінок – на руйнування особистості. Жінки також більш імпульсивні та сильніше переживають стрес.

Як бачимо, жінки також можуть чинити насильство, і їх девіантна поведінка не менш небезпечна, ніж чоловіча. Ці дані – серйозний аргумент проти тих, хто поширює міфи про те, що жінкам загрожує насильство з боку чоловіків. Хоча ніхто не заперечує, що такі жінки потребують захисту, але необхідно вивчати і іншу сторону питання – про насильство з боку жінок.

Отже, обидві статі можуть чинити насильство.

Мабуть, деяку ясність в питання про статеві відмінності в прояві насильства вніс американський вчений С. Воллум. Він наводить дані по США де, наприклад, в 1997 р чоловіки скоїли вбивств з летальним результатом в 9 разів більше, ніж жінки. Якщо взяти пропорцію: число самогубств розділити на число вбивств, то це співвідношення значно вище у жінок, ніж у чоловіків. Він запропонував інтегративну модель, яка пояснює статеві відмінності в насильницькому поведженні. Вбивства і самогубства – це явища одного порядку. Справа лише в напрямку насилля. Чоловіки більше вбивають інших – , а жінки – себе.

Ці дослідження повинні бути продовжені для з'ясування психологічних причин таких відмінностей. Можливо, вони закладаються досить рано, коли хлопчики і дівчатка, по суті, ростуть в різному середовищі, де формуються та відрізняються один від одного субкультурами, в тому числі і девіантними. Необхідний також гендерний підхід і до індивідів з поведінкою, що відхиляється від прийнятих соціальних норм.

Питання для самоконтролю:

- 1. Від яких особистісних характеристик чоловіків та жінок залежить стилю поведінки в конфліктній ситуації?*
- 2. Яким способам вирішення конфлікту надають перевагу чоловіки та жінки?*
- 3. З якими гендерними стереотипами асоціюється поведінка злочинця і жертви?*
- 4. Наведіть данні експериментів стосовно девіантної поведінки чоловіків та жінок.*

Бібліографічний список використаної літератури до теми 10:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Ильин Е. П. Пол и гендер. СПб.: Питер, 2010. 688 с.

3. Коберник Л. О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук 19.00.07. Київ, 2010. – 20 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9788> (дата звернення: 14.02.2020).

4. Ложкін, Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика [Електронний ресурс] : навчальний посібник. Електронні текстові дані (1 файл: 22,4 Мбайт). Київ : ВД «Професіонал», 2007. – 416 с. URL: <file:///C:/Users/User13/Downloads/psihologiakonflikty.pdf> (дата звернення: 14.02.2020).

5. Попова Г. В., Богдан Ж. Б. Социометрическое исследование динамических процессов в малой группе : монография. Warszawa: Diamond trading tour, 2015. 36 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/22845/1/Popova_Sotsiometrisheskoe_2015.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

6. Романовський О. Г., Гура Т. В., Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В. Конспект лекцій, методичні вказівки та контрольні завдання з курсів "Вікова психологія" та "Педагогічна психологія". Харків : ТОВ "Друкарня Мадрид", 2014. 76 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/20035/1/prohramy_2014_Vikova_psykholohiia.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ТА САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

1 заняття. *Вступ до гендерної психології. Аналіз понять гендер, гендерна ідентичність та її формування, гендерні стереотипи.* Вправа «Гендерні стереотипи». Студенти аналізують схематичні малюнки, на яких зображені гендерні стереотипи. Аналіз «сучасності» стереотипів.

Тема для самостійної роботи : чоловічі та жіночі стереотипи в сучасному світі.

2 заняття. *Чоловічі та жіночі образи у сучасному світі та їх відображення у рекламі.*

Опитування за конспектом лекцій. Презентація студентами підібраних відеороликів з рекламою різних продуктів або послуг. Аналіз гендерних стереотипів у різних країнах та у різні часи. Дискусія на тему, що нав'язується у суспільстві з точки зору гендеру та які вимоги зараз панують в соціумі щодо жінок та чоловіків.

Тема для самостійної роботи : чоловічі та жіночі образи у сучасному світі та їх відображення у рекламі. Підбір відеороликів з українською та зарубіжною рекламою та аналіз презентації у них чоловічої та жіночої ролей у суспільстві.

3 заняття. *Чоловіче та жіноче лідерство у сім'ї.*

Опитування за конспектом лекцій. Прослуховування інформаційних повідомлень студентів. Дискусія на тему як зберегти гармонію у стосунках. Особливості лідерської поведінки у сім'ї. Як не конкурувати у родині. Виконання вправ, де розглядаються сімейні ситуації щодо боротьби за лідерство.

Тема для самостійної роботи: чоловіче та жіноче лідерство у сім'ї.

4 заняття. *Гендерні особливості виховання у родині.*

Опитування за конспектом лекцій. Прослуховування інформаційних повідомлень студентів, щодо особливостей батьківського та материнського виховання з урахуванням статі дитини. Особливості відношення до дітей різної статі. Аналіз стратегій взаємодії подружжя при вихованні. Виконання вправ, де розглядаються ситуації щодо виховання дітей. Психологія спілкування дорослих дітей з похилими батьками (гендерний аспект).

Тема для самостійної роботи: стилі виховання у родині (батьківське та материнське виховання, їх особливості).

5 заняття. *Розлучені батькі та батькі-одинаки: як побудувати нову сім'ю.*

Опитування за конспектом лекцій. Прослуховування інформаційних повідомлень студентів, щодо особливості переживання розлучення жінкою та чоловіком. Будівання стосунків з протилежною статтю після розлучення. Психологічний підхід до своєї дитини та дитини партнера при будіванні нових відносин. Розробка психологічних рекомендацій.

Тема для самостійної роботи: проблема розлучених батьків/батьків-одинаків; як побудувати нові гармонічні відносини.

6 заняття. *Чоловічі та жіночі зради та розрив відносин.*

Опитування за конспектом лекцій. Прослуховування інформаційних повідомлень студентів, щодо особливостей переживань з боку жінок та чоловіків. Перебіг емоційних процесів. Готовність до нових сексуальних відношень. Зміни у ставленні до протилежної статі та у будівання відносин з нею. Розробка психологічних рекомендацій з урахуванням гендерних особливостей.

Тема для самостійної роботи: чоловічі та жіночі зради. Розрив відносин. Гендерні особливості переживання.

7 заняття. *Проблема чоловічої та жіночої дружби.*

Опитування за конспектом лекцій. Прослуховування інформаційних повідомлень студентів, щодо особливостей жіночої та чоловічої дружби, чи існує вона. Психологічні особливості взаємовідносин і що розуміється під дружбою. Дружба між чоловіком та жінкою: чи існує вона, погляди сучасних психологів.

Тема для самостійної роботи: чоловіча та жіноча дружба.

8 заняття. *Жіноче та чоловіче керівництво: сильні та слабкі сторони.*

Опитування за конспектом лекцій. Прослуховування інформаційних повідомлень студентів, щодо аналізу сильних та слабких сторін чоловічого та жіночого керівництва. Психологічні особливості жіночого та чоловічого впливу та лідерства. Особливості взаємодії з колективом з боку жінки та чоловіка. Жіноче керівництво у чоловічому колективі та чоловіче керівництво у жіночому колективі. Увага до приватного життя членів колективу.

Тема для самостійної роботи: жіноче та чоловіче керівництво. Сильні та слабкі сторони кожного.

**Контрольні питання до заліку з дисципліни «Гендерна психологія»
для денної / заочної / дистанційної форм навчання**

1. Дайте визначення основних понять гендерної психології (об'єкт, предмет, мета, завдання).
2. Охарактеризуйте основні розділи гендерної психології.
3. Які основні питання розглядає психологія порівняння чоловіків і жінок?
4. Що саме вивчає психологія жінки?
5. Поясніть особливості розділу психологія чоловіка.
6. Визначте що являє собою гендерна соціалізація?
7. Охарактеризуйте психологія гендерних відносин.
8. Перерахуйте основні питання гендерної психології лідерства.
9. Дайте визначення поняттю стратифікації статі.
10. Охарактеризуйте статевим розподілом праці.
11. Визначте що являла собою освіта для жінок у минулому.
12. Охарактеризуйте ставлення релігії до чоловіків та жінок.
13. Які були перші уявлення про гендерної психологію?
14. Як формувався предмет гендерної психології?
15. Що являє собою «Фрейдівський період» у розвитку гендерної психології?
16. Охарактеризуйте перші експериментальні дослідження гендерної психології?
17. Які саме питання розглядає сучасна гендерна психологія?
18. Що таке гендерна сегрегація, і для яких груп вона характерна найбільшою мірою?
19. Що таке гендерна конвергенція, і як вона проявляється?
20. Охарактеризуйте особливості гендерних відмінностей дошкільників.
21. Проаналізуйте особливості гендерних відмінностей молодших школярів.
22. Наведіть приклади гендерної сегрегації та конвергенції в дитячій взаємодії між статями.
23. Надайте практичні рекомендації для роботи шкільного психолога для взаємодії та допомоги в роботі з хлопчиками та дівчатками.
24. Охарактеризуйте вікові особливості юнацького віку.
25. Проаналізуйте гендерні особливості психічних станів в юнацькому віці.
26. Надайте характеристику особливостей гендерної ідентичності юнаків і дівчат.
27. Яка специфіка протікання міжособистісних конфліктів у юнаків і дівчат?
28. Опішіть специфічні гендерні характеристики спілкування юнаків і дівчат.

29. Наведіть риси, які притаманні маскулінному, фемінному та андрогінному гендеру у юнаків і дівчат.
30. Охарактеризуйте особливості дружніх стосунків дорослих.
31. Надайте характеристику типології любовних стилів в залежності від статі.
32. Яка специфіка протікання екстремальних міжособистісних стосунків між чоловіками та жінками?
33. Опишіть типи шлюбів за різними класифікаціями.
34. Які фактори впливають на вибір шлюбного партнера?
35. Наведіть приклади лідерства в родині та відповідних до цього типів сімей.
36. Охарактеризуйте особливості поділу відповідальності за дітей.
37. Які бувають стилі поведінки батьків в сімейних відносинах?
38. Яким чином проявляється демонстрація гендерно-типових рис своєї статі в поведінці?
39. Охарактеризуйте ставлення до дітей різної статі.
40. Які особливості сегрегації або конвергенції в сімейних відносинах?
41. Які неформальні ролі жінок-токенів є в сучасних організаціях?
42. Опишіть до яких захисних стратегій вимушені прибегати жінки в професійній діяльності?
43. Яким чином проявляються інграціаційні стратегії?
44. Охарактеризуйте гендерний аспект в контексті теорії влади.
45. Проаналізуйте гендерну структуру зайнятості в Україні.
46. Від яких факторів залежать особливості стилю поведінки чоловіків та жінок?
47. Статеві особливості лідерського стилю.
48. Опишіть дослідження успішності в навчанні в шкільні роки та в студентському віці.
49. Наведіть данні експериментів стосовно успішності чоловіків та жінок в професійній діяльності.
50. Від яких факторів залежить успішність чоловіків та жінок в професійній діяльності?
51. Проаналізуйте особливості жіночого лідерства.
52. Від яких особистісних характеристик чоловіків та жінок залежить стилю поведінки в конфліктній ситуації?
53. Яким способом вирішення конфлікту надають перевагу чоловіки та жінки?
54. З якими гендерними стереотипами асоціюється поведінка злочинця і жертви?
55. Наведіть данні експериментів стосовно девіантної поведінки чоловіків та жінок.

**Завдання виконання контрольних робіт
для заочної / дистанційної форм навчання**

Варіант 1

1. Передумови розвитку гедерной психології
2. Поняття і структура гедерной ідентичності

Варіант 2

1. Понять «стать» і «гендер»
2. Механізми конструювання гедерной ідентичності

Варіант 3

1. Біодетерміністская парадигма розгляду гедерних характеристик людини
2. Основні етапи формування гедерной ідентичності

Варіант 4

1. Соціодетермініская парадигма розгляду гедерних характеристик людини
2. Категорії маскуліність і фемініність як змістовні складові гедерной ідентичності

Варіант 5

1. Предмет, структура і завдання гедерной психології
2. Сімейні і позасімейні джерела гедерно-рольової соціалізації

Варіант 6

1. Статеві відмінності соматичних і психофізіологічних властивостей
2. Концепція андрогінії С. Бем. Андрогінна модель гедерной ідентичності

Варіант 7

1. Основні напрямки досліджень гедеру
2. Відмінності у внутрішньоособистісний динаміці формування статевої ідентичності

Варіант 8

1. Специфіка розвитку в період статевого дозрівання і період дорослості
2. Гедерні відмінності в іграх дітей (Ж. Левер, Л. Колберг)

Варіант 9

1. Теорія статевих ролей Т. Парсонса
2. Гедерні особливості розподілу сімейних ролей

Варіант 10

1. Причини відповідності гедерним очікуванням: нормативний та інформаційний тиск
2. Поняття про гедерні стереотипи, їх типологія

Варіант 11

1. Основні механізми підпорядкування гедерним нормам
2. Зміст гедерних стереотипів

Варіант 12

1. Модель чоловічого гедерно-рольового конфлікту
2. Основні характеристики гедерного стереотипу

Варіант 13

1. Чоловічі та жіночі професії, їхня сегрегація по статі
2. Основні відмінності чоловіків і жінок (Маккобі і Джеклін), хибні уявлення

Варіант 14

1. Стратифікація статі в різних культурах
2. Основні норми чоловічої гендерної ролі

Варіант 15

1. Конвергенція статті, її прояв та вікові особливості
2. Психологічні проблеми не працюючих жінок

Варіант 16

1. Передумови розвитку гендерної психології
2. Поняття і структура гендерної ідентичності

Варіант 17

1. Понять «стать» і «гендер»
2. Механізми конструювання гендерної ідентичності

Варіант 18

1. Біодетерміністская парадигма розгляду гендерних характеристик людини
2. Основні етапи формування гендерної ідентичності

Варіант 19

1. Соціодетерміністская парадигма розгляду гендерних характеристик людини
2. Категорії маскуліність і фемініність як змістовні складові гендерної ідентичності

Варіант 20

1. Предмет, структура і завдання гендерної психології
2. Сімейні і позасімейні джерела гендерно-рольової соціалізації

Варіант 21

1. Статеві відмінності соматичних і психофізіологічних властивостей
2. Концепція андрогінії С. Бем. Андрогінна модель гендерної ідентичності

Варіант 22

1. Основні напрямки досліджень гендеру
2. Відмінності у внутрішньоособистісний динаміці формування статевої ідентичності

Варіант 23

1. Специфіка розвитку в період статевого дозрівання і період дорослості
2. Гендерні відмінності в іграх дітей (Ж. Левер, Л. Колберг)

Варіант 24

1. Теорія статевих ролей Т. Парсонса
2. Гендерні особливості розподілу сімейних ролей

Варіант 25

1. Причини відповідності гендерним очікуванням: нормативний та інформаційний тиск
2. Поняття про гендерні стереотипи, їх типологія

Варіант 26

1. Основні механізми підпорядкування гендерним нормам
2. Зміст гендерних стереотипів

Варіант 27

1. Модель чоловічого гендерно-рольового конфлікту
2. Основні характеристики гендерного стереотипу

Варіант 28

1. Чоловічі та жіночі професії, їхня сегрегація по статі
2. Основні відмінності чоловіків і жінок (Маккобі і Джеклін), хибні уявлення

Варіант 29

1. Стратифікація статі в різних культурах
2. Основні норми чоловічої гендерної ролі

Варіант 30

1. Конвергенція статті, її прояв та вікові особливості
2. Психологічні проблеми не працюючих жінок

Бібліографічний список рекомендованої літератури:

1. Андреева Т. В. Семейная психология: учеб. пособие. СПб. : Речь, 2004. 244 с. URL: <http://psychologi.net.ru/semeynaya/andreeva.html> (дата звернення: 14.05.2020).
2. Бабаян Ю.О., Скачко І.В. Гендерні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7, Вип. 38. С. 39-48. URL: <file:///C:/Users/User13/Downloads/44651-89391-1-SM.pdf> (дата звернення: 14.05.2020).
3. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов : пер. с англ. М. : РОССПЭН, 2004. 336 с. URL: <http://www.owl.ru/gender/alphabet.htm> (дата звернення: 14.02.2020).
4. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2006. 431 с. URL: <https://alleng1.org/d/psy/psy016.htm> (дата звернення: 14.05.2020).
5. Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В., Мотиваційні предиктори спрямованості особистості. Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8. Рівне : РДГУ, 2017. С. 24-27. URL: file:///C:/Users/User13/Downloads/prp_2017_8_7.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
6. Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В., Солодовник Т. О. Конфліктологічна культура майбутнього лідера. *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку* : збірник матеріалів VIII між нар. наук.-практ. конф., м. Суми 16-17 травн. 2015 р. Суми : Видавничий дім «Ельдорадо», 2015. С. 172-174. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/22842/1/Bohdan_Konfliktologichna_2015.PDF (дата звернення: 14.05.2020).
7. Богдан Ж., Крамчанінова Д. Визначення співвідношення емпатійних каналів та їхніх об'єктів відповідно до гендерного аспекту. *Теорія і практика управління соціальними системами*: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2019. № 2. С. 108-115. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/43085> (дата звернення 28.05.2020).
8. Богдан Ж.Б., Козаренко Я.В. Особливості лідерських якостей дивчат з повних та неповних родин. *Теорія та практика формування лідера*. 2015. № 44. С. 13-26. URL:

- http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21581/1/Elita_2015_44_Bohdan_Osoblyvosti.pdf (26.05.2020).
9. Богдан, Ж. Б., Солодовник, Т. О. Застосування педагогічних технологій у підготовці майбутніх фахівців у сучасних умовах освіти. *Сучасні педагогічні технології в освіті: зб. наук.-метод. праць*. За ред. Р.П. Мигущенка, Ю.І. Панфілова. Х.: НТУ «ХП», 2016. 27-35 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/22853/1/SPTO_2016_Bohdan_Zastosuvannia.PDF (дата звернення: 14.05.2020).
 10. Бухаркова О. В., Горшкова Е. Г. Имидж лидера: технология создания и продвижения. СПб.: Речь, 2007. 222 с.
 11. Вовк В.Л. Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності початкової школи : дис. ... канд. пед.наук : 13.00.07. Київ. 219 с. URL: https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/VOVK-L.M.-dysertats_ya.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
 12. Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій : навч.-метод. посіб. укл. Л.М. Артеменко. Чернігів, 2008. 54 с. URL: http://wu.cn.ua/files/pdf_public/26_gender_vlada.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
 13. Гендерна проблематика та антропологічні горизонти : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. 4-5 жовт. 2013 р. Острогозька академія», 2013. 238 с. URL: http://uamoderna.com/images/biblioteka/Ostrog_gender_anthropology/Ostrog_gender_3.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
 14. Гендерная психология и педагогика : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / О. И. Ключко [и др.] ; под общей редакцией О. И. Ключко. М. : Юрайт, 2019. 404 с. URL: https://stud.com.ua/167815/pedagogika/genderna_psihologiya_ta_pedagogika (дата звернення: 14.05.2020).
 15. Гендерний педагогічний альманах / за ред. О. Марущенка, О. Андрусик, Т. Дрожжиної. – Харків: Планета — Принт, 2017. — 68 с. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gendernii-almanach.pdf> (дата звернення: 14.05.2020).
 16. Гендерні особливості психологічної готовності дітей до навчання в школі. Ж. Б. Богдан, А. О. Луньова. *Психолого-педагогічні аспекти розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика*

- : зб. наук. пр. за матеріалами 4-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 18 жовтня 2018 р. Харків : НТУ "ХПІ", 2018. С. 58-61. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/40737> (дата звернення 14.05.2020).
17. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві за ред. Ю.І. Саєнка. Київ : ВАІТЕ, 2007. 143 с. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraina/genderni-stereotipi-ta-stavlennya-gromadskosti-do-gendernih-problem-v-ukrainskomu-suspilstvi-134588.html> (дата звернення: 14.05.2020).
18. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6622/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_1%D0%97_zbor_18.51.58.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
19. Доценко О.Ю. Особливості сімейної соціалізації жінок із симптомокомплексом «емоційного холоду»: дис. канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2016. 192 с. URL: http://psychology.univer.kharkov.ua/16_17_doki/Dotsenko/Dotsenko_d_iss.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
20. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні : Гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства / за наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко і О. Кісь. Київ : ТОВ "Арткнига", 2015. 336 с. URL: <http://www.womenhistory.org.ua/index.php/novi-vydannya/109-zbirnyk-statei-zhinky-tsentralnoi-ta-skhidnoi-yevropy-u-druhii-svitovii-viini-henderna-spetsyfika-dosvidu-v-chasy-ekstremalnoho-nasylstva> (дата звернення: 14.05.2020).
21. Загурська С. Гендерний підхід у вивченні політичної діяльності та лідерства. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. №3. 2012. URL: <http://social-science.com.ua/article/853> (дата звернення: 14.02.2020).
22. Золотнюк О.П. Любов як суб'єктивний корелят міжособистісних стосунків: наукові спроби визначення поняття та спроби вимірювання. *Соціологія*. 2015. № 5 (121). С. 16-23. URL: <file:///C:/Users/User13/Downloads/197-Article%20Text-340-1-10-20161002.pdf> (дата звернення: 14.05.2020).

23. Ильин Е. П. Пол и гендер. СПб.: Питер, 2010. 688 с.
24. Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 20 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9788> (дата звернення: 14.05.2020).
25. Кон И.С. Мужчина в меняющемся мире. М. : Время, 2009. 496 с. URL: https://socioline.ru/files/5/52/kon_i.s._muzhchina_v_menyayushchemsya_mire_-_2009.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
26. Коран. Переклад смислів українською мовою / переклад Михайла Якубовича. Київ : ДУМУ «УММА», 2017. 608 с. URL: <https://umma.in.ua/ua/node/1750> (дата звернення: 14.05.2020).
27. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна соціалізація молодших школярів : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 192 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6111/1/verstka_Gender_2011_proba_31.01.12_1_stor.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
28. Ложкін, Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика [Електронний ресурс] : навчальний посібник. Електронні текстові дані (1 файл: 22,4 Мбайт). Київ : ВД «Професіонал», 2007. – 416 с. URL: <file:///C:/Users/User13/Downloads/psihologiakonflikty.pdf> (дата звернення: 14.05.2020).
29. Луценко О. Гендерна культура – процес формування цінностей і нового типу. *Гендерні стратегії сталого розвитку України* / за наук. ред. Л. Лобанової. – К. : Фенікс, 2004. С. 113 –124.
30. Мірило Ю. Гендерні особливості особистості у юнацькому віці. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2016. Вип. 9. С. 83–90. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/42366> (дата звернення: 14.05.2020).
31. Мовчан Я.А., Бондаренко Е.А. Гендерные особенности проявления личностных качеств руководителей / Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених 18-19 жовтня 2017 року «Психолого-педагогічні аспекти розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика». - с.10-12 URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/khpi->

- [press/42285/1/conference_ntu_khpi_2017_psykholoho_pedahoh_aspekt_y.pdf#page=11](http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/42285/1/conference_ntu_khpi_2017_psykholoho_pedahoh_aspekt_y.pdf#page=11) (дата звернення: 25.05.2020)
32. Мовчан Я.А., Катасонова А.В. Ответственность – первая ступень на пути к лидерству / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 21-22 вересня 2017 «Лідери XXI століття. формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій». – с.113-115 URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/37230/1/Movchan_Otvetstvennost_2017.pdf (дата звернення: 25.05.2020)
 33. Мовчан Я.О. Соціально-особистісна адаптованість як складова лідерського потенціалу студентів/ Я.О. Мовчан//Теорія і практика управління соціальними системами.–2017.–№1.–с.68-75. URL:file:///C:/Users/Alex/Downloads/Tipuss_2017_1_10.pdf (дата звернення: 25.05.2020)
 34. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен : [учеб. пособие]. М. : Моск. психолого-социальный институт, 2006. 496 с. URL: <https://bookucheba.com/psihologiya-semeynaya-besplatno/roditelstvo-kak-psihologicheskij-fenomen.html> (дата звернення: 14.05.2020).
 35. Оукин С. Философы-королевы и частные жены : Платон о женщинах и семье. Феминистская критика и ревизия истории политической философии. М. : РОССПЭН, 2005. С.249 –273.
 36. Попова Г. В., Богдан Ж. Б. Социометрическое исследование динамических процессов в малой группе : монография. Warszawa: Diamond trading tour, 2015. 36 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/22845/1/Popova_Sotsiometricheskoe_2015.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
 37. Романовський О. Г., Гура Т. В., Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В. Конспект лекцій, методичні вказівки та контрольні завдання з курсів "Вікова психологія" та "Педагогічна психологія". Харків : ТОВ "Друкарня Мадрид", 2014. 76 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/20035/1/prohramy_2014_Vikova_psykholohiia.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
 38. Рябкіна О.К. Вплив гендерних стереотипів на розвиток конфліктної компетентності в юнацькому віці. *Міжнародний науковий форум:*

- соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Вип. 5 : збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. С. 135-144. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/1528> (дата звернення: 14.05.2020).
39. Розвиток лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти: Монографія / За редакцією О. Г. Романовського та О. С. Пономарьова. – Харків: ФОП Мезіна В.В., 2017. – 292 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/33727/1/Romanovskiy_Rozvytok_liderskoho_potentsialu_2017.pdf (дата звернення 25.05.2020)
40. Сердюк Н.І. Критерії прояву феномена дружби в підлітковому віці. Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 9. С. 449-457. URL: [file:///C:/Users/User13/Downloads/161943-353749-1-SM%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User13/Downloads/161943-353749-1-SM%20(2).pdf) (дата звернення: 14.05.2020).
41. Солодовник Т., Богдан Ж., Серета Н. Гендерні відмінності особистісних характеристик віртуального спілкування молоді студентського віку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2019. № 3. С. 110-121. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/43076/1/TIPUSS_2019_3_Solodovnyk_Henderni.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
42. Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 248с. URL: <http://uaopp.com.ua/read/59/> (дата звернення: 14.02.2020).
43. Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти: монографія / Богдан Ж., Серета Н., Солодовник Т. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 262 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/46292/1/Book_2020_Bohdan_Formuvannia.pdf (21.05.2020).
44. Черкашин А. І., Головка Д. Гендерні особливості сприйняття дефініції "любов" у юнацькому віці. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2018. № 4. С. 104-110. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/40263> (дата звернення: 14.05.2020).
45. Подбужкая Н.В., Кныш А.Е., Богдан Ж.Б. Использование профессиональных фотографий для самопрезентации в социальных медиа как показатель личностного перфекционизма. *Социальная психоло-*

- гия и общество. 2019. Том 10. № 4. С. 112–130. doi:10.17759/sps.2019100408. URL: https://psyjournals.ru/social_psy/2019/n4/Pidbutska_et_al.shtml (26.05.2020).
46. Ayman R., Korabik K. Leadership : Why gender and culture matter. *American Psychologist*. 2010. Vol. 65 (3). P. 157–170. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2010-06153-002> (дата звернення: 14.05.2020).
47. Darlene M. Juschka «Interdisciplinarity in Religious and Women’s Studies» in *Studies in Religion/Sciences Religieuses* 35/34 (2006). P. 391-401. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21581/1/Elita_2015_44_Bohdan_Osoblyvosti.pdf (дата звернення: 14.05.2020).
48. Gender segregation (in employment) [Електронний ресурс] // *A Dictionary of Sociology*. URL: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/gender-segregation-employment> (дата звернення: 14.05.2020).
49. М Lanskih, Z Bogdan. Syndrome of emotional burnout research at the heads of Commercial organizations. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. №2. С. 46-53. URL: <http://tipus.khpi.edu.ua/article/viewFile/207292/207326> (дата звернення: 14.01.2021).
50. Holvino E. Intersections: The Simultaneity of Race, Gender and Class in Organization Studies // *Gender, Work and Organization*. Vol. 17 No. 3 May 2010. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1468-0432.2008.00400.x> (дата звернення: 14.05.2020).
51. Investigating the Factor Structure of the Love Attitude Scale (LAS) with Malaysian Samples Asian [Electronic resource] // *Social Science*. 2012. Vol. 8, no. 9 (July). URL: <https://ukm.pure.elsevier.com/en/publications/investigating-the-factor-structure-of-the-love-attitude-scale-las> (дата звернення: 14.05.2020).
52. Schools that close the attainment gap between boys and girls in English. Department for Children, Schools and Families, 2008. URL: <http://www.teachernet.gov.uk/wholeschool/equality/genderequalityduty/thegenderandar/researchandevideince> (дата звернення: 14.05.2020).

ФІЛЬМИ, РЕКОМЕНДОВАНІ ДО ПЕРЕГЛЯДУ В МЕЖАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:

1. *«Північна країна»* / «North Country» (2005, США, 126 хв.) Художній фільм режисерки Нікі Каро, присвячений першій в історії груповій судовій справі про сексуальні домагання, відомій як «Справа Луїс Е. Дженсон проти Евлет Таконіт Компанії».

Фільм розповідає історію Джозі Еймс, шахтарки, яка повстала проти сексуальних домагань, знущань, наругу та дискримінації, коли усі були переконані, що їй слід терпіти мовчки.

2. *«Ангели із залізними щелепами»* / «Iron Jawed Angels» (2004, США, 125 хв.) Художній фільм режисери Каті фон Гарнієр, присвячений історичним подіям – боротьбі американських суфражисток за права жінок. Вони піддаються арештам і нелюдському поводженню, оголошують голодування, ризикують власними життями, жертвують стосунками з близькими та обмеженою свободою.

У центрі сюжету – історія активістки Еліс Пол, яка у вересні 1912 року приїжджає до Філадельфії з наміром вступити до «Національної Американської Асоціацію суфражисток» і домогтися прийняття 19 поправки до Конституції США, що забезпечила б жінкам право голосувати на виборах.

3. *«Стукачка»* / «The Whistleblower» (2010, спільне виробництво Німеччини, Канади і США, 112 хв.) Художній фільм режисерки Лариси Кондракці, присвячений питанню торгівлі людьми та участі міжнародних інституцій у цьому.

Фільм заснований на реальній історії поліцейської Кетрін Болковак. Події розгортаються у післявоєнній Боснії та Герцеговині під час функціонування миротворчих місій. Розслідування приводить поліцейську не лише до місцевих структур, а й до посадових осіб ООН.

4. *«Приховані фігури»* / «Hidden Figures» (2016, США, 127 хв.) Художній фільм режисера Теодора Мелфі, присвячений реальній історії трьох афроамериканських жінок, які працювали у НАСА з 60-х рр. XX ст. Лозунг фільму – «Геній не має раси. Сила не має гендеру. Хоробрість не має меж» – цілком відповідає сюжету.

Фільм також показує математичні, інженерні, програмістські, організаційні здібності та їх сприйняття іншими особами, помножене на стереотипи.

5. **«Жінка в золотому»** / «Woman in Gold» (2015, спільне виробництво Великобританії, США, Німеччини та Австрії, 109 хв.).

Художній фільм режисера Саймона Кертиса, присвячений історії Марії Альтман, жінці єврейського походження, яка проживає у США та намагається вибороти у Австрії повернення картини Густава Клімта «Портрет Адели Блох-Бауер I», яка була вкрадена у її родичів нацистами у Відні незадовго до Другої світової війни. Справа розглядалася Верховним Судом Сполучених Штатів, який виніс рішення у справі «Республіка Австрія проти Альтман» (2004).

6. **«Люсія де Берк»** / «Lucia de B.» (2014, спільне виробництво Нідерландів і Швеції, 97 хв.) Художній фільм режисери Паули ван дер Ост, присвячений долі нідерландської медсестри, звинуваченої у декількох вбивствах і засудженої на підставі непрямих доказів. Попри спротив прокуратури та думки переважної більшості, декілька осіб не погодилися з вироком про довічне ув'язнення обвинуваченої. У цій справі, яка отримала широкий розголос у ЗМІ з перших днів, спливає також роль математичних і статистичних методів у доведенні.

7. **«Три білборди під Еббінгом, Міссурі»** / «Three Billboards Outside Ebbing, Missouri» (2017, США, 115 хв.) Художній фільм режисера Мартіна Макдонаха, присвячений питанням обов'язків, відповідальності та покарання. У маленькому містечку сталося зґвалтування та вбивство. Місцева поліція заводить справу, однак не знаходить злочинця. Мати вбитої, Мілдред Хейс орендує три білборди неподалік від місця злочину та розміщує на них звернення до поліції, покликане підстебнути розслідування. Однак не всім подобається така активність. Починається напружене протистояння.

8. **«Чужа молитва»** (2017, Україна, 96 хв.). Художній історико-драматичний фільм режисера Ахтема Сєйтаблаєва, присвячений історії кримськотатарської дівчини. Головна героїня, Саїде Аріфова, під час Другої світової війни, ризикуючи власним життям, врятувала 88 єврейських дітей-сиріт. Врятувала двічі – спочатку від нацистів, а потім від радянської депортації кримськотатарського народу.

9. **«Ерін Брокович»** / «Erin Brockovich» (2000, США, 130 хв.) Художній фільм режисера Стівена Содерберга, присвячений історії, яка змінила систему кримінальної юстиції в США. Громадська активістка, помічниця адвоката Ерін Брокович проводить розслідування.

В неї немає юридичної освіти, однак є сміливість йти до кінця. Вона з'ясує, що ґрунтові води міста отруєні канцерогенним шестивалентним хромом, який викликає онкологічні захворювання. Результатами стали судові позови до корпорації, яка забруднювала довкілля.

10. «Побиття камінням Сорайї М.» / «The Stoning of Soraya M.» (2008, США, 96 хв.) Художній фільм режисера Кіра Наурастех, присвячений реальній історії іранської жінки. У одному з віддалених сіл Ірану опиняється журналіст, чия машина зламалася неподалік. Він зустрічає жінку, яка в надії викрити наклепників хоче розповісти про свою племінницю та обставини її вчорашньої смерті. Чоловік племінниці, Сорайї, звинувачує її у подружній невірності, бажаючи взяти нову, 14-річну дружину. Попри те, що усі розуміють неправдивість наклепу, її засуджують до закидання камінням.

11. «Не без моєї доньки» / «Not Without My Daughter» (1990, Література та інші рекомендовані джерела 194 США, 1990, 114 хв.). Художній фільм режисера Брайана Гілберта, присвячений історії жінки, яка, повіривши клятві чоловіка-мусульманина на Корані, поїхала з ним та донькою до Ірану. Однак на місці її чоловік змінив думку та повідомив, що вони залишаються в Ірані назавжди. Ставлення чоловіка до головної героїні, Бетті Махмуді, також змінилося, крім того він змушував її дотримуватися все більш суворих іранських звичаїв. Фільм заснований на реальних подіях і описує втечу головної героїні з дитиною, до якої їх довелося взятися, оскільки законним шляхом вона могла покинути країну лише наодинці.

12. «Квітка пустелі» / «Desert Flower» (2009, Німеччина, 124 хв.) Художній фільм режисери Шеррі Хорманн, присвячений біографії відомої моделі та активістки проти скалічення жіночих статевих органів. Головна героїня, Варіс Діріє, полишає скотарське плем'я в Сомалі, щоб почати нове життя на Заході. Однак шлях до успіху не буде легким, і навіть на вершині вона зіткнеться з жахливим, з тим, що тягнеться за нею з дитинства. Це фільм про сміливість тієї, яка не була першою темношкірою топ-моделлю, але стала першою жінкою, яка публічно засудила практику жіночого обрізання.

13. «Леді» / «The Lady» (2011, спільне виробництво Франції та Великобританії, 135 хв.) Художній фільм режисера Люка Бессона, присвячений біографії Аун Сан Су Чжі, політичної діячки М'янми, захисниці демократії і прав людини та національної героїні Бірми.

Більше 10 років військовики тримали її під домашнім арештом, оскільки вважали здатною підірвати мир і стабільність суспільства, а також щоб не допустити до влади, коли її партія виграла вибори. У 1991 році їй було присуджено Нобелівську премію миру, проте виїхати з країни й отримати нагороду їй не дозволили. У фільмі показана і її політична боротьба, і відносини з родиною, яка підтримувала та допомагала героїні, у тому числі в роки розлуки.

14. «Посол Радянського Союзу» / «Посол Советского Союза» (1969, СРСР, 92 хв.) Художній фільм режисера Георгія Натансона, присвячений життю та професійній діяльності першої радянської жінки-дипломатки. Частково фільм побудований на біографії Олександри Коллонтай, радянській державній діячки, призначеної надзвичайним і повноважним послом СРСР, яка, крім того, була наркомом державного піклування в першому Радянському уряді, що робить її першою жінкою-міністром в історії. З якими труднощами стикається перша жінка у професії? Який образ малюють умовно нейтральні камери? Ці питання спливають у стрічці.

15. «Список Карли» / «La Liste de Carla» (2005, Швейцарія, 95 хв.). Документальний фільм режисера Марселя Шюпбаха, присвячений історії Карли дель Понте, яка просуває справу справедливості, в той час як в Боснії, Через десять років після подій в Сребрениці жінки чекають арешту і тюремного ув'язнення тих, хто скоїв масові вбивства. Карла була генеральним прокурором Швейцарії і заслужила репутацію запеклої противниці організованої злочинності. Її попросили очолити Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії. Вона взяла на себе відповідальність, хоча незабаром виявила, що ця робота буде важкою битвою.

16. «Суфражистки» (2015, Велика Британія, 106 хв.) — історико-драматичний фільм, що розповідає про створення жіночого суфражистського руху наприкінці XIX — на початку XX століття.

17. «Кінсі» (2004, США, 118 хв.) — біографічний фільм про американського біолога і сексолога А.Кінсі. Його книга «Сексуальна поведінка самця людини» була однією з перших відомих робіт, яка науково досліджувала і вивчала сексуальну поведінку і його наслідки (або відсутність наслідків) у людини.

18. «Сестри Магдаліни» (2002, Велика Британія, Ірландія, 119 хв.). У фільмі описуються історії кількох дівчат, що потрапили

до притулку Святої Магдалини (для «занепалих» жінок) в Ірландії в 60-і роки ХХ століття.

19. «Тасмничий Альберт Ноббс» (2011, Велика Британія та ін., 113 хв.) - дія фільму відбувається в ХІХ столітті. 40-річна жінка вже більше двадцяти років маскується під чоловіка і працює офіціантом в готелі, для того, щоб вижити в перенаселеній чоловіками Ірландії.

20. «Єнтл» (1983, США, 132 хв.) — фільм розкриває історію єврейської дівчини, яка після смерті батька, рабина, переодяглася в хлопця і пішла навчатися в ешиву. За життя батько навчав Єнтл закону Мойсея, вивчаючи Тору разом з дочкою, як ніби вона була хлопчиком. Єнтл йде по стопах батька всупереч єврейської традиції, поки життя не розставляє все на свої місця.

21. «Усмішка Мони Лізи» (2003, США, 117 хв.) — фільм розповідає про викладача-феміністку, яка не прагне заміж і намагається донести до своїх студенток, що самореалізація важлива не менше, ніж виконання ролі доброї жінки і господині. Події відбуваються в США в 50-і рр. ХХ століття.

22. «Солдат Джейн» (1997, США, 124 хв.) — в уряді США виникають дискусії на тему дискримінації за статевою ознакою у військово-морському флоті країни. Для доказу того, що жінка може служити нарівні з чоловіками, за підтримки однієї жінки-сенатора лейтенант Джордан О'Ніл прийнята в підрозділ надвояків «морські котики».

Питання для обговорення:

- 1) Аналіз головного і другорядних героїв (психологічний портрет).
- 2) Основні події, що впливають на героїв.
- 3) У чому відбулися зміни у героїв?
- 4) Які можна зробити висновки виходячи з сюжету фільму?
- 5) Які думки хотів донести режисер? Чи згодні ви з ними?
- 6) Чи змінювалося ваше ставлення до героїв під час перегляду фільму?

ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ, РЕКОМЕНДОВАНІ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У РАМКАХ ДИСЦИПЛІНИ

МЕТОДИКА Вивчення гендерних установок у дітей (полустандартизоване інтерв'ю В. Кагана)

Призначення: опитувальник призначений для дослідження гендерних установок у дітей дошкільного віку (3-7 років).

Процедура дослідження: опитування проводиться індивідуально у дітей 3-7 років. Після встановлення контакту з дитиною їй задають такі питання:

1. Ти хлопчик чи дівчинка? (Для того щоб уникнути ехологічних відповідей, коли дитина повторює останнє слово, тут і в інших питаннях першим називається то слово, яке відповідає статі дитини. Наприклад, для хлопчиків «дядько», «чоловік», «тато»).

2. Коли ти виростеш, ким ти будеш: а) дядьком або тіткою; б) чоловіком або дружиною; в) татом чи мамою?

3. Ким ти хочеш бути, коли виростеш: а) дядьком або тіткою; б) чоловіком або дружиною; в) татом чи мамою?

4. Чи може бути так, що ти ввечері ляжеш спати хлопчиком (дівчинкою), а вранці прокинешся дівчинкою (хлопчиком)?

5. А якби це було можливо, ти хотів (ла) би заснути хлопчиком (дівчинкою), а прокинутися дівчинкою (хлопчиком)?

6. Чи знаєш ти, чим відрізняються хлопчики від дівчаток? Якщо питання незрозуміле, можна задати уточнюючі питання: хлопчики і дівчатка - це одне й те саме? Вони однакові? Як ти дізнаєшся - хто хлопчик, а хто дівчинка?

Обробка і інтерпретація результатів дослідження. Реєструються відповіді і матеріали вільного обговорення.

МЕТОДИКА Опитувальник «Я- жінка (чоловік)» (Л.Ожигова)

Призначення: даний опитувальник використовується для діагностики усвідомлених і неусвідомлених гендерних установок особистості, дозволяє визначити також ступінь відповідності або невідповідності особистості існуючим гендерним стереотипам. Розроблено на основі методики «Незавершені речення». Підходить для підлітків і дорослих.

Інструкція: будь ласка, протягом 10 хвилин закінчите наступні речення:

1. Я - жінка (чоловік), тому що _____
2. Я - жінка (чоловік) і хочу, щоб _____
3. Я - жінка (чоловік) і для мене _____
4. Я - жінка (чоловік) і не терплю, коли _____
5. Я - жінка (чоловік) і можу _____
6. Я - жінка (чоловік) і рада, коли _____
7. Я - жінка (чоловік) і знаю, що _____
8. Я - жінка (чоловік) і засмучена тим, що _____
9. Я - жінка (чоловік) і роблю _____
10. Я - жінка (чоловік) і мені подобається _____
11. Я - жінка (чоловік) і не хочу, щоб _____
12. Я - жінка (чоловік) і не можу _____
13. Я - жінка (чоловік), і це значить _____
14. Я - жінка (чоловік), і це дає мені можливість _____

Обробка результатів. Спочатку обробку результатів проводить сам випробуваний. В цьому випадку індивідуальна оцінка ступеня стереотипності / нестереотипності носить суб'єктивний характер, тобто сам відповідаючий визначає для себе характеристики гендерного стереотипу. Потім обробку проводить експериментатор. Для кожної пропозиції визначається бал, який показує, наскільки він характеризує відповівшого як ту особу, що відповідає гендерному стереотипу (2 бали), не відповідає (0 балів) або нейтрального (1 бал). Отримані по всіх пропозиціях бали підсумовуються. Приклади пропозицій і варіанти відповідей з оцінкою наведені в табл. 1.

Таблиця 1 – Приклади речень та варіанти відповідей з оцінкою

Незакінчені речення	Варіанти відповідей	Бали
Я – жінка, тому що ...	народилась такою	2
	мені подобається бути такою	0
	просто жінка	1
Я – жінка і хочу, щоб ...	я завжди була гарною	2
	мене поважали та цінували мою думку	0
	був мир у всьому світі	1
Я – жінка і можу ...	бути терплячою	2
	добитися у житті всього сама	0
	дозволити собі деякі речі	1

Інтерпритація набраних балів:

- від 19 до 27 свідчить про те, що особистість характеризує себе як особу, що відповідає гендерному стереотипу;
- від 10 до 18 - про те, що особистістю погано усвідомлюються або «витісняються» власні гендерні характеристики;
- від 0 до 9 свідчить про те, що особистість характеризує себе як особу, що не відповідає гендерному стереотипу.

МЕТОДИКА Вивчення відношення юнаків і дівчат до життя у своїй сім'ї (Т.Шрайбер)

Призначення: методика призначена для діагностики відношення юнаків і дівчат до життя в своїй родині.

Інструкція до тесту: Уважно прочитайте кожне з висловлювань і відзначте своє ставлення до нього за такою шкалою: «повністю згоден», «згоден», «не знаю», «не згоден», «абсолютно не згоден».

1. Найбільш охоче я поїхав би з дому.
2. Якщо сім'я не виконує моїх бажань, я скандалю.
3. У моїй родині мене ніхто не може зрозуміти, тому я обговорюю свої проблеми з друзями, які мене розуміють.
4. Для родини я роблю тільки те, що мені доручають.
5. Якщо в сім'ї виникають якісь проблеми, я іноді сприяю їх вирішенню.
6. Я використовую найменшу можливість, щоб доставити радість своїй родині.
7. Я намагаюся зрозуміти батьків, братів і сестер навіть тоді, коли не вважаю правильним те, що вони від мене вимагають.
8. Якщо я чимось стурбований, то говорю про це відверто з батьками, братами, сестрами і прошу у них поради.

Обробка та інтерпретація результатів

Вага суджень

Оціночні судження	Питання №5-8	Питання №1-4
Повністю згоден	5	1
Згоден	4	2
Не знаю	3	3
Не згоден	2	4
Абсолютно не згоден	1	5

Вага висловлювань

№ висловлювання	Вага висловлювання
1	1,1
2	1,95
3	3
4	4
5	6
6	7
7	8
8	8,95

Підрахунок проводиться з використанням таблиць: «Вага суджень» і «Вага висловлювань». Для цього необхідно послідовно перемножити ці показники по кожному з висловлювань респондента, а потім підсумувати результати творів. Далі необхідно розрахувати Коефіцієнт відношення до життя в своїй сім'ї:

$$K = [(Сума\ множень - 40) / 140] * 100\%$$

Об'єктом пильної уваги повинні стати сім'ї, в яких діти показали низькі оцінки ставлення до життя в своїй родині. У цих випадках величина коефіцієнта менше 40%.

МЕТОДИКА «Спілкування у родині» (Ю.Альошина, Л.Гозман, Є.Дубовська)

Призначення тесту. Методика призначена для дослідження характеру спілкування між подружжям.

Інструкція до тесту

Виберіть відповідь, яка найбільш точно описує ваші відносини з дружиною (чоловіком).

1. Чи можна сказати, що вам з дружиною (чоловіком), як правило, подобаються одні й ті ж фільми, книги, спектаклі?

- a) так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) немає.

2. Чи часто у вас в розмові з дружиною (чоловіком) виникає почуття спільності, повного взаєморозуміння?

- a) дуже рідко;
- b) досить рідко;

- c) досить часто;
- d) дуже часто.

3. Чи є у вас улюблені фрази, вирази, які означають для вас двох одне й те саме, і ви з задоволенням використовуєте їх?

- a) так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) немає.

4. Чи можете ви передбачити, чи сподобається вашій дружині (чоловікові) фільм, книга і т.п.?

- a) так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) немає.

5. Як ви думаєте, чи відчуває ваша дружина (чоловік), чи подобається вам те, що вона (він) говорить або робить, якщо ви прямо їй (йому) про це не говорите?

- a) практично завжди;
- b) досить часто;
- c) досить рідко;
- d) практично ніколи.

6. Чи розповідаєте ви дружині (чоловікові) про свої стосунки з іншими людьми?

- a) розповідаю практично завжди;
- b) розповідаю досить багато;
- c) розповідаю досить мало;
- d) не розповідаю нічого.

7. Чи бувають у вас з дружиною (чоловіком) розбіжності з приводу того, які стосунки підтримувати з родичами?

- a) так, бувають майже постійно;
- b) бувають досить часто;
- c) бувають досить рідко;
- d) ні, не бувають майже ніколи.

8. Наскільки добре ваша дружина (чоловік) розуміє вас?
- a) дуже добре розуміє;
 - b) швидше добре, ніж погано;
 - c) швидше погано, ніж добре;
 - d) зовсім не розуміє.
9. Чи можна сказати, що ваша дружина (чоловік) відчуває, що ви ображені або роздратовані чимось, але не хочете цього показати?
- a) так, це так;
 - b) ймовірно, це так;
 - c) наврядчи це так;
 - d) ні, це не так.
10. Як ви вважаєте, чи розповідає вам дружина (чоловік) про свої невдачі і промахи?
- a) розповідає практично завжди;
 - b) розповідає досить часто;
 - c) розповідає досить рідко;
 - d) не розповідає практично ніколи.
11. Чи буває так, що якесь слово або предмет викликає у вас двох один й той самий спогад?
- a) дуже рідко;
 - b) досить рідко;
 - c) досить часто;
 - d) дуже часто.
12. Коли у вас неприємності, поганий настрій, чи стає вам легше від спілкування з дружиною (чоловіком)?
- a) практично завжди;
 - b) досить часто;
 - c) досить рідко;
 - d) практично ніколи.
13. Як ви думаєте, чи є теми, на які дружині (чоловікові) важко і неприємно розмовляти з вами?
- a) таких тим дуже багато;
 - b) їх досить багато;
 - c) їх досить мало;
 - d) таких тим дуже мало.

14. Чи буває так, що в розмові з дружиною (чоловіком) ви відчуваєте себе скуто, не можете підібрати потрібних слів?
- a) дуже рідко;
 - b) досить рідко;
 - c) досить часто;
 - d) дуже часто.
15. Чи є у вас з дружиною (чоловіком) «сімейні традиції»?
- a) так;
 - b) швидше так, ніж ні;
 - c) скоріше ні, ніж так;
 - d) немає.
16. Чи може ваша дружина (чоловік) без слів зрозуміти, який у вас настрій?
- a) практично ніколи;
 - b) досить рідко;
 - c) досить часто;
 - d) практично завжди;
17. Чи можна сказати, що у вас з дружиною (чоловіком) однакове ставлення до життя?
- a) так;
 - b) швидше так, ніж ні;
 - c) скоріше ні, ніж так;
 - d) немає.
18. Чи буває так, що ви не розповідаєте дружині (чоловікові) новину, важливу для вас, але до неї (до нього) не має прямого відношення?
- a) дуже рідко;
 - b) досить рідко;
 - c) досить часто;
 - d) дуже часто.
19. Розповідає вам ваша дружина (чоловік) про свій фізичний стан?
- a) розповідає майже все;
 - b) розповідає досить багато;
 - c) розповідає досить мало;
 - d) не розповідає майже нічого.

20. Чи відчуваєте ви, чи подобається вашій дружині (чоловікові) те, що ви робите чи говорите, якщо вона (він) прямо не говорить про це?

- a) практично завжди;
- b) досить часто;
- c) досить рідко;
- d) практично ніколи.

21. Чи можна сказати, що ви згодні один з одним в оцінках більшості своїх друзів?

- a) ні;
- b) скоріше ні, ніж так;
- c) скоріше так, ніж ні;
- d) так.

22. Як ви думаєте, чи може ваша дружина (чоловік) передбачити, сподобається вам той чи інший фільм, книга і т.п.?

- a) думаю, так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) думаю, немає.

23. Якщо вам трапляється зробити помилку, розповідаєте ви дружині (чоловікові) про свої невдачі?

- a) не розповідаю практично ніколи;
- b) розповідаю досить рідко;
- c) розповідаю досить часто;
- d) розповідаю практично завжди.

24. Чи буває так, що коли ви перебуваєте серед інших людей, дружині (чоловікові) досить подивитися на вас, щоб зрозуміти, як ви ставитеся до того, що відбувається?

- a) практично завжди;
- b) досить часто;
- c) досить рідко;
- d) практично ніколи.

25. Як ви вважаєте, наскільки ваша дружина (чоловік) відверта з вами?

- a) повністю відверта;
- b) швидше відверта;
- c) швидше невідверта;
- d) зовсім невідверта.

26. Чи можна сказати, що вам легко спілкуватися з дружиною (чоловіком)?

- a) так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) ні.

27. Чи часто ви дурієте, спілкуючись один з одним?

- a) дуже рідко;
- b) досить рідко;
- c) досить часто;
- d) дуже часто.

28. Чи буває так, що після того, як ви розповіли дружині (чоловікові) про щось для вас важливе, вам доводилося пошкодувати, що «бовкнули зайве»?

- a) ні, практично ніколи;
- b) досить рідко;
- c) досить часто;
- d) так, майже завжди.

29. Як ви думаєте, чи є у вашої дружини (чоловіка) неприємності, поганий настрій, і чи стає їй (йому) легше від спілкування з вами?

- a) ні, майже ніколи;
- b) досить рідко;
- c) досить часто;
- d) так, практично завжди.

30. Наскільки ви відверті з дружиною (чоловіком)?

- a) повністю відвертий;
- b) швидше відвертий;
- c) швидше невідвертий;
- d) зовсім невідвертий.

31. Чи завжди ви відчуваєте, коли ваша дружина (чоловік) ображена або роздратована чимсь, якщо вона не хоче вам цього показати?

- a) так, це так;
- b) ймовірно, це так;
- c) навряд чи це так;
- d) ні, це не так.

32. Чи трапляється, що ваші погляди по якомусь важливому для вас питанню не збігаються з думкою вашої дружини (чоловіка)?

- a) дуже рідко;
- b) досить рідко;
- c) досить часто;
- d) дуже часто.

33. Чи буває так, що ваша дружина (чоловік) не ділиться з вами новиною, яка важлива особисто для неї (нього), але до вас безпосереднього відношення не має?

- a) дуже часто;
- b) досить часто;
- c) досить рідко;
- d) дуже рідко.

34. Чи можете ви без слів зрозуміти, який у вашої дружини (чоловіка) настрій?

- a) практично завжди;
- b) досить часто;
- c) досить рідко;
- d) практично ніколи.

35. Чи часто виникає у вас з дружиною (чоловіком) «почуття «ми»?

- a) дуже часто;
- b) досить часто;
- c) досить рідко;
- d) дуже рідко.

36. Наскільки добре ви розумієте свою дружину (чоловіка)?

- a) зовсім не розумію;
- b) швидше погано, ніж добре;
- c) швидше добре, ніж погано;
- d) повністю розумію.

37. Чи розповідає вам дружина (чоловік) про свої стосунки з іншими людьми?

- a) не розповідає практично нічого;
- b) розповідає досить мало;
- c) розповідає досить багато;
- d) розповідає практично все.

38. Чи буває так, що в розмові з вами дружина (чоловік) відчуває себе напружено, скуто, не може підібрати потрібних слів?

- a) дуже рідко;
- b) досить рідко;
- c) досить часто;
- d) дуже часто.

39. Чи є у вас таємниці від дружини (чоловіка)?

- a) є;
- b) швидше є, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж є;
- d) немає.

40. Чи часто ви, звертаючись один до одного, використовуєте смішні прізвиська?

- a) дуже часто;
- b) досить часто;
- c) досить рідко;
- d) дуже рідко.

41. Чи є теми, на які вам важко і неприємно говорити з дружиною (чоловіком)?

- a) таких тем дуже багато;
- b) їх досить багато;
- c) їх досить мало;
- d) таких тем дуже мало.

42. Чи часто у вас з дружиною (чоловіком) виникають розбіжності з приводу того, як виховувати дітей?

- a) дуже рідко;
- b) досить рідко;
- c) досить часто

d) дуже часто.

43. Як ви думаєте, чи можна сказати, що вашій дружині (чоловікові) легко спілкуватися з вами?

- a) так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) немає.

44. Чи розповідаєте ви дружині (чоловікові) про свій фізичний стан?

- a) розповідаю майже все;
- b) розповідаю досить багато;
- c) розповідаю досить мало;
- d) не розповідаю майже нічого.

45. Як ви думаєте, чи доводилося вашій дружині (чоловікові) шкодувати, що вона (він) розповіла (л) вам щось дуже важливе для неї (нього)?

- a) практично ніколи;
- b) досить рідко;
- c) досить часто;
- d) у більшості випадків.

46. Чи виникало у вас коли-небудь почуття, що у вас з дружиною (чоловіком) є своя мова, невідома нікому з оточуючих?

- a) так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) немає.

47. Як ви вважаєте, чи є у вашої дружини (чоловіка) таємниці від вас?

- a) так;
- b) швидше так, ніж ні;
- c) скоріше ні, ніж так;
- d) немає.

48. Чи буває так, що, коли ви знаходитесь серед інших людей, вам досить подивитися на дружину (чоловіка), щоб, зрозуміти, як вона (він) відноситься до подій?

- a) дуже часто;
- b) досить часто;
- c) досить рідко
- d) дуже рідко.

Обробка та інтерпретація результатів тесту

Ключ до тесту:

1. Довіра у спілкуванні:
 - оцінка себе: № +6; +18; -23; +30; -39; +44.
 - оцінка чоловіку/дружині : № +10; +19; +25; -33; -37; -47.
2. Взаєморозуміння між подружжям:
 - оцінка себе: № +4; +20; -24; +31; +34; -36.
 - оцінка чоловіку/дружині: № +5; +8; +9; -16; +22; +48.
3. Збіг у поглядах подружжя:
 - № +1; -7; +17; -21; +32; +42.
4. Спільні символи родини:
 - № +3; -11; +15; +35; +40; +46;
5. Легкість спілкування між подружжям:
 - № -2; +14; +26; -27; +38; +43.
6. Психотерапевтичність спілкування:
 - № +12; -13; +28; -29; -41; +45.

Бали за кожну відповідь нараховуються відповідно до наступної таблиці:

Знак перед номером питання в ключі	Варіант відповіді			
	a	b	c	d
+	4	3	2	1
-	1	2	3	4

Загальний показник за шкалою дорівнює сумі балів, набраних респондентом за даною шкалою, розділеної на кількість запитань к даній шкалі.

МЕТОДИКА Тест-опитувальник задоволеності шлюбом

(В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко).

Призначення: дана методика призначена для експрес-діагностики ступеня задоволеності / незадоволеності шлюбом подружжя.

Інструкція: уважно прочитайте кожне твердження і виберете один з трьох запропонованих варіантів відповідей. Намагайтеся уникати проміжних відповідей, таких як «важко сказати», «важко відповісти».

1. Коли люди живуть так близько, як це відбувається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини:

- а) вірно;
- б) не впевнений;
- в) невірно.

2. Ваші подружні відносини приносять вам:

- а) швидше занепокоєння і страждання;
- б) важко відповісти;
- в) скоріше радість і задоволення.

3. Родичі і друзі оцінюють ваш шлюб:

- а) як вдалий;
- б) щось середнє;
- в) як невдалий.

4. Якби ви могли, то:

- а) ви б багато що змінили в характері вашого чоловіка (вашої дружини);
- б) важко сказати;
- в) ви б не стали нічого змінювати.

5. Одна з проблем сучасного шлюбу в тому, що все «приїдається», в тому числі і сексуальні відносини:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

6. Коли ви порівнюєте ваше сімейне життя із сімейним життям ваших друзів і знайомих, вам здається:

- а) що ви нещасніші інших;
- б) важко сказати;
- в) що ви щасливіші інших.

7. Життя без сім'ї, близької людини - надто дорога ціна за повну самотійність:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (вашої дружини) була б неповноцінною:

- а) так, вважаю;
- б) важко сказати;
- в) ні, не вважаю.

9. Більшість людей в якійсь мірі обманюються у своїх очікуваннях щодо шлюбу:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення:

- а) вірно;
- б) не можу сказати;
- в) невірно.

11. Якби повернувся час, коли ви вступали в шлюб, то вашим чоловіком (дружиною) міг би стати:

- а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина);
- б) важко сказати;
- в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).

12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік, поруч з вами:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

13. На жаль, недоліки вашого чоловіка часто переважають його гідності:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя криються:

- а) швидше за все, в характері вашого чоловіка (дружини);
- б) важко сказати;
- в) скоріше в вас самих.

15. Почуття, з якими ви вступали в шлюб:

- а) посилюлися;
- б) важко сказати;
- в) ослабли.

16. Шлюб притуплює творчі можливості людини:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

17. Можна сказати, що ваш чоловік (дружина) володіє такими перевагами, які компенсують його недоліки:

- а) згоден;
- б) щось середнє;
- в) не згоден.

18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

19. Вам здається, що ваш чоловік (дружина) часто робить дурниці, говорить невлад, недоречно жартує:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) невірно.

20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі:
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя того порядку і організованості, яких ви очікували:
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
22. Не праві ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу:
- а) згоден;
 - б) важко сказати;
 - в) не згоден.
23. Як правило, суспільство вашого чоловіка доставляє вам задоволення:
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
24. По правді сказати, у вашому подружньому житті немає і не було жодного світлого моменту:
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.

Обробка та інтерпретація результатів

Ключ:

1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в, 22а, 23а, 24в.

Порядок підрахунку: якщо обраний підслідними варіант відповіді («а» або «в») збігається з наведеними у ключі, то нараховується 2 бали; якщо проміжний («б») - 1 бал; за відповідь, не збігається з наведеними, - 0 балів. Далі підраховується сумарний бал по всім відповідям. Можливий діапазон тестового балу 0-48 балів.

Норми

0–16 балів – абсолютно неблагополучна родина;

17–22 бали – неблагополучна;

23–26 балів – скоріше неблагополучна;

27–28 балів – перехідна;

29–32 бали – скоріш благополучна;

33–38 балів – благополучна.

МЕТОДИКА Тест-опитувальник «Стиль виховання» (Р.Овчарова)

Призначення тесту: дана методика дозволяє визначити, який стиль спілкування з дитиною ви використовуєте

Інструкція: для кожного твердження виберете один варіант відповіді.

1. Чи вважаєте ви, що дитина повинна:
 - а) ділитися з вами всіма своїми думками і почуттями, розповідати про все, що відбувається з нею та навколо неї;
 - б) розповідати вам тільки те, чим вона сама захоче поділитися;
 - в) залишати свої думки і переживання при собі.

2. Якщо ви дізнаєтеся, що ваша дитина взяла іграшку в іншої дитини в її відсутність і без дозволу, то ви:
 - а) поговорите з дитиною «по душах», і надасте їй самій прийняти правильне рішення;
 - б) надасте дітям самим розбиратися в своїх проблемах;
 - в) посварите дитину при інших дітях і змусите повернути взятку без дозволу іграшку і вибачитися.

3. Якщо ваша дитина, зазвичай активна, рухлива і не дуже дисциплінована, зосередилась і добре виконала те, про що ви її просили (зробила домашнє завдання, винісла сміття, прибрала в квартирі), то ви:
 - а) похвалите її і будете розповідати рідним і знайомим при слушній нагоді про те, яка вона у вас молодець;
 - б) порадієте і постараетесь з'ясувати, чому сьогодні все так добре вийшло;
 - в) приймете як належне і скажете: «Завжди б так».

4. Дитина забула сказати вам «спасибі», була не дуже чемна з вами. Що ви будете робити?

- а) змусите дитину виправити свою помилку;
- б) не звернете на це уваги;
- в) не згадуючи про невічливу поведінку дитини, розповісте їй якусь історію про те, як невічливість заважає нам жити.

5. Діти спокійно грають. У вас з'явилося трохи вільного часу. Чому ви віддасте перевагу робити?

- а) прослідкуєте за тим, як діти грають і спілкуються з боку, не втручаючись;
- б) ввімкнетеся в гру: допоможете, підкажете чи зробите зауваження;
- в) порадієте, що в будинку спокійно, і займетеся своїми справами.

6. З яким з тверджень ви повністю згодні:

- а) почуття і переживання дитини поверхневі, у неї все швидко минає, і не варто тому звертати увагу на «вибухи» її емоцій;
- б) емоції і переживання дитини важливі фактори, за допомогою яких її можна навчати і виховувати;
- в) почуття і переживання дитини унікальні і значущі, і ставитися до них потрібно дбайливо і тактовно.

7. Ваш базовий принцип при взаємодії з дитиною:

- а) дитина слабка, але нерозумна, недосвідчена, і тільки дорослий може і повинен навчити і виховати її;
- б) у дитини великі можливості для саморозвитку, а співпраця з дорослим має спрямовуватися на максимальне підвищення активності самої дитини;
- в) дитина розвивається в основному під впливом спадковості, і управляти процесом її розвитку практично неможливо, так що головна турбота батьків, щоб дитина була здорова, сита і не здійснювала неприйнятних вчинків.

8. Як ви ставитеся до активності самої дитини:

- а) позитивно, оскільки без неї неможливий повноцінний розвиток особистості;

- б) негативно, так як активність дитини часто заважає всім планам навчання і виховання;
- в) позитивно, але тільки тоді, коли прояви активності узгоджені з батьками.

9. Дитина не хоче виконувати домашнє завдання, мотивуючи це тим, що вже багато разів виконувала подібні завдання без помилок. Ваші дії:

- а) усунути і нічого не станете робити. Не хоче робити і не треба;
- б) змусили б виконати роботу;
- в) знайшли б в завданні щось нове або запропонували б ускладнити його так, щоб було цікаво вирішувати.

10. З яким з тверджень ви повністю згодні:

- а) дитина повинна бути вдячною дорослим за турботу про неї;
- б) якщо дитина не усвідомлює і не цінує турботу про неї, то вона неодмінно коли-небудь пошкодує про це;
- в) батьки повинні бути вдячні дітям за їх любов і довіру.

Обробка і інтерпретація результатів

Ключ до тесту

№	Бали за варіант «А»	Бали за варіант «Б»	Бали за варіант «В»
1.	2	3	1
2.	3	1	2
3.	2	3	1
4.	2	1	3
5.	3	2	1
6.	1	2	3
7.	2	3	1
8.	3	1	2
9.	1	2	3
10.	2	1	3

Якщо ви набрали від 25 до 30 балів, то ви віддаєте перевагу демократичному стилю спілкування з дитиною.

Якщо ви набрали від 20 до 24 балів, ви схильні до авторитарного стилю.

Якщо ви набрали від 10 до 19 балів, то ваш стиль спілкування ліберальний.

Батьки, які віддають перевагу *ліберальному стилю*, схильні усуватися від виховання дитини. Вони вважають, що виховувати і навчати дитину повинні люди, які мають спеціальну освіту, тобто педагоги і вихователі. Дитина може користуватися всюдозволеністю, їй надають повну свободу і не вимагають при цьому відповідати за те, що вона робить або говорить. Батьки відіграють роль доброго великого дорослого, який дає дитині знижку, як безпорадному і безнадійному, відноситься до неї як до некомпетентної і несамостійної, а тому невартої поваги. Вони знижуються до потреб своєї дитини або ж грають роль мучеників, переносючи все те, що творить їх нерозумне і безвідповідальне дитя. Можливо і просто батьківська байдужість (таке трапляється, коли батьки занадто перевантажені роботою). Діти, батьки яких вважають за краще ліберальний стиль, частіше проявляють схильність до суїциду. У кращому випадку вони звикають робити все для себе самі, але при цьому не довіряють людям і вважають за краще не вдаватися до будь-чийої допомоги.

Батьки, які віддають перевагу *авторитарному стилю*, не вважають за потрібне рахуватися з думкою дитини про те, чого вона хоче, що їй потрібно і до чого вона прагне. Для них абсолютно ясно, як буде краще, а якщо вона з цим сценарієм не згодна, то або малий, або дурний, або і те й інше. Часто батьки з переважанням авторитарного стилю спілкуються з дитиною погрозами або шляхом постановки умов, тобто дбають насамперед про себе, а не про дитину, потреби якої заперечуються. Дитина живе з відчуттям, що вона нічого не означає, її потреби і почуття не йдуть в розрахунок. Авторитарні батьки вважають за можливе застосовувати різні фізичні покарання, кричати на дітей. Діти таких батьків можуть вирости як слабкими і безпорадними «жертвами», які вважають себе винними у всьому поганому, що відбувається з ними, так і рішучими, жорсткими людьми, які вважають за краще незалежність і твердість і в той же час у всіх своїх невдачах звинувачують все і всіх, крім себе.

Оптимальний стиль виховання, розуміється, *демократичний*, коли батьки висловлюють свою думку з різних питань життя, але завжди відкриті до діалогу, готові вислухати думку дитини і погодитися з нею, якщо вона пропонує розумне рішення проблеми, а також якщо справа стосується його особистого вибору: вибору друзів, професії, занять і хобі. Такі батьки дають дитині впевнену, підтримуючу турботу, вони дуже чутливі до потреб дитини. Дитина відчуває батьківську любов і турботу, охоче і легко приймає допомогу, їй комфортно в тому оточенні, в якому вона живе. Батьки допомагають тільки тоді, коли це дійсно необхідно, в інших же випадках заохочують думати і робити те, що вона здатна робити для себе. Діти батьків, які віддають перевагу демократичному стилю спілкування, частіше домагаються значних успіхів у своєму дорослому житті.

Велике значення має узгодженість батьківських поглядів на виховання. Ще більш важливо, ніж згода в методах виховання, щоб між батьками були гармонійні відносини. Тоді і дійти згоди з питань виховання набагато легше. Якщо між батьками немає згоди, то вони по-різному оцінюють один і той же вчинок, а мама може похвалити за те, за що папа вилаяв, і навпаки. Дитина в цьому випадку не розуміє, що насправді правильно, а що –ні; вона ні в чому не може бути впевненою, а значить, не відчуває себе в безпеці. Не розуміючи, чому до неї пред'являються певні вимоги, дитина не може нормально розвиватися, живе в стані психологічного стресу. Діти, які ростуть в таких умовах, складають групу ризику по розвитку неврозів.

МЕТОДИКА Опитувальник «Підлітки про батьків»

(Л.Вассерман, І.Горькова, О.Роміцина).

Призначення: дана методика призначена для вивчення установок, поведінки і методів виховання батьків так, як бачать їх діти в підлітковому віці. Вона дозволяє описати відносини з батьками по найбільш загальним проявам:

- доброзичливість;
- ворожість;
- автономія;
- директивність;
- непослідовність батьків.

Інструкція: просимо вас оцінити, виходячи з власного досвіду, які із зазначених положень найбільше характерні для ваших батьків:

- Якщо ви вважаєте, що твердження повністю відповідає виховним принципам вашого батька або матері, обведіть кружком цифру «2».
- Якщо ви вважаєте, що це висловлювання частково підходить для вашого батька (або матері), обведіть цифру «1».
- Якщо ж, на вашу думку, твердження не відноситься до вашого батька (або матері), обведіть цифру «0».

№	Мій батько/мати	Так	Частково	Ні
1	Дуже часто посміхається мені	2	1	0
2	Категорично вимагає, щоб я засвоїв, що я можу робити, а що - ні	2	1	0
3	Володіє недостатньою терплячістю щодо мене	2	1	0
4	Коли я йду, сам вирішує, коли я повинен повернутися	2	1	0
5	Завжди швидко забуває те, що сам говорить або наказує	2	1	0
6	Коли у мене поганий настрій, радить мені заспокоїтися або розвеселитися	2	1	0
7	Вважає, що у мене має існувати багато правил, які я зобов'язаний виконувати	2	1	0
8	Постійно скаржиться комусь на мене	2	1	0
9	Надає мені стільки свободи, скільки мені треба	2	1	0
10	За одне й те ж саме один раз карає, а інший - прощає	2	1	0
11	Дуже любить робити що-небудь разом	2	1	0
12	Якщо призначає якусь роботу, то вважає, що я повинен робити тільки її, поки не закінчу	2	1	0
13	Починає сердитися і обурюватися з приводу будь-якої дрібниці, яку я зробив	2	1	0
14	Не вимагає, щоб я запитував у нього дозволу, щоб йти туди, куди захочу	2	1	0

15	Відмовляється від багатьох своїх справ в залежності від мого настрою	2	1	0
16	Намагається розвеселити і надихнути мене, коли мені сумно	2	1	0
17	Завжди наполягає на тому, що за всі мої провини я повинен бути покараний	2	1	0
18	Мало цікавиться тим, що мене хвилює і чого я хочу	2	1	0
19	Допускає, що я міг би йти куди хочу щовечора	2	1	0
20	Має певні правила, але іноді дотримується їх, а іноді - ні	2	1	0
21	Завжди з розумінням вислуховує мої погляди і думки	2	1	0
22	Стежить за тим, щоб я завжди робив те, що мені сказано	2	1	0
23	Іноді викликає у мене відчуття, що я йому противний	2	1	0
24	Практично дозволяє мені робити все, що мені подобається	2	1	0
25	Змінює свої рішення так, як йому зручно	2	1	0
26	Часто хвалить мене за що-небудь	2	1	0
27	Завжди точно хоче знати, що я роблю і де перебуваю	2	1	0
28	Хотів би, щоб я став іншим, змінився	2	1	0
29	Дозволяє мені самому вибирати собі справу до душі	2	1	0
30	Іноді дуже легко мене прощає, а іноді - ні	2	1	0
31	Намагається відкрито показати, що любить мене	2	1	0
32	Завжди стежить за тим, що я роблю на вулиці або в школі	2	1	0
33	Якщо я зроблю що-небудь не так, постійно і всюди говорить про це	2	1	0
34	Надає мені багато свободи. Рідко говорить «повинен» або «не можна»	2	1	0

35	Непередбачуваний в своїх вчинках, якщо я зроблю що-небудь погане або хороше	2	1	0
36	Вважає, що я повинен мати власну думку з кожного питання	2	1	0
37	Завжди ретельно стежить за тим, яких друзів я маю	2	1	0
38	Не буде зі мною говорити, поки я сам не почну, якщо до цього я його чимось зачеплю чи ображу	2	1	0
39	Завжди легко мене прощає	2	1	0
40	Хвалить і карає дуже непослідовно: іноді занадто багато, а іноді занадто мало	2	1	0
41	Завжди знаходить час для мене, коли це мені необхідно	2	1	0
42	Постійно вказує мені, як себе поводити	2	1	0
43	Цілком можливо, що, по суті, мене ненавидить	2	1	0
44	Проведення канікул я планую за власним бажанням	2	1	0
45	Іноді може образити, а іноді буває добрим і вдячним	2	1	0
46	Завжди відверто відповість на будь-яке питання, про що б я не запитав	2	1	0
47	Часто перевіряє, чи все я прибрав, як він велів	2	1	0
48	Нехтує мною, як мені здається	2	1	0
49	Не втручається в те, прибираю я чи ні мою кімнату (або куточок) - це моя фортеця	2	1	0
50	Дуже неконкретний в своїх бажаннях і вказівках	2	1	0

Обробка і інтерпретація результатів

Після того як підліток заповнив обидва бланки (на батька і на матір), всі отримані дані зводяться в «оціночний лист» окремо на

матір, і на батька. Потім по кожному параметру підраховується арифметична сума «сирих» балів:

POZ – позитивний інтерес;

DIR – директивність;

HOS – ворожість;

AUT – автономність;

NED – непослідовність.

Далі «сирі» бали переводяться в стандартизовані. Стандартизовані дані розташовуються від 1 до 5, нормою є середнє значення, тобто 3. Якщо по параметру вийшло 1-2 бали, то можна говорити, що він слабо виражений, якщо ж 4-5 – то вимірювана якість виражена цілком чітко.

Оцінка матері сином

Шкала позитивного інтересу. Перш за все психологічне прийняття матері хлопчики-підлітки бачать у відносно критичному підході до них. Підлітки часто відчують потребу в допомозі та підтримці матері, в більшості випадків приймають її думку, схильні погоджуватися з нею. Такі ж форми поведінки, як владність, підозрілість, тенденція до лідерства заперечуються. У той же час сини не чекають від матері надмірного конформізму, аж до тенденції «йти на поводу». Проте просто компетентну поведінку, дружній спосіб спілкування і нормальні емоційні контакти виявляються недостатніми для того, щоб підліток міг стверджувати, що мати відчуває по відношенню до нього позитивний інтерес. Вони прагнуть до сверхопіки сильної, дорослої та самостійної людини.

Шкала директивності. Директивність матері по відношенню до сина підлітки бачать у нав'язуванні їм почуття провини по відношенню до неї, її деклараціям і постійним нагадуванням про те, що «мати жертвує всім заради сина», повністю бере на себе відповідальність за все, що зробила, робить і буде робити дитина. Матір'ю як би затверджується початкова залежність її статусу і оцінки оточуючих від відповідності сина «еталону дитини», забуваючи при цьому можливість інших варіантів самовираження. Таким чином, мати прагне будь-яким способом виключити неправильну поведінку сина, щоб «не вдарити в бруд обличчям». Прості ж форми прояву чуйності, прояви симпатії, що викликають позитивні емоційні відносини, негативно корелюють з директивною формою взаємодії матері і підлітка.

Шкала ворожості. Ворожість матері у відносинах з сином-підлітком характеризується її агресивністю і надмірною строгістю в міжособистісних стосунках. Орієнтування матері виключно на себе, її самолюбство, зайве самоствердження, як правило, виключають прийняття дитини. Вона сприймається перш за все як суперник, якого необхідно придушити, щоб затвердити свою значимість. Так, емоційна холодність до підлітка маскується і часто видається за стриманість, скромність, дотримання «етикету» та навіть підпорядкованість йому. У той же час може спостерігатися яскраво виражена підозрілість, схильність до надмірної критики на адресу сина і оточуючих, метою якої є прагнення принизити їх в очах оточуючих. Поряд з цим постійно (головним чином на вербальному рівні) демонструється позитивна активність, відповідальність за долю сина.

Шкала автономності. Автономність матері у відносинах з сином розуміється їм як диктат, повне захоплення влади, навіть деяка маніакальність в цьому відношенні, що не визнає ніяких варіацій. Мати при цьому не сприймає дитину як особистість, зі своїми почуттями, думками, поглядами й спонуканнями, вона являє собою «сліпу» силу влади і амбіцій, якій всі, незважаючи ні на що, зобов'язані підкорятися. При цьому адаптивна форма авторитету матері, заснована на довірі та повазі, а також прийнятні форми жорсткості і різкості (коли вони враховують ситуацію), виявляються нехарактерними для автономності матерів у відносинах з синами-підлітками. Також, на думку синів, ні емоційна прив'язаність, ні дружній стиль спілкування не можуть бути пов'язані з відгородженістю, незалученістю матері у справи сина.

Шкала непослідовності. Непослідовність проведеної матір'ю лінії виховання оцінюється підлітками як якесь чергування (в залежності від ступеня інформативної значимості) таких психологічних тенденцій, як панування сили і амбіцій і покірність (в адаптивних формах), делікатність і сверхальтруїзм і недовірлива підозрілість. Причому всі вони мають тенденцію до екстремальних форм прояву (амплітуда коливань максимальна).

Оцінка батька сином

Шкала позитивного інтересу. Позитивний інтерес у відносинах з сином розглядається як відсутність грубої сили, прагнення до нероздільної влади в спілкуванні з ним. Підлітки говорять про позитивний інтерес у випадках, коли батьки прагнуть досягти їх поваги і

шанування батьківського авторитету, не вдаючись до догм. Психологічне прийняття сина батьком засноване перш за все на довірі. При подібних відносинах характерно знаходити істину в суперечці, прислухаючись до різних аргументів і віддаючи перевагу логіці здорового глузду. Тут повністю заперечується будь-який конформізм.

Шкала директивності. Директивність у відносинах з сином батько проявляє в формі тенденції до лідерства, шляхом завоювання авторитету, заснованого на фактичних досягненнях і домінантному стилі спілкування. Його влада над сином виражається головним чином в управлінні і своєчасної корекції поведінки дитини, виключаючи амбітну деспотичність. При цьому він дуже чітко дає зрозуміти дитині, що заради його благополуччя жертвує деякою наявною у нього частинкою влади; що це не просто заступництво, а прагнення вирішувати всі мирно, незважаючи на ступінь роздратування.

Шкала ворожості . Жорсткі батьки завжди погоджуються з загальноприйнятою думкою, занадто дотримуються конвенцій, прагнуть задовольнити вимоги інших бути «хорошим» батьком і підтримувати позитивні відносини. Виховуючи, вони намагаються вимуштрувати свого сина відповідно до прийнятого в даному суспільстві і в даній культурі уявлень про те, якою повинна бути ідеальна дитина. Батьки прагнуть дати синам ширшу освіту, розвивати різні здібності, що часто призводить до непосильного навантаження на молодий організм. Поряд з цим виявляється повна залежність від думки оточуючих, побоювання і безпорадність, неможливість протистояти їм. У той же час по відношенню до сина батько суворий і педантичний. Підліток постійно знаходиться в стані тривожного очікування низької оцінки його діяльності та покарання батьківським відкиданням за формулою: «Як ти смієш не відповідати тому, що чекають від тебе, адже я жертвую всім, щоб зробити з тебе людину». Тут же звучить постійне невдоволення, скептичне ставлення до досягнен сина, що неминуче знижує мотивацію його діяльності.

Шкала автономності. Автономність батька у відносинах з сином проявляється в формальному відношенні до виховання, в зайвої неупередженості в процесі спілкування. Взаємодія ґрунтується на позиціях сили і деспотичності. Батько «помічає» сина тільки в випадках, коли той що-небудь накоїв, причому навіть на розбір того, що сталося, як правило, «не вистачає часу». Батько дуже зайнятий собою, щоб вникати в життя і проблеми сина. Про них він дізнається

тільки з його прохань допомогти або порадитися в тому чи іншому питанні, не дуже навантажуючи себе поясненнями. Його не цікавлять захоплення сина, коло його знайомств, навчання в школі, він тільки вдає, що це його турбує. Часто його просто дратує, коли син звертається до нього. На його думку, син «сам повинен все знати».

Шкала непослідовності. Непослідовність застосовуваних батьком виховних заходів по відношенню до синів-підлітків останні бачать в непередбачуваності, неможливості передбачити, як їх батько відреагує на ту чи іншу ситуацію, подію: чи піддасть сина суворому покаранню за дрібні проступки або злегка пожуристь за щонебудь істотне, просто прийнявши впевненість останнього в тому, що це більше не повториться; такий батько або довго і педантично буде «промивати кісточки», або прийме на віру запевнення сина в невинності і т. п. При порівнянні практики матерів і батьків хлопчиками-підлітками виявляються такі характерні відмінності. При психологічному прийнятті батьками сина у батьків в порівнянні з матерями домінує відсутність тенденції до лідерства, оскільки вони прагнуть досягти розташування і шанування їх авторитету, не вдаючись до сили, на відміну від матерів, які у виняткових випадках дозволяють собі авторитаризм в міжособистісних відносинах «заради блага» дитини. У той же час у матерів в якості позитивного інтересу хлопчики відзначають критичний підхід до них і сверхопека, тоді як у батьків більш виражена незалежність і твердість позицій. За шкалою директивності у матерів, у порівнянні з батьками, на перший план виступає тенденція до заступництва, оскільки матері більш схильні впливати на дітей індуктивною технікою. Також матері готові піти на компроміс заради досягнення своєї мети, тоді як батьки вважають за краще авторитет сили. Ворожість матерів відрізняється від аналогічної характеристики батьків тим, що у матерів вона проявляється в результаті боротьби за свою незалежність, а у батьків - це скоріше тенденція до конформності по відношенню до оточуючих. Автономність матерів і батьків заснована на деспотичної «сліпий» влади, яка не терпить потурання, однак у матерів помічений акцент на відсутності вимог-заборон щодо підлітків, а у батьків - відгородженість. І у тих і у інших відсутня навіть тенденція до заступництва, хоча батьки можуть, як виняток, відірватися від справ і почути прохання підлітка. Непослідовність же в проведенні лінії виховання у обох батьків однаково оцінюється підлітками як тенденція до екстремально-

суперечливим формами прояву з максимальною амплітудою вираження. Причому у матерів протилежністю силі і недовірі є поступливість і гіперпроективність, а у батьків - довірливість і конформізм.

Оцінка мати дочкою

Шкала позитивного інтересу. Позитивне ставлення до дочки з боку матері, засноване на психологічному прийнятті, описується підлітками-дівчатками як відношення до маленької дитини, яка постійно вимагає уваги, турботи, допомоги, яка сама по собі мало що може. Такі матері часто схвалюють звернення за допомогою дочок у випадках сварок або будь-яких ускладнень, з одного боку, і обмеження самостійності - з іншого. Поряд з цим, дівчатка відзначають фактор потурання, коли мати перебуває ніби «на побігеньках» і прагне задовольнити будь-яке бажання дочки.

Шкала директивності. Описуючи директивність своїх матерей, дівчатка-підлітки відзначали жорсткий контроль з їх боку, тенденцію до легкого застосування своєї влади, заснованої на амбіціях, і не вітаючи при цьому висловлення власної думки дочки. Такі матері більше покладаються на строгість покарання, вперто вважаючи, що вони «завжди праві, а діти ще дуже малі, щоб судити про це».

Шкала ворожості. Ворожість матерів їх дочками-підлітками описується як підозріле ставлення до сімейного середовища і дистанція по відношенню до її членів (зокрема, до дітей). Підозрілу поведінку і відмову від соціальних норм призводять їх, як правило, до відгородженості і піднесення себе над іншими.

Шкала автономності. Автономність матерів виключає будь-яку залежність від дитини, її стану, вимог. Заперечуються також будь-які форми турботи і опіки по відношенню до дочок. Такі матері оцінюються підлітками як поблажливі, невимогливі. Вони практично не заохочують дітей, відносно рідко і мляво роблять зауваження, не звертають уваги на виховання.

Шкала непослідовності. Під непослідовністю виховної практики з боку матері дівчинки розуміють різку зміну стилю, прийомів, що представляють собою перехід від дуже суворого - до ліберального і, навпаки, перехід від психологічного прийняття дочки до емоційного її відкидання.

Оцінка батька дочкою

Шкала позитивного інтересу. Дочки описують позитивний інтерес батька як батьківську впевненість в собі, впевненість в тому,

що ні горезвісна батьківська строгість, а увага до підлітка, теплота і відкритість відносин між батьком і дочкою-підлітком є проявом щирого інтересу. Психологічне прийняття дочки характеризується відсутністю різких перепадів від вседозволеності до суворих покарань, тобто домінують теплі дружні стосунки з чітким усвідомленням кордонів того, що можна і чого не можна. Батьківські заборони ж в даному випадку діють тільки на тлі батьківської любові.

Шкала директивності. Дівчатка-підлітки представляють директивність батька в якості способу «твердої чоловічої руки», готової то стиснутися в кулак, то вказати на її місце в суспільстві і, зокрема, в сім'ї. Директивний батько як би направляє зростаючу дівчину на шлях істинний, змушуючи її підкорятися нормам і правилам поведінки, прийнятим в суспільстві і певної культури, вкладаючи в її душу заповіді моралі.

Шкала ворожості. В даному випадку мова йде про такий несприятливий тип батьківського ставлення до дочки, як поєднання надвимогливості, орієнтованої на зразок «ідеальної дитини» та відповідної занадто жорсткої залежності, з одного боку, і емоційно-холодним, що відкидає ставленням - з іншого. Все це веде до порушень взаємин між батьком і дочкою-підлітком, що в свою чергу обумовлює підвищений рівень напруженості, нервозності і нестабільності підлітка.

Шкала автономності. Дівчатка-підлітки описують автономність батьків як претензію на лідерство, причому лідерство недосяжне, недоступне для взаємодії з ним. Він представляється людиною, відгородженою від проблем сім'ї як би невидимою стіною, яка існує паралельно з іншими членами сім'ї. Батькові абсолютно все одно, що відбувається навколо, його дії часто не узгоджуються з потребами і запитами близьких, інтереси яких повністю ігноруються.

Шкала непослідовності. Тут батько представляється людиною абсолютно непередбачуваною. Із досить високим ступенем ймовірності в його поведінці можуть проявлятися абсолютно суперечливі одна одній психологічні тенденції, причому амплітуда коливань - максимальна.

Таким чином, характерні відмінності в оцінках виховної практики матерів і батьків дівчатками-підлітками виглядають наступним чином. При позитивному інтересі та психологічному прийнятті у матерів, на відміну від батьків, на перший план виступає довіра і пі-

дкорливість. У батьків же домінує впевненість в собі і відсутність жорсткості, авторитарності у відносинах з дочкою, що виключає виховання за допомогою силового тиску. Директивність матерів заснована виключно на амбітних претензії до влади і жорсткого контролю за поведінкою доньки, а директивність батьків виражається ще й в залежності від думки оточуючих і самозакоханості. При ворожості, емоційному відкиданні у матерів виявляється впертий конформізм і слабковільна залежність від думки оточуючих, що виходить з претензій батька на провідні позиції. У батьків же при ворожій виховній практиці по відношенню до дочки-підлітка на перший план виступає жорстокість і самоствердження владою і силою. Автономність з боку матерів відрізняється відсутністю добрих людських відносин і відгородженості від проблем і інтересів дочки, а у батька автономність виражається в його беззастережному лідерстві в сім'ї і в недоступності спілкування з ним для дочки.

При непослідовній виховній практиці в контексті суперечливості проявів характеристики батьків і матерів представляються однаковими. Різниця лише в таких тенденціях, як самодостатнє самоствердження з ворожою непримиренністю у батьків і підпорядкованість і недовірою - у матерів.

МЕТОДИКА Опитувальник «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (Ю.Альошина, Л.Гозман)

Призначення: виявлення найбільш конфліктогенних сфер подружніх відносин, ступінь згоди (або незгоди) в конфліктних ситуаціях, рівень конфліктності в парі.

Інструкція: Будь ласка, виберіть варіант із запропонованих відповідей, який найбільшою мірою близький до того, як ви себе поведете в подібних ситуаціях.

Шкала для оцінювання:

- категорічно не згодна/ен з тим, що чоловік / дружина робить і говорить в даній ситуації, активно заперечую йому / їй і наполягаю на своєму – (- 2);
- не згодна /ен з тим, що чоловік / дружина робить і говорить в даній ситуації, демонструю своє невдоволення, але уникаю відкритого обговорення – (- 1);
- нічого не роблю, не висловлюю свого ставлення, чекаю подальшого розвитку подій – (0);

- в цілому згодна /ен з тим, що чоловік / дружина робить і говорить, але не вважаю за необхідне відкрито висловлювати своє ставлення – (1);
- повністю згодна /ен з тим, що чоловік / дружина робить і говорить в даній ситуації, активно підтримую його / її і схвалюю – (2).

Текст опитувальника (жіночий варіант)

1. Ви запросили своїх родичів у гості. Чоловік, знаючи про це, несподівано пізно повернувся додому. Вас це засмутило, і після відходу гостей Ви висловлюєте чоловікові своє засмучення, а він не може зрозуміти причини невдоволення. Ви ...

2. Муж вже багато разів обіцяв зробити Вам дещо по дому, але як і раніше нічого не зроблено. Ви ...

3. Ви довго стояли в черзі в магазині. Продавщиця весь час відволікалася, грубила покупцям. Коли підійшла Ваша черга, чоловік, на Ваш погляд, занадто різко почав говорити з нею. Ви неприємно здивовані його тоном. Ви ...

4. Уже пізно, дитині пора лягати спати, але їй не хочеться, а чоловік все-таки намагається відправити її в ліжко. Ви втручаєтеся і дозволяєте дитині ще трохи пограти, кажучи, що завтра вихідний. Чоловік наполягає. Ви ...

5. Ви домовилися вихідний провести разом у будинку. Але несподівано Вам зателефонували батьки і покликали до себе. Ви відразу ж почали збиратися. Чоловік незадоволений, що порушилися Ваші спільні плани. Ви ...

6. У чоловіка поганий настрій. Ви здогадуєтеся, що у нього неприємності на роботі, хоча він нічого не говорить. Ви намагаєтеся викликати його на розмову, але він йде від розмови. Ви ...

7. Ви з чоловіком запрошені на день народження друга, грошей на подарунок недостатньо. Вам здається, що саме чоловік в цьому місяці витратив їх занадто багато. Ви ...

8. Ваша подруга ділиться з Вами і Вашим чоловіком своїми проблемами і переживаннями. Одне із зауважень чоловіка, на Ваш погляд, випадає із загального тону розмови і образливо для співрозмовниці. Ви ...

9. Вам обом потрібно затриматися на роботі, і нікому побути з дитиною. Ви вважаєте, що Ваші справи важливіші, і це повинен зробити чоловік, але він не погоджується. Ви ...

10. Ви почали ремонт квартири. Несподівано виявилося, що ця затія обійдеться дорожче, ніж Ви припускали. Чоловік з самого початку скептично ставився до Ваших планів, а тепер ще сердитий на Вас за непередбачені витрати. Ви ...

11. У Вас є улюблене заняття. Чоловік радить залучити до цієї справи дитину. Ви вважаєте, що дитина буде Вам заважати, а чоловік продовжує наполягати. Ви ...

12. Ви збираєтеся піти з дому у справах, а чоловік хоче з Вами поговорити і незадоволений, що Ви відмовляєтеся затриматися на кілька хвилин. Ви ...

13. З юнацтва у вас залишилося багато друзів-чоловіків. Ви з задоволенням спілкуєтеся з ними, вони заходять до Вас в гості. У чоловіка всі ці візити викликають невдоволення. Ви ...

14. Ви зайшли до чоловіка на роботу. Його не виявилось на місці, і, поки Ви його чекалит Вам явно вдалося завоювати симпатії його колег-чоловіків. Вас здивувала негативна реакція чоловіка. Ви...

15. Вам здається, що чоловік не на те витрачає гроші. Ось він знову купив непотрібну, на Ваш погляд, річ, але чоловік вважає, що вона необхідна в будинку. Ви ...

16. Ви просите чоловіка допомогти дитині підготувати уроки, тому що самі гірше знайомі з цим предметом, а чоловік продовжує займатися своїми справами, відсилає дитину до Вас, кажучи, що йому ніколи. Ви ...

17. Останнім часом на роботі Ви багато спілкуєтеся з одним з Ваших колег. Ви часто дзвоните один одному, згадуєте про нього в розмовах з чоловіком. Чоловікові це не подобається. Ви ...

18. Ви випадково зустріли стару подругу, розговорилися з нею, і вона вмовила Вас зайти до неї додому. Ви пробули з нею весь вечір і пізно повернулися додому. Чоловік турбувався і, коли Ви повернулись додому, висловив Вам своє невдоволення. Ви ...

19. За кілька днів до зарплати знову виникла розмова про те, що грошей не вистачає. Чоловік вважає, що Ви недостатньо робите для забезпечення сім'ї. Ви ...

20. Ви провели вечір з новими друзями, які подобаються чоловікові, але Вам не дуже симпатичні. На Ваш погляд, з ними було нуднувато, але Ви намагалися це не показати, а по дорозі додому чоловік несподівано висловив своє невдоволення тим, як Ви вели себе з його друзями. Ви ...

21. Ваш чоловік збирається до своїх старих друзів в гості. Вам хотілося б піти з ним, але він не пропонує цього. Ви ...

22. У вас є улюблене захоплення, якому Ви приділяєте вільний час. Чоловік не поділяє цього інтересу і навіть висловлює відкрите невдоволення. Ви ...

23. Муж покарав дитину, але Вам здається, що вчинок не настільки серйозний і Ви починаєте грати з дитиною. Чоловік незадоволений цим. Ви ...

24. В гостях у друзів Вас познайомили з привабливою жінкою. Ваш чоловік протягом всього вечора сидів поруч з нею, танцював і про щось жваво розмовляв. Вас це зачепило. Ви ...

25. Ви збиралися провести неділю вдома, але виявилось, що чоловік обіцяв друзям відвідати їх. Вам дуже не хочеться йти. Ви ...

26. Ви розповіли подрузі про свої сімейні проблеми. Чоловік дізнався про це і був дуже незадоволений, так як вважає, що не варто розповідати всім і кожному про подібні речі. Ви...

27. Муж давно просив зашити йому штани. Сьогодні він хотів би їх надіти, але вони залишилися незашитими. Він висловлює своє невдоволення, незважаючи на те, що знає, що Вам було нема коли. Ви ...

28. Знайомий Вашої родини вже не в перший раз підвів Вас, і Ви вважаєте, що необхідно висловити своє невдоволення. Чоловік каже, що не варто надавати цьому великого значення. Ви ...

29. У Вас поганий настрій, і Вам хочеться поділитися з чоловіком своїми переживаннями, сумнівами. Ви намагаєтеся заговорити з ним, але він не помічає Вашого стану і відповідає, що поговорити можна пізніше, а зараз йому ніколи. Ви ...

30. Приятель чоловіка подзвонив і попросив Вас передати де-що чоловікові, як тільки той повернеться додому. У Вас було багато справ, і Ви згадали про це лише пізно ввечері. Чоловік був дуже незадоволений і різко сказав, що Ваша необов'язковість вже не в перший раз ставить його в незручне становище. Ви ...

31. Ввечері Ви збираєтеся разом з чоловіком подивитися телевізор, проте Ваші інтереси перетинаються - Вам хочеться дивитися передачі за різними програмами. Кожен з Вас наполягає на своєму. Ви ...

32. Ви обговорюєте з друзями плани спільного відпочинку. Чоловік несподівано починає різко виступати проти Вашої пропозиції. Ви ...

Текст опитувальника (чоловічий варіант)

1. Ви запросили своїх родичів у гості. Дружина, знаючи про це, несподівано пізно повернулася додому. Вас це засмутило і після відходу гостей Ви висловлюєте дружині своє засмучення, а вона не може зрозуміти причини невдоволення. Ви ...

2. Дружина давно обіцяла зробити дещо по дому і знову нічого не зробила. Ви ...

3. Ви довго стояли в черзі в магазині. Продавщиця весь час відволікалася, грубила покупцям. Коли підійшла Ваша черга, дружина, на Ваш погляд, занадто різко стала говорити з нею. Ви неприємно здивовані її тоном. Ви ...

4. Уже пізно, дитині пора лягати спати, але їй не хочеться, а дружина все-таки намагається відправити її в ліжко. Ви втручаєтеся і дозволяєте дитині пограти ще, кажучи, що завтра вихідний. Дружина наполягає на своєму. Ви ...

5. Ви домовилися вихідний провести вдома. Але несподівано Вам зателефонували батьки і покликали до себе. Ви відразу ж стали збиратися. Дружина залишилася незадоволена тим, що порушилися Ваші спільні плани. Ви ...

6. У дружини поганий настрій. Ви здогадуєтеся, що у неї неприємності на роботі, хоча вона нічого не говорить. Ви намагаєтеся викликати її на розмову, але вона йде від бесіди. Ви ...

7. Ви з дружиною запрошені на день народження друга, грошей на подарунок недостатньо. Вам здається, що саме дружина в цьому місяці витратила надто багато грошей. Ви ..

8. Ваш друг ділиться з Вами і Вашою дружиною своїми проблемами і переживаннями. Одне із зауважень Вашої дружини, на Ваш погляд, випадає із загального тону розмови і образливо для співрозмовника. Ви ...

9. Вам обом потрібно затриматися на роботі, і нікому побути з дитиною. Ви вважаєте, що Ваші справи важливіші, і дружина повинна зробити це, але вона не погоджується. Ви ...

10. Ви почали ремонт квартири. Несподівано виявилось, що ця затія обійдеться дорожче, ніж Ви припускали. Дружина з самого початку скептично ставилася до Ваших планів, а тепер дуже сердита на Вас за непередбачені витрати. Ви ...

11. У Вас є улюблене заняття, дружина радить залучити до цього дитину. Ви ж вважаєте, що дитина буде Вам заважати, а дружина продовжує наполягати на своєму. Ви ...

12. Ви збираєтеся піти з дому у справах, а дружина хоче з Вами поговорити і незадоволена, що Ви відмовляєтеся затриматися хоча б на кілька хвилин. Ви ...

13. З юнацтва у Вас залишилося безліч друзів-жінок. Ви з задоволенням спілкуєтеся з ними, вони заходять до Вас в гості. У дружини ці візити викликають невдоволення. Ви ...

14. Ви зайшли до дружини на роботу. Її не виявилось на місці, і, поки Ви її чекали, Вам явно вдалося завоювати симпатії її колег-жінок. Вас здивувала негативна реакція дружини. Ви ...

15. Вам здається, що дружина періодично не на те витрачає гроші, ось вона купила непотрібну, на Ваш погляд, річ, але дружина вважає, що вона необхідна в будинку. Ви ...

16. Ви просите дружину допомогти дитині підготувати уроки, тому що самі гірше знайомі з цим предметом, а вона продовжує займатися своєю справою і відсилає дитину до Вас, кажучи, що їй ніколи. Ви ...

17. В Останнім часом на роботі Ви багато спілкуєтеся з однією з Ваших співробітниць. Ви часто дзвоните один одному, згадуєте про неї в розмовах з дружиною. Їй це явно неприємно. Ви ...

18. Ви випадково зустрілися зі своїм старим приятелем, розговорилися з ним, і він умовив Вас зайти до нього додому. Ви пробули з ним весь вечір і пізно повернулися додому. Дружина турбувалася і, коли Ви повернулися, висловила Вам своє невдоволення. Ви ...

19. За кілька днів до зарплати знову виникла розмова про те, що грошей не вистачає. Дружина вважає, що Ви недостатньо робите для забезпечення сім'ї. Ви ...

20. Ви провели вечір з новими друзями, які подобаються дружині, але Вам не дуже симпатичні. На Ваш погляд, з ними було

нуднуватю, але Ви намагалися цього не показувати. По дорозі додому дружина несподівано висловила своє невдоволення тим, як Ви вели себе з її друзями. Ви ...

21. Ваша дружина збирається до своїх старих друзів в гості. Вам хотілося б піти з нею, але вона не пропонує цього. Ви ...

22. У Вас є улюблене захоплення, якому Ви приділяєте вільний час, дружина не розділяє цього інтересу, навіть висловлює відкрите невдоволення. Ви ...

23. Дружина покарала дитину, але Вам здається, що вчинок не настільки серйозний, і Ви починаєте грати з дитиною. Дружина незадоволена цим. Ви ...

24. В гостях Вас познайомили з цікавим чоловіком. Ваша дружина протягом усього вечора сиділа поруч з ним, танцювала тільки з ним і про щось жваво розмовляла. Вас це зачепило. Ви ...

25. Ви збираєтеся провести неділю вдома, але виявляється, що дружина обіцяла друзям відвідати їх. Вам дуже не хочеться йти. Ви..

26. Ви розповіли другові про Ваші сімейних проблемах, дружина дізналася про це і була дуже незадоволена, так як вважає, що не варто розповідати всім і кожному про подібні речі. Ви ...

27. Дружина давно просила Вас починити праску. Сьогодні вона хотіла сю скористатися, але вона виявилася непочіненою. Вона висловила Вам своє невдоволення, незважаючи на те, що знає, що Вам було ніколи. Ви ...

28. Знайома Вашої родини вже не в перший раз підвела Вас, і Ви вважаєте, що їй необхідно висловити своє невдоволення відкрито. Дружина каже, що не варто надавати цьому великого значення. Ви ...

29. У Вас поганий настрій, і Вам хочеться поговорити з дружиною і поділитися своїми переживаннями і сумнівами з нею, але вона не помічає Вашого стану і відповідає, що поговорити можна пізніше, а зараз їй ніколи. Ви ...

30. Подруга дружини зателефонувала і попросила Вас передати дружині дещо, як тільки та повернеться додому. У Вас було багато справ, і Ви згадали про це лише пізно ввечері. Дружина була дуже незадоволена і різко сказала, що Ваша необов'язковість ставить її в незручне становище вже не в перший раз. Ви ...

31. Ввечері Ви збираєтеся разом з дружиною дивитися телевізор, проте Ваші інтереси перетинаються - Вам хочеться дивити-

тися передачі за різними програмами. Кожен з Вас наполягає на своєму. Ви ...

32. Ви обговорюєте плани спільного відпочинку з друзями, і дружина несподівано починає різко виступати проти будь-якої Вашої пропозиції. Ви ...

Обробка та інтерпретація результатів

Вивчення конфліктів в подружніх парах дозволило авторам методики виділити 8 сфер, в яких найчастіше відбуваються зіткнення:

- Проблеми відносин з родичами і друзями.
- Питання, пов'язані з вихованням дітей.
- Прояв прагнення до автономії.
- Порушення рольових очікувань.
- Неузгодженість щодо норм поведінки.
- Прояв домінування одним з партнерів.
- Прояв ревнощів.
- Розбіжність у ставленні до грошей.

Всі ситуації групуються у 8 блоків таким чином:

Номер блоку	Номери ситуацій
1	1, 5, 8, 20
2	4, 11, 16, 23
3	6, 18, 21, 22
4	2, 12, 27, 29
5	3, 26, 28, 30
6	9, 25, 31, 32
7	13, 14, 17, 24
8	7, 10, 15, 19

Крім того, ситуації можуть бути розділені на дві групи за «винним в конфлікті». Слово «провина» береться в лапки, тому що мова йде не про реальну провину (яку часто взагалі важко виявити), а про привід до сварки.

У ситуаціях №: 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 31 в більшій мірі у виникненні конфлікту «винен» респондент, а в ситуаціях №: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 12, 15, 16, 20, 21, 24, 25, 28, 29, 32 такий привід дав партнер (чоловік/дружина).

Результати досліджень отримують шляхом розрахунку загального індексу (середнє арифметичне по кожному блоку).

Значення індексів змінюються від -2 до 2.

Негативне значення індексу говорить про негативну реакцію респондента в конфліктних ситуаціях; позитивні – про позитивні реакції.

Значення, близькі до 1 (або до -1) підкреслюють пасивний характер поведінки при сімейних непорозуміннях;

Значення, близькі до 2 (або до -2) про активну позицію в даній ситуації.

Отримані результати дають можливість говорити і про загальний рівень конфліктності в парі. Чим ближче значення загального індексу до -2, тим більше конфліктний характер носить взаємодія подружжя.

МЕТОДИКА Розподіл ролей у родині (Ю. Альошина, Л. Гозман, Є. Дубовська).

Призначення: даний опитувальник призначений для дослідження рольової структури сім'ї, а також його можна використовувати для вивчення установок особистості щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками. Підходить для підлітків і дорослих.

Примітка: якщо опитувальник використовується для дослідження установок особистості щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками, то випробовуваних просять висловити свою думку не про те, як в їхній родині розподілені ролі між чоловіком і дружиною, а пропонують висловити судження про те, як взагалі повинні розподілятися сімейні ролі. Таким чином, з'ясовуються гендерні установки респондентів, пов'язані з розподілом ролей в сім'ї. В даному випадку в інструкції не озвучується слово «вашої».

Інструкція: просимо Вас відповісти на запропоновані нижче питання, що стосуються деяких моментів організації (вашого) сімейного життя

1. Від кого повинні залежати інтереси і захоплення сім'ї?
 - а) в основному від чоловіка;
 - б) більшою мірою повинні залежати від чоловіка, але і від дружини теж;

- c) більшою мірою повинні залежати від дружини, але і від чоловіка теж;
 - d) в основному повинні залежати від дружини.
2. Від кого більшою мірою має залежати настрій в сім'ї?
- a) в основному має залежати від дружини;
 - b) більшою мірою має залежати від дружини, але і від чоловіка теж;
 - c) більшою мірою має залежати від чоловіка, але і від дружини теж;
 - d) в основному має залежати від чоловіка.
3. Якщо виникне необхідність, хто в першу чергу повинен знайти, де можна зайняти велику суму грошей?
- a) це зробить дружина;
 - b) в першу чергу це зробить дружина, але й чоловік теж;
 - c) в першу чергу це зробить чоловік, але й дружина теж;
 - d) це зробить чоловік.
4. Хто в сім'ї частіше повинен запрошувати в будинок гостей?
- a) найчастіше чоловік;
 - b) зазвичай чоловік, але й дружина теж;
 - c) зазвичай дружина, але й чоловік теж;
 - d) частіше дружина.
5. Хто в сім'ї більшою мірою повинен піклуватися про затишок і зручність в квартирі?
- a) в основному чоловік;
 - b) більшою мірою чоловік, але й дружина теж;
 - c) більшою мірою дружина, але й чоловік теж;
 - d) в основному дружина.
6. Хто з подружжя повинен першим цілувати і обіймати іншого?
- a) це повинен робити чоловік;
 - b) це повинен робити чоловік, але й дружина теж;
 - c) це повинна робити дружина, але й чоловік теж;
 - d) це повинна робити дружина.
7. Хто в сім'ї повинен вирішувати, які газети і журнали виписувати і купувати?
- a) зазвичай повинна вирішувати дружина;
 - b) більшою мірою це повинно залежати від дружини, але і від чоловіка теж;

- c) більшою мірою це повинно залежати від чоловіка, але і від дружини теж;
 - d) зазвичай повинен вирішувати чоловік.
8. За чією ініціативою частіше подружжя повинні ходити в кіно, в театр?
- a) з ініціативи чоловіка;
 - b) в основному з ініціативи чоловіка, але буває, що дружини теж;
 - c) в основному з ініціативи дружини, але буває, що чоловіка теж;
 - d) з ініціативи дружини.
9. Хто в сім'ї повинен грати з маленькими дітьми?
- a) в основному дружина;
 - b) частіше дружина, але й чоловік теж;
 - c) найчастіше чоловік, але й дружина теж;
 - d) в основному чоловік.
10. Від кого в родині повинна залежати взаємна задоволеність інтимними стосунками?
- a) в основному повинна залежати від чоловіка;
 - b) більшою мірою повинна залежати від чоловіка, але і від дружини теж;
 - c) більшою мірою повинна залежати від дружини, але і від чоловіка теж;
 - d) в основному повинна залежати від дружини.
11. Майже всі подружні пари час від часу зазнають труднощів в інтимних відносинах. Як Ви вважаєте, від кого це може залежати (свідомо чи мимоволі) більшою мірою?
- a) найчастіше від чоловіка;
 - b) від чоловіка, але і від дружини теж;
 - c) від дружини, але і від чоловіка теж;
 - d) частіше від дружини.
12. Чиї життєві принципи і правила (відношення до брехні, обов'язковість виконання обіцянок, неможливість запізень і ін.) повинні бути визначальними в родині?
- a) життєві принципи дружини;
 - b) як правило, дружини, але в деяких випадках чоловіка;
 - c) як правило, чоловіка, але в деяких випадках дружини;
 - d) життєві принципи чоловіка;

13. Хто в сім'ї повинен стежити за поведінкою маленьких дітей?
- a) це повинна робити дружина;
 - b) це повинна робити дружина, але й чоловік теж;
 - c) це повинен робити чоловік, але й дружина теж;
 - d) це повинен робити чоловік.
14. Хто в сім'ї повинен ходити з дитиною в кіно, театр, цирк і ін.?
- a) це повинен робити чоловік;
 - b) це повинен робити чоловік, але й дружина теж;
 - c) це повинна робити дружина, але й чоловік теж;
 - d) це повинна робити дружина.
15. Хто в сім'ї більшою мірою повинен звертати увагу на самопочуття іншого?
- a) чоловік;
 - b) у більшій мірі чоловік, але дружина теж;
 - c) у більшій мірі дружина, але й чоловік теж;
 - d) дружина.
16. Уявіть собі таку ситуацію: у кожного партнера з'явилася можливість змінити роботу на більш високооплачувану, але менш цікаву. Хто це зробить в першу чергу?
- a) це зробить дружина;
 - b) швидше дружина, ніж чоловік;
 - c) швидше чоловік, ніж жінка;
 - d) це зробить чоловік.
17. Хто в сім'ї повинен займатися повсякденними покупками?
- a) в основному чоловік;
 - b) більшою мірою чоловік, але й дружина теж;
 - c) більшою мірою дружина, але й чоловік теж;
 - d) в основному дружина.
18. Хто в сім'ї матиме більше підстав обрватися на байдужість, черствість, нетактовність іншого?
- a) чоловік;
 - b) більшою мірою чоловік, але й дружина теж;
 - c) більшою мірою дружина, але й чоловік теж;
 - d) дружина.
19. Якщо в сім'ї виникнуть фінансові проблеми, то хто з подружжя повинен зайнятися пошуками додаткового заробітку?
- a) це повинен зробити чоловік;

- b) в першу чергу чоловік, але і дружина прийме в цьому участь;
 - c) в першу чергу дружина, але й чоловік прийме в цьому участь;
 - d) це повинна зробити дружина.
20. Хто в сім'ї повинен планувати, як і де провести відпустку?
- a) в основному дружина;
 - b) частіше дружина, але й чоловік теж;
 - c) найчастіше чоловік, але й дружина теж;
 - d) в основному чоловік.
21. Хто в сім'ї повинен викликати представників різних ремонтних служб і вести з ними переговори?
- a) це повинна робити дружина;
 - b) це повинна робити дружина, але й чоловік теж;
 - c) це повинен робити чоловік, але й дружина теж;
 - d) це повинен робити чоловік.

Обробка та інтерпретація результатів

Підраховують, в якій мірі та чи інша роль реалізується чоловіком / дружиною. Індекси по кожній сфері обчислюються як середнє арифметичне трьох питань.

У питаннях 1, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 19 першій альтернативі приписується значення 1, другий - 2, третій - 3, четвертої - 4.

В інших питаннях значення приписуються в зворотному порядку, тобто в питаннях 2, 3, 7, 9, 12, 13, 16, 20, 21 першій альтернативі приписується значення 4, другий - 3, третьої - 2, четвертої - 1.

Підрахунок за сферами ведеться наступним чином:

- 1) виховання дітей ($9 + 13 + 14$): 3;
 - 2) матеріальне забезпечення сім'ї ($19 + 3 + 16$): 3;
 - 3) емоційний клімат в родині ($2 + 15 + 18$): 3;
 - 4) організація розваг ($20 + 8 + 4$): 3;
 - 5) роль господаря / господині ($17 + 5 + 21$): 3;
 - 6) сексуальний партнер ($10 + 6 + 11$): 3;
 - 7) організація сімейної субкультури ($1 + 7 + 12$): 3.
- Мінімальне значення – 1 бал, максимальна – 4 бали.

Чим вище отриманий бал, тим більшою мірою дана роль в сім'ї реалізується дружиною, чим нижче - чоловіком. Якщо величина близька до середнього значення, то, отже, цю роль обоє реалізують приблизно в рівній мірі. Якщо опитувальник використовується для вивчення установок особистості щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками, то його результати інтерпретуються наступним чином. Значення від 2 до 3 балів дають інформацію про наявність виражених егалітарних установок. Значення від 3 до 4 балів при виконанні таких ролей, як виховання дітей, підтримка емоційного клімату, виконання ролі господині, а також значення від 1 до 2 балів при виконанні інших ролей характеризують випробуваних як підданих традиційним гендерним установкам. Інші варіанти значень відносяться до невизначених установок.

МЕТОДИКА Опитувальник «Прислів'я» (І.Клеціна)

Призначення: даний опитувальник використовується для вивчення гендерних установок, що стосуються розподілу ролей в сім'ї. Підходить для підлітків і дорослих. В якості тверджень використані російські народні прислів'я, зібрані В. І. Далем. Опитувальник призначений для визначення ступеня схильності випробуваних традиційним уявленням про поділ ролей в сім'ї.

Інструкція: якою мірою ви згодні з наведеними судженнями? Поставте плюс у графі, яка відповідає вашій думці

Кожному варіанту відповіді присвоюється відповідний бал:

- абсолютно згоден – 5 балів;
- скоріше згоден – 4 бали;
- важко сказати – 3 бали;
- скоріше не згоден – 2 бали;
- абсолютно не згоден – 1 бал.

№	Судження	5	4	3	2	1
1	Добра жінка та жирні щі - іншого добра не шукай					
2	Чоловік вези гуж, а дружина ший сорочки					
3	Чоловік - голова, дружина - душа					
4	Не та господарка, яка говорить, а та, яка щі варить					
5	Чоловік - вдома будівельник, злидні відгоняє					

6	Від погані дружини - постарієш, від хорошої - помолодієш					
7	Чоловік молоти пшеницю, а дружина пеки паленицю					
8	Мир у сім'ї дружина тримає					
9	Без чоловіка, що без голови, без дружини, що без розуму					
10	Бабі дорога - від печі до порога					
11	Не всяку правду чоловік дружині каже, а й каже, так обманює					
12	Баба да кішка завжди в хаті, мужик та собака у дворі					
13	Мужик тягне в одну сторону, баба в іншу					
14	Нехай нерідко і дура, тільки б вогонь раніше роздула					
15	Дружина верховодить, так чоловік по сусідах бродить					

Обробка та інтерпретація результатів.

3 15 тверджень 10 відображають традиційні уявлення про розподіл ролей в сім'ї. Це твердження 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 14. Твердження 6, 9, 11, 13, 15 є фоновими, результати відповідей на ці твердження в обробку даних не включаються.

Підсумовуються бали, отримані в результаті оцінки тверджень 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 14. Мінімальне значення балів – 10, максимальне – 50.

За результатами заповнення опитувальника можна визначити тип гендерних установок, що стосуються розподілу ролей в сім'ї. Вони можуть бути традиційними, егалітарними або невизначеними. Чим більша сума балів, тим в більшій мірі респонденту притаманні традиційні установки про розподіл ролей в сім'ї. Якщо за опитувальником «Прислів'я» отримані значення більше 37 балів, то можна говорити про вираженість традиційних гендерних установок, якщо значення менше 23 балів - про вираженість егалітарних установок. Значення від 24 до 36 свідчать про невизначеність гендерних установок.

МЕТОДИКА Гендерна автобіографія (І. Клеціна)

Призначення: вивчення процесу становлення гендерної ідентичності. Підходить для підлітків і дорослих.

Цілі гендерної автобіографії:

- 1) простежити розвиток власної гендерної ідентичності на прикладі умов своєї гендерної соціалізації;
- 2) виділити механізми і способи, за допомогою яких здійснюється конструювання гендерної ідентичності.

Інструкція: згадайте своє раннє дитинство і шкільні роки. Згадайте ставлення до себе як до представника певної статі ваших батьків, родичів, вчителів. На основі спогадів напишіть свою гендерну автобіографію, спираючись на запропонований план (за основою взятий план гендерної автобіографії з роботи «Стать жінки»).

План гендерної автобіографії

1. З якого віку ви себе пам'ятаєте? Коли ви вперше відчували відмінності між хлопчиками і дівчатками, чоловіками і жінками? Коли ви помітили різне ставлення дорослих до хлопчиків та дівчаток?

2. З ким ви воліли грати у віці 5-8 років? Чи пам'ятаєте ви свої улюблені іграшки? Хто були улюбленими казковими героями і героями мультфільмів? Улюблені ігри: рухливі або спокійні, групові або поодинокі? Яким був ваш одяг і зовнішній вигляд в ранньому дитинстві, в молодших класах, в підлітковому віці?

3. Що вам говорили в дитинстві щодо того, якою має бути дівчинка, яким повинен бути хлопчик? Як вам давали зрозуміти, якої поведінки від вас як від хлопчика або дівчинки чекають оточуючі?

4. Гендерні процеси в школі: поведінкові моделі, які насаджуються вчителями, розрізнялися чи для хлопчиків і дівчаток? Ставлення вчителів до успішності і дисципліни хлопчиків і дівчаток - чи було воно різним?

5. Відносини з батьками: хто з батьків був вам ближче в дошкільному, молодшому шкільному, підлітковому та юнацькому віці? Які правила відносин між представниками різної статі існували у вашій родині? Яким моделям відносин ви намагаєтеся слідувати?

6. Які якості ви найбільше цінуєте в чоловіках, які - в жінках? Чому? Чи вважаєте ви, що чоловіки і жінки страждають від гендерних стереотипів і норм, поширених в суспільстві?

7. Що (або хто), на вашу думку, в більшій мірі вплинуло на сформовані у вас гендерні погляди і уявлення?

8. Виділіть механізми, що найбільш часто зустрічаються, прийоми, способи, які використовують оточуючі для формування вашої ідентичності і ваших гендерних уявлень.

Обробка та інтерпретація результатів

Аналіз і узагальнення результатів, представлених в текстах гендерних автобіографій, можна проводити за наступними напрямками:

1) виділення і систематизація механізмів і способів, що найбільш часто зустрічаються і які визначають характеристики гендерної ідентичності;

2) систематизація гендерних уявлень респондентів.

МЕТОДИКА Проективна методика «Статевікова ідентифікація» (Н.Белопольска)

Призначення: дана методика призначена для вивчення рівня сформованості тих аспектів самосвідомості, які пов'язані з ідентифікацією статі і віку дитини. Може застосовуватися для дослідницьких цілей, при діагностичному обстеженні дітей, при консультуванні дитини і для корекційної роботи. Підходить для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (від 4 до 12 років) з нормальним і аномальним інтелектуальним розвитком.

Процедура дослідження: дослідження проводиться в два етапи.

Перший етап: оцінюється можливість дитини ідентифікувати свій справжній, минулий та майбутній статево-віковий статус на представленому йому образотворчому матеріалі. Перед дитиною на столі у випадковому порядку розкладаються всі 12 картинок (обидва набору). В інструкції дитині пропонується показати, якому образу відповідає його уявлення про себе в даний момент. Дитину просять: «Подивися на всі ці картинки. Як ти думаєш, який (яка) ти зараз? » Можна послідовно вказати на 2-3 картинки і запитати: «Такий? (Така?) ». Однак, в разі такої «підказки» не слід показувати на ті картинки, образ яких відповідає справжньому образу дитини в момент дослідження. Якщо дитина зробила адекватний вибір картинки,

можна вважати, що він правильно ідентифікує себе з відповідною статтю і віком. Відзначаємо це в протоколі. Якщо ж вибір зроблено неадекватно, це також фіксується в протоколі.

Важливо: у тих випадках, коли дитина взагалі не може ідентифікувати себе з будь-яким персонажем на картинках, наприклад, заявляючи: «Мене тут немає», експеримент продовжувати недоцільно, так як навіть ідентифікація з образом теперішнього у дитини не сформована.

Після того як дитина обрала першу картинку, їй надається додаткова інструкція показати, якою вона була раніше. Можна сказати: «Добре, зараз ти такий, а яким ти був раніше?» Вибір фіксується в протоколі. Нову картку розташовують перед обраною першою так, щоб вийшов початок вікової послідовності. Потім дитину просять показати, якою вона буде потім. Причому, якщо дитина справляється з вибором першої картинки образу майбутнього (наприклад, дошкільник обирає картинку із зображенням школяра), їй пропонують визначити і наступні вікові образи. Всі картинки викладаються самою дитиною у вигляді послідовності. Дорослий може допомогти їй в цьому, але знаходити потрібний віковий образ дитина повинна строго самостійно. Вся отримана таким чином послідовність відображається в протоколі. Якщо дитина правильно (або майже правильно) встановила послідовність для своєї статі, її просять розкласти у віковому порядку картки з персонажем протилежної статі.

Другий етап: порівнюються уявлення дитини про Я-теперішнє, Я-привабливе і Я-непривабливе. На столі перед дитиною лежать обидві послідовності картинок. Та, яку дитина встановила (або послідовність, відповідна статі дитини), лежить безпосередньо перед нею, а друга трохи далі. У тому випадку, коли складена дитиною послідовність істотно неповна (наприклад, складається всього з двох карток) або містить помилки (наприклад, перестановки), саме вона знаходиться перед ним, а інші картки в нерегульованому вигляді розташовуються трохи далі. Всі вони повинні бути в полі її зору. Дитину просять показати, який образ послідовності здається їй найпривабливішим. Приклад інструкції: «Ще раз уважно подивися на ці картинки і покажи, яким би ти хотів бути». Після того як дитина вказала на якусь картинку, можна поставити їй 2-3 питання про те, чим цей образ видався йому привабливим.

Потім дитину просять показати картинку з самим непривабливим для нього віковим образом. Приклад інструкції: «А тепер покажи на картинках, яким ти ні за що не хотів би бути». Дитина вибирає картинку, і, якщо вибір дитини не дуже зрозумілий експериментатору, то можна задати їй питання, уточнюючі мотиви її вибору. Результати обох виборів фіксуються в протоколі.

Результати обох виборів фіксуються в протоколі. Для реєстрації ходу виконання методики рекомендується використовувати бланки протоколу. У них розмічені позиції правильної статево-вікової послідовності, під якими вказується вибір дитини, також зарезервовані позиції для позначки позитивних і негативних переваг. Вибір «ідентичного» персонажа відзначається хрестиком у кружочку, інших – простим хрестиком. Пропущені позиції відзначаються знаком мінус, а при порушенні послідовності у відповідній позиції вказуються номери обраних карток. Наприклад, якщо дошкільник правильно ідентифікував себе і свій попередній статус, але поставив юнака позаду чоловіка, а картку зі старим відклав в сторону, то його результат записується так:

1	2	3	4	5	6
немовля	дошкільник	школяр	юнак	чоловік	старий
+	+	+	5	4	-

Обрані привабливі та непривабливі образи позначають порядковим номером картинку у послідовності. Наприклад:

Привабливий образ	Непривабливий образ
6	4

Корисно реєструвати також безпосередні висловлювання і реакції дитини в процесі виконання даної їй інструкції і її відповіді на питання експериментатора про мотиви того чи іншого вибору.

Бланк протоколу

Дата дослідження _____

П. І. дитини _____

Вік _____

Стать м/ж

Соціальний статус: (підкреслити)

дошкільник (вдома) дошкільник (д/с) школяр

I – будування послідовності

1-й вибір (ідентифікація)

2-й вибір (ким був раніше)

3-й та наступні вибори (ким будеш потім)

Підсумкова послідовність:

1	2	3	4	5	6
немовля	дошкільник	школяр	юнак	чоловік	старий
немовля	дошкільниця	школярка	дівчина	жінка	стара

Пояснення дитини:

Коментар:

II - ПЕРЕВАГИ

Привабливий образ Непривабливий образ

Вибори:

Пояснення дитини:

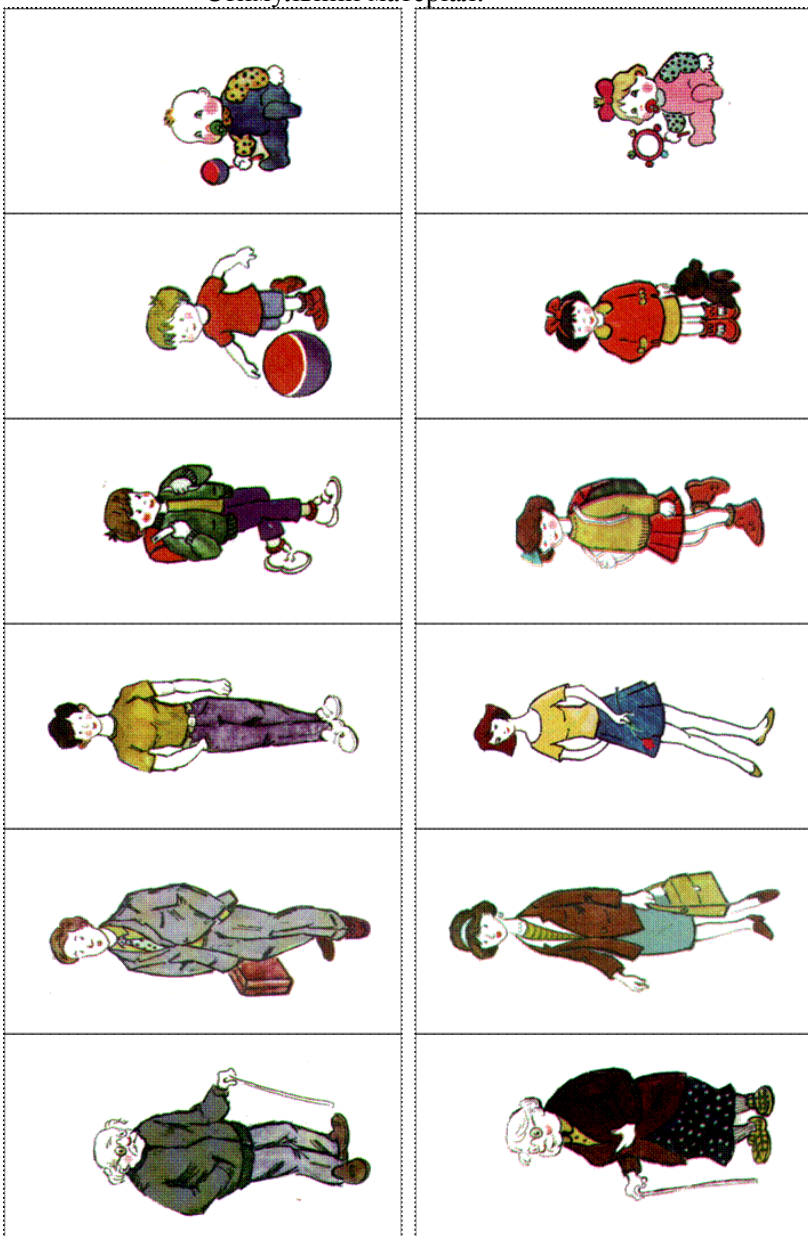
Коментар:

Обробка і інтерпретація результатів

Аналіз результатів виконання методики «Статевікова ідентифікація» націлений на виявлення вікових, індивідуально-особистісних і патологічних особливостей дітей.

Враховуються можливості дитини до ідентифікації себе з узагальненим статевим і статевіковим образом, до визначення своїх минулих і майбутніх статевікових ролей і побудові повної послідовності образів. Отримані при цьому дані несуть інформацію про ступінь сформованості еґо-ідентичності дитини і генералізації цього знання на інших людей і на власний життєвий шлях. На переваги дитини при побудові статево-вікової послідовності, як і при виборі привабливого і непривабливого образів послідовності, впливають соціальна ситуація розвитку дитини, її досвід і інші істотні фактори його життя. Адекватність чи неадекватність цих переваг, аргументація, наведена дітьми для пояснення їх виборів, допомагають виявити приховані емоційно-афективні комплекси дитини, деякі особливості самосвідомості і мотиви його поведінки.

Стимульний матеріал:

МЕТОДИКА Проективна методика «Малюнок чоловіка та жінки» (Н.Романова)

Призначення: дана проективна методика призначена для вивчення гендерних установок і гендерних аттітюдів особистості. Підходить для підлітків і дорослих.

Інструкція: намалюйте олівцем на чистому аркуші паперу чоловіка і жінку.

Обробка та інтерпретація результатів

Схема обробки включає аналіз наступних показників:

- просторове розташування фігур;
- їх абсолютна і відносна величина;
- особливості зображення і пропорції частин тіла;
- графічна якість зображення фігур своєї та протилежної статі;
- символічне трактування зображених деталей, дій, предметів;
- ступінь завершеності малюнка.

Виділяють наступні гендерні установки:

1. *Співпраця.* Гендерна установка «співпраця» представлена малюнками, на яких чоловік і жінка включені в загальну діяльність. Часто це сценка з життя: чоловік і жінка садять дерево; на робочому місці сидять за столами; в домашньому інтер'єрі - вона готує, він читає газету і т. п. Для таких респондентів суб'єкти протилежної статі розглядаються не стільки в емоційному, скільки в соціальному плані, скоріше як суб'єкти діяльності, в діяльнісному контексті. Слід зауважити, що чоловік на таких малюнках часто зображений із символами статусу: кейс, дипломат, капелюх, одяг елегантно підкреслений. Для таких респондентів справа, кар'єра, соціальний статус - найважливіші життєві цінності.

2. *Опора.* «Опора» діагностується в наступних випадках: фігури чоловіка і жінки зображені приблизно рівними за розміром, вони однаково ретельно промальовані і добре декоровані, немає видимої переваги того чи іншого персонажу. Вони міцно тримають один одного за руки, що символізує підтримку, спаяність, єдність. Створюється враження, що жінка і чоловік як би спираються один на одного, знаходять підтримку в цьому союзі. Малюнки такого типу зустрічаються переважно у молодих респондентів обох статей, але частіше у дівчат. Дані тестування виявляють у таких досліджуваних м'якість, відсутність агресивності, дружелюбність. В анамнезі - благополучна батьківська сім'я і відсутність конфліктів, стресів або серйозних ускладнень в області особистих, інтимних відносин.

3. *Ізоляція.* «Ізоляція» представлена малюнками, на яких жінка і чоловік зображені в профіль або відвернувшись один від одного. Наявність зазначених ознак свідчить про наявність проблем в області гетеросексуальних стосунків. Такі малюнки зустрічаються у досліджуваних в разі розриву, краху інтимних відносин, серйозних потрясень, які є наслідком конфлікту, стресу в області взаємовідносин між чоловіком та дружиною, у перед- або післярозлучній ситуації. Дані тестування виявляють у таких досліджуваних знижений фон настрою, депресію, інтровертованість, дистанційованість.

4. *Незалежність.* Гендерна установка «незалежність» представлена малюнками, на яких і чоловік, і жінка зображені анфас, що стоять на певній відстані один від одного. Кожен з персонажів як би сам по собі («самодостатні»). Відстань між зображеними персонажами на малюнках різних випробовуваних може зображатись порізно: від 1-3 см до 18-20 см, при цьому діє наступна закономірність: чим більша фізична відстань між персонажами на малюнку, тим більша психологічне «відстань» між малюнком і суб'єктами протилежної статі. Дані тестування виявляють у таких досліджуваних стриманість, інтровертованість, соціальну незручність, невпевненість в собі, тривожність, боязкість, скритність, егоцентризм. Зазначені риси можуть бути представлені як в повному обсязі, так і ізольовано. Особливо актуально вказане вище відносно тих випробовуваних, на малюнках яких руки у зображених персонажів заведені за спину або опущені в кишені. Таке положення рук - показник боязкості, стриманості. Однак гендерна установка «незалежність» виявляє не тільки патерн зазначених вище рис, провідним фактором в яких є параметр «невпевненість в собі», але й інший, не менш значимий фактор - «опору на себе».

5. *Індиферентність.* Гендерна установка «індиферентність» представлена малюнками, на яких обидва персонажі зображені анфас, на відстані один від одного. Формально малюнки з наявністю даної установки схожі на малюнки, в яких представлена гендерна установка «незалежність». Однак відмінна риса саме гендерної установки «індиферентність» пов'язана з відсутністю чіткої диференціювання між фігурами, тобто чоловічий і жіночий персонажі мало відрізняються один від одного, у них мало ознак традиційно презентуємих чоловіком і жінкою, скоріше, це два варіанти однієї й теж самої «безстатевої» істоти. На таких малюнках чоловік і жінка відрізняються один від одного лише 1-2 ознаками

(зачіскою, взуттям і т. д.). Така ситуація відображає наявність у випробуваного слабкої статевої диференціації, недостатнє розуміння типово чоловічого і типово жіночого.

6. *Притяжіння*. Гендерна установка «притяжіння» діагностується в малюнках, де чоловік і жінка зображені зверненими обличчям один до одного, вирази їхніх облич відображають зацікавленість один одним. Такі малюнки відображають велику значимість для особистості сфери гетеросексуальних стосунків і емоційну привабливість осіб протилежної статі. Приклад гендерної установки «притяжіння»: на малюнку чоловік і жінка зображені в профіль, обличчям один до одного, на їхніх обличчях посмішки, вони простягають один одному руки. Дані тестування виявляють у таких досліджуваних активність, виражену сексуальну мотивацію, екстраверсію.

Варіантом гендерної установки «притяжіння» є малюнки, де персонаж однієї статі з респондентом зображений обличчям у напрямі до персонажу протилежної статі. Останній намальований анфас. Такого роду малюнки відображають ситуацію зацікавленості і позитивного ставлення до осіб протилежної статі.

7. *Агресія*. Гендерна установка «агресія» представлена малюнками, на яких чоловік і жінка зображені в ситуації протистояння, конфлікту, ворожнечі. Це малюнки, на яких один з персонажів або обидва персонажі реалізують відносно іншого якусь ворожу дію. Наприклад, наносять кулаками удари, замахуються шаблею, направляють пістолет в сторону іншого і т. п. Такі малюнки свідчать про неприкриту ворожість, агресію; протилежна стать представлена в якості несучої загрози. Часто на таких малюнках чоловік і жінка зображені зверненими обличчям один до одного так само, як і в разі гендерної установки «притяжіння». В цьому випадку в наявності дві різні тенденції у випробуваного – ворожості, агресивності і зацікавленості та потягу.

Блок *гендерних аттитюдів* представлений наступними варіантами ставлення до своєї та протилежної статі:

1. *Надцінний об'єкт*. Гендерний аттитюд «надцінний об'єкт» діагностується в декількох випадках:

1) коли істота, переважно протилежної статі, представлена декількома зображеннями - людина робить кілька начерків, намагаючись домогтися досконалості в малюнку: у наявності ретельне промальовування, старанність, відповідальність;

2) коли особа персонажа закрита вуаллю, фатою;

3) коли персонаж зображений у вигляді ангелоподібного або божественної істоти. У всіх випадках респонденти позитивно акцентовані на малюванні, багато уваги приділяють цій процедурі.

2. *Обвинувачений об'єкт.* Гендерний аттитюд «обвинувачений об'єкт» представлено зображеннями, де персонаж своєї або протилежної статі представлений як несучий негативні ознаки, з низьким соціальним статусом. Часто це малюнки, де один або обидва персонажі зображені п'яними, погано одягненими, нерозчісаним, роззутими і т. п.

3. *Романтичний об'єкт.* Гендерний аттитюд «Романтичний об'єкт» представлено малюнками, де чоловік представлений як галантний кавалер, лицар, поза і жести якого відображають повагу, схиляння, захоплення по відношенню до жінки. Жінка на таких малюнках - втілена жіночність, муза, красуня, істота, що асоціюється з божеством і т. п.

4. *Функціональний об'єкт.* Гендерний аттитюд «Функціональний об'єкт» представлено малюнками, на яких позначено традиційне розуміння призначення представників обох статей. Наприклад, жінка зображена поряд з плитою, готуючи їжу, або вона тримає за руки дітей, миє підлогу і т. п.

5. *Відкунутий об'єкт.* Даний аттитюд представлено малюнками, де персонажі, зазвичай протилежної статі, зображені символічно - у вигляді пляшок, чарок, шприців, сигарет і т. п. Крім того, в цю групу можуть бути віднесені малюнки, де чоловік і жінка зображені розділеними рисою, стіною і т. п.

6. *Сексуальний об'єкт.* Гендерний аттитюд «Сексуальний об'єкт» представлено зображеннями чоловіка і жінки з акцентованими сексуальними ознаками (область стегон, грудей), на малюнку часто є сексуальна символіка.

7. *Погрозливий об'єкт.* Даний аттитюд представлений малюнками, на яких чоловік або жінка представлені в якості несучих загрозу.

8. *Незрозумілий об'єкт.* Гендерний аттитюд «Незрозумілий об'єкт» представлено малюнками, на яких зображення чоловіка або жінки мають як би «незакінчені» деталі особи, не до кінця промальовані, що заважає чіткому уявленню про персонажі.

9. *Малоцінний об'єкт.* Гендерний аттитюд «Малоцінний об'єкт» представлено зображеннями, на яких один або обидва персонажі зображені як такі, що мають невелику цінність – маленького зросту, некрасиві, неакуратні.

Наукове видання

Богдан Жанна

Мовчан Яна

ГЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

У авторській редакції

Роботу до видання рекомендувала
проф. Ігнатюк О. А.

План 2020 р., п. 29

Підписано до друку 25.02.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура шкільна.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 9,07.
Тираж 20 прим. Зам № 303.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Друкарня Мадрид»
через ФОП Гобельовська Л. П.
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11. тел. 0800-33-67-62
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
Серія ДК № 4399 від 27.08.2012 р.
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua